



Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser
och jordbruksvetenskap

ETT GRÖNT MELLANRUM I GOTTSUNDA

OM ATT LYFTA DESS UPPLEVELSEVÄRDE OCH
TYDLIGGÖRA DESS KARAKTÄR GENOM GESTALTNING

Hanna Backmann och Hanna Sohl
Examensarbete • 30 hp
Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Institutionen för stad och land
Uppsala 2019

Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitektprogrammet, Ultuna

Kurs: EX0504, Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp

Kursansvarig institution: institutionen för stad och land

Nivå: Avancerad A2E

© 2019 Hanna Backmann och Hanna Sohl, e-post: hanna@backmann.se, sohl.hanna@gmail.com

Titel på svenska: Ett grönt mellanrum i Gottsunda. Om att lyfta dess upplevelsevärde och tydliggöra dess karaktär genom gestaltning

Title in English: A green space in Gottsunda. About highlighting its experiential values and emphasizing its character through design

Handledare: Gudrun Rabenius, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ylva Dahlman, SLU, institutionen för stad och land

Biträdande examinator: Petter Åkerblom, SLU, institutionen för stad och land

Omslagsbild: Projektområdet längs Hugo Alfvéns väg. Fotografi och bearbetning av författarna.

Upphovsrätt: Samtliga bilder/foton/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren.

Där inget annat anges är de författarnas egna.

Originalformat: A3

Nyckelord: urban grönska, bostadsnära natur, upplevelsevärde, karaktär, naturupplevelse, grönstråk, gröna mellanrum

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

TACK

Vi vill tacka vår handledare Gudrun Rabenius för hennes varma engagemang, värdefulla synpunkter och alla inspirerande diskussioner. Tack för att du uppmuntrade oss till att våga släppa kontrollen och utforska vår kreativitet på nya sätt.

Vi vill också tacka Kerstin Nordin som gett oss sin tid och hjälpt oss att se arbetet ur ett annat perspektiv när vi som mest behövde det.

Det här är vårt avslutande arbete på utbildningen efter fem år på Ultuna. Därför vill vi också tacka våra kursare, vänner och familjer som inspirerat, motiverat och stöttat oss under den här tiden. Nu ser vi fram emot yrkeslivet som landskapsarkitekter!

SAMMANFATTNING

Arbetet syftar till att uppmärksamma de bostadsnära och naturlika mellanrummens upplevelsevärden genom att undersöka karaktären och kvaliteter hos ett grönt mellanrum i Gottsunda. Med idéförslag i form av tillägg visar arbetet på hur mellanrummets karaktär kan förstärkas.

I takt med att storstäderna växer minskar grönyttorna. Studier har visat att människor har behov av varierad grönska i städer för att må bra. Framförallt erbjuder naturen återhämtning, detta gäller även för den bostadsnära natur som finns i stadsmiljö. En typ av bostadsnära natur är de, ibland svårdefinierade och naturlika, grönområden som ofta finns insprängda i stadsstukturer. De kan beskrivas som gröna mellanrum som har blivit över eller sparats mellan stadsdelar eller kvarter.

Förtätningen av städerna leder till att dessa typer av grönområden frekvent exploateras trots att de erbjuder lättillgänglig naturvistelse. Det krävs ofta att dessa områden är skyddade eller har höga ekologiska värden för att de ska sparas. Om ett område har höga upplevelsevärden är dock risken mindre att de bebyggs. Som framtida landskapsarkitekter besitter vi metoder och verktyg för att se, beskriva och analysera landskapet runt oss. Genom landskapsarkitektens expertis kan vi därför bidra med att lyfta upplevelsevärdet som ett viktigt ämne i diskussionen om de gröna mellanrummens framtid.

I arbetet har vi gjort flera platsstudier för att uppleva och få en förståelse för det gröna mellanrummet i Gottsunda och dess omgivningar. Genom att besöka området flera gånger, vid olika tidpunkter och med olika metoder har vi insett att mellanrummet är komplext och svårt att sammanfatta i en karaktär. Att skissa har varit vår främsta metod genom arbetet och ett verktyg för att kommunicera och dokumentera tankar, idéer och kunskaper om området.

De många besöken och de olika metoderna gjorde att vi upplevde att de olika karaktärsdragen i området förändrades beroende på tidpunkt och väder. Därför valde vi att beskriva upplevelsen av området och dess karaktärsdrag ur fyra olika perspektiv; i *ett större sammanhang*, *utifrån*, *inifrån* och som något *i förändring*. Utifrån dessa fyra perspektiv gestaltade vi sedan fyra idéförslag. Tillsammans och var för sig förstärker idéförslagen olika karaktärer som vi har identifierat samt visar på ett omhändertagande av platsen.

Att utgå från vår upplevelse, att se det unika med platsen, dess karaktär och att undersöka platsen med hjälp av skissandet som främsta verktyg har visat sig vara positivt för vår kreativitet och har gjort att vi har fått en djupare förståelse för platsen. Med detta arbete och våra idéförslag vill vi belysa de gröna mellanrummen och problematiken kring dem i dagens stadsplanering. Vi vill också visa på vikten av att besöka en plats många gånger, att låta platsupplevelsen ta tid och att en plats karaktär kan tydliggöras på olika sätt, med olika medel och genom olika perspektiv.

SUMMARY

This thesis investigates our experience and the perceived character of a green space along Hugo Alfvéns väg in Gottsunda. Gottsunda is a district located in the south of Uppsala. It has a modern urban structure with a lot of green spaces which are dividing and organizing the residential areas. These type of green spaces have the character of urban nature. With this thesis we want to convey and emphasize the experiential values of the chosen green space. Its perceived character is emphasized through design in four proposals for additions.

BACKGROUND

Today, more than half of the world’s population are living in cities and the number is increasing. In Sweden the green areas in the cities are decreasing as a result of the urbanisation. This leads to more visitors and usage of the remaining green areas, which imposes higher demands on its qualities.

Studies have shown that green areas in cities are important for humans well-being. Especially natural environments can be restorative and provide a sense of being away. This also applies to urban nature located close to our homes. Therefore, it is important that the urban nature maintains these qualities and is accessible for everyone.

With the urbanisation and densification comes difficulties concerning the urban nature. Laws of protection and high ecological values are often requirements for its preservation. Social values are often overlooked. A strong identity and high experiential values may reduce the risk of this type of green spaces to be exploited.

AIM AND QUESTIONS

The purpose of this thesis is to convey the values of the green spaces by investigating the qualities and character of a green space in Gottsunda. To fulfil the purpose the thesis answers the following questions:

- What is the charachter of the green space in Gottsunda?
- Which additions can emphasize the character of the green space?



Location in Sweden.

LEGEND:

- Built areas
- Green areas: forest
- Green open areas: fields and meadows
- Water
- Main roads
- Railway
- The project area
- District border of Gottsunda



Gottsunda, the project area and its context in Uppsala. © Lantmäteriet.

METHOD

To answer the questions of the thesis we used several methods. The result consist of two parts, a *literature part* and a *design part*. We needed the literature part for a deeper understanding of our experiences of the green space and its character. Sketching was the main method throughout the whole process and was used for ideas, investigating, documentation and for communication.

The *site surveys* has been an important part of the process to experience the green space and its surroundings. After each survey we generated ideas, reflected and raised questions that helped us decide the method for the next visit. The ideas were gathered into an *idea bank*.

We went through with five different site surveys. In the first, *predefined site picture*, we documented our predefined picture of the green space. The purpose was to examine ourselves, our background and capture our mental references for this type of site. *Lynch’s cityscape analysis* was a method for investigating the context of the green space and its surroundings. We used Kevin Lynch’s analysis method but modified it to better suit investigating of green spaces. *The first impression* was our first visit on the site. The purpose was to be open minded to impressions and to document our overall experience of the green space. In the next survey we used Gordon Cullen’s method *serial vision*. With this method we investigated variations in space and experience. The purpose of the survey was also to get a summarized picture of how rich in experiences the green space was. In the last site survey, *evening studies*, we visited the green space when it was dark. The purpose was to investigate how the experience of the site changed in a different light condition.

After the site surveys we proceeded by summarizing our experiences and we defined the characters of the green space in a what we call a *summarized analysis*. Afterwards *standpoints* were chosen and a *vision* and a *program* were developed to create a framework and guidelines for the continued work on the design part. From the idea bank we developed the four design proposals. In this part of the process we combined our experiences with the knowledge the literature part gave us.

SUMMARIZED ANALYSIS

Through the site surveys we learned that the character of the green space is complex. The different methods and perspectives during the site surveys made us experience different characters that changed depending on time and weather. Therefore it’s difficult to summarize the experience of the green space into one character. We therefore choose to describe the experience of the area and its characters from four different perspectives; in *a larger context*, *from the outside*, *from within* and as something *in change*.

A LARGER CONTEXT

In a larger context the green space is a part of a legible green structure in Gottsunda. The main walk- and cycle paths are located in the green spaces and are therefore used for movement. Our green space isn’t included in the larger pattern of circulation, but has got the potential to be a green link for movement to the nature reserve nearby.

FROM THE OUTSIDE

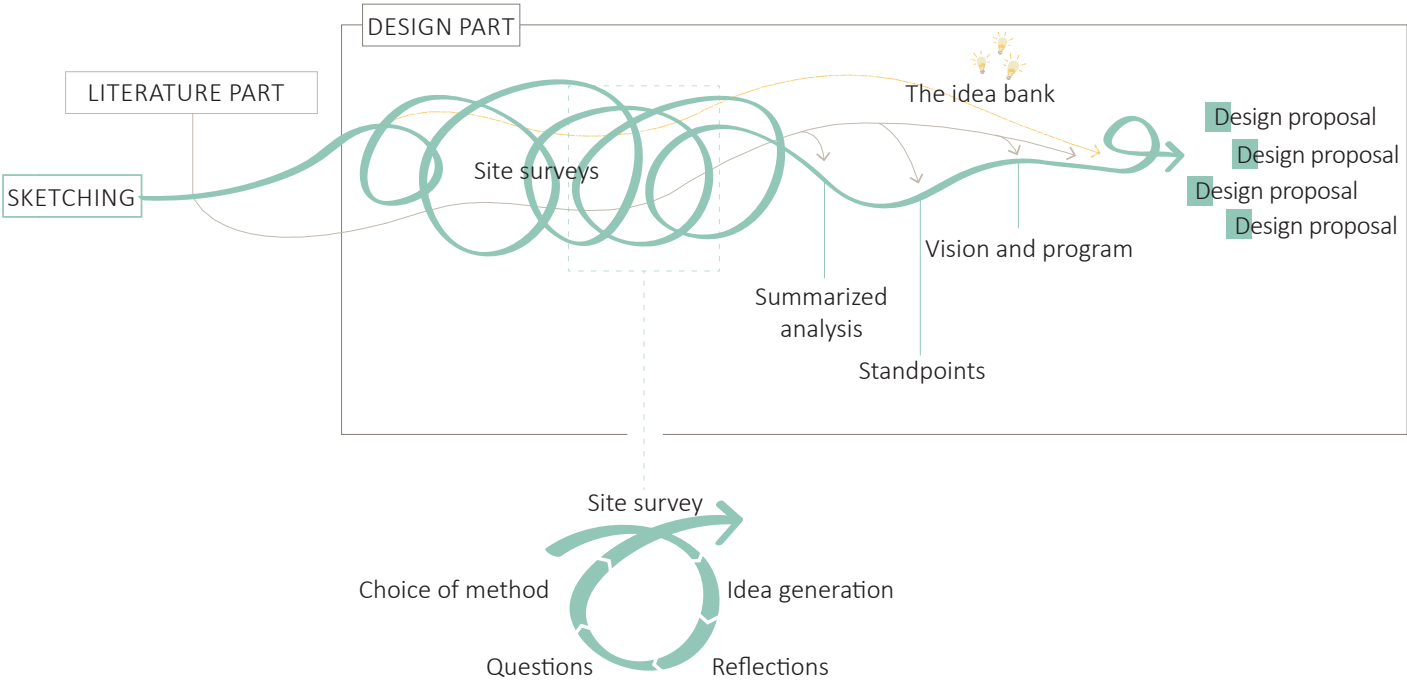
From the outside, the edges between the green space and its surroundings are sharp. It appears dark, compact, shut and monotonous. Few paths lead into the green space. The main entrances has a strong sense of mystery and a weak legibility. Therefore we did not experiece the green space as inviting.

FROM WITHIN

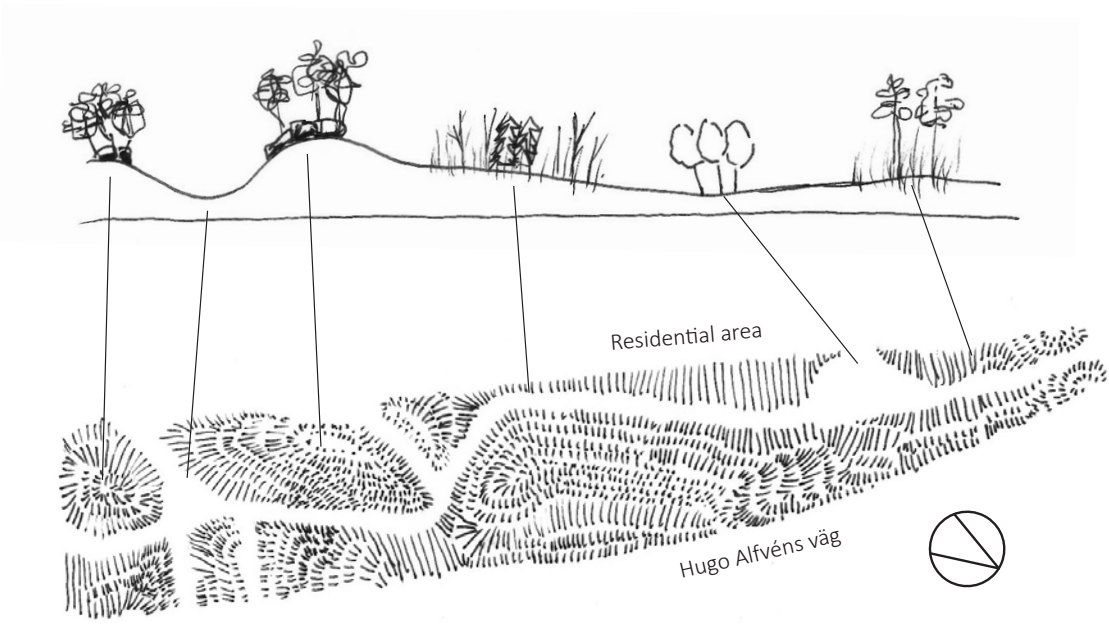
From within the character of the green space is different. It appears brighter, with more variations and details. We experienced three distinct, bright and open spaces that seemed more managed than others, *the glade*, *the pine height* and *the bowl*. Other spaces, *the forest passage* and *the entrance spaces* are more enclosed and dark, with a wild character. The perceived spaces are distinguished by differences in topography and the denseness of the vegetation. The curved path in combination with the variations makes the green space exciting. But it is also complex, a bit shattered and lacks a coherent character.

IN CHANGE

The character of the green space is also something in change. Depending on time, weather and light conditions the experience and characters changes. That changing process together with its variations left us with a curiosity and a sense of mystery.



The illustration above describes our process and methods.



A sketch from our site survey *the first impression* which shows our experience of the topography and other elements in the project area.

VISION AND PROGRAM

Based on the aim of the thesis, our experiences and the literature part we developed a vision for the design. The vision is...

... to emphasize the character and create conditions for an enhanced experience of the project area in Gottsunda. With designed additions, the existing qualities and characters of the green space should be highlighted and/or supplemented, and it should continue to be a natural green space for movement. The design shall show *signs of care* of the site. The experiential values should be influenced by dynamics between aspects such as *legibility* and *mystery*, *complexity* and a *coherent character*.

To fulfill the vision we also developed a design program:

In a larger context, the first proposal should:

- clarify the project area as a green path for movement in the structure of Gottsunda.
- reduce the barrier of Vårdsätravägen and give the area a clear destination point in the northwest.

From the outside, the second proposal should:

- reduce the experience of the closed and shielding edges of the green space against the surroundings.
- create better legibility for the entrance spaces through additions that encourage movement along the path. The additions should interact with the green space and its surroundings.

From within, the third proposal should:

- create additions with a design that gives the area a more coherent character for an increased legibility.
- maintain the green space experiential environment by highlighting the different spaces existing characters through additions.

The fourth proposal is based on the areas changing character and should:

- emphasize its changing character and sense of mystery by creating a recurring event to be associated with the area.

THE FOUR PROPOSALS

The design process resulted in four different proposals; *Movement in greenery*, *Step inside*, *The yellow thread* and *The blue line*. Together and by themselves they highlight and emphasize the different characters we have experienced from the different perspectives. With built additions and plant material the qualities of the green space can be preserved and at the same time the characters we have experienced can be emphasized. The additions are conceptual and the impact on the site varies, but they all show signs of care of the green space.

DISCUSSION

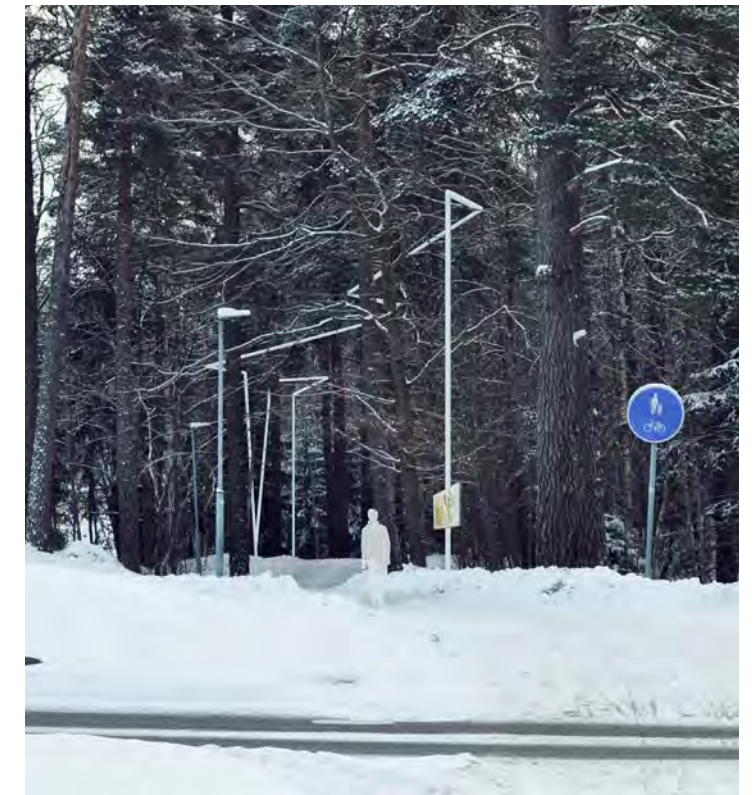
This thesis has generated valuable insights and reflections concerning our roles as landscape architects. We are trained to investigate, analyze and describe the landscapes surrounding us, and we are used to work with landscape from a variety of perspectives. It felt important to us to take the opportunity to explore our experiences deeper and become more aware of our personal preferences, as a learning moment and as an important aspect to use in our future careers. Starting from the experience of a place, seeing the uniqueness of the place, its character and exploring the place from different perspectives has proven to be positive for our creativity and have lead to a deeper understanding of the place.

To focus on our experience of the place and describe and find its character turned out to be a challenge. We ended up defining the characters of the green space from four different perspectives. The site studies taught us that you can never visit a place to many times, every space is complex and is changing with time, weather and seasons. Nevertheless every space has something unique and with our four additions we've wanted to accentuate those characters.

We have questioned if we should propose any changes at all for the site. All additions change the experience of the space. It's hard to define the line between emphasizing a character and changing a character. Maybe the character of a space is best preserved if the site is leaved intact? However, with the additions in the proposals, we want to show that the experience of a space is complex. The characters can

be highlighted in different ways, with different means and through different perspectives.

With this thesis we want to inspire others to take the time to get to know a place. It is something that we consider important for achieving a successful design as landscape architects. For us, sketching was a usefull method. This thesis is also a contribution to the debate concerning the future of urban nature in our growing cities. We want to convey that the experience is an important aspect to consider, in order to fully understand the values of the urban nature.



An entrance addition in the proposal *Step inside*.



One of the additions in the proposal *The yellow thread*. The addition emphasizes the character of the space which we experienced as a round and concave space.

INNEHÅLL

| | | | |
|--|----|--|----|
| SAMMANFATTNING..... | 4 | SAMMANFATTANDE ANALYS..... | 36 |
| SUMMARY..... | 5 | Ett större sammanhang..... | 36 |
| ■ INTRODUKTION..... | 9 | Utifrån..... | 36 |
| INLEDNING..... | 10 | Inifrån..... | 37 |
| BAKGRUND..... | 11 | I förändring..... | 37 |
| Gottsunda..... | 12 | STÄLLNINGSTAGANDEN..... | 38 |
| Valet av plats..... | 13 | VISION OCH PROGRAM..... | 38 |
| SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR..... | 14 | □ FYRA IDÉFÖRSLAG..... | 39 |
| AVGRÄNSNINGAR..... | 14 | Förslag 1: Idéer..... | 40 |
| BEGREPPSPRECISERING..... | 14 | Förslag 1: Rörelse i grönska..... | 41 |
| ■ METOD OCH GENOMFÖRANDE..... | 15 | Förslag 2: Idéer..... | 44 |
| LITTERATURGENOMGÅNG..... | 17 | Förslag 2: Stig in..... | 45 |
| GESTALTNING..... | 17 | Förslag 3: Idéer..... | 47 |
| Skissande..... | 17 | Förslag 3: Gula tråden..... | 48 |
| Platsstudier..... | 17 | Förslag 4: Idéer..... | 50 |
| URVALET AV IDÉER FRÅN IDÉBANKEN..... | 18 | Förslag 4: Blåa stråket..... | 51 |
| ■ LITTERATURGENOMGÅNG..... | 19 | ■ DISKUSSION..... | 52 |
| GENIUS LOCI, IDENTITET OCH KARAKTÄR..... | 20 | METODDISKUSSION..... | 53 |
| MILJÖPSYKOLOGI..... | 20 | IDÉFÖRSLAGEN..... | 54 |
| VI TAR MED OSS..... | 21 | ATT GESTALTA FÖR ATT FÖRSTÄRKA EN PLATS KARAKTÄR..... | 54 |
| ■ GESTALTNING..... | 22 | TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR OCH FRAMTIDA PLANER..... | 54 |
| PLATSSTUDIER..... | 23 | UPPLEVELSER AV LANDSKAP..... | 55 |
| Förutfattad platsbild..... | 23 | VIDAREUTVECKLING..... | 55 |
| Lynch stadsbildsanalys..... | 24 | ■ REFERENSER..... | 56 |
| Första intrycket..... | 29 | | |
| Serial vision..... | 31 | | |
| Mörkerstudier..... | 35 | | |

INTRODUKTION

“Landskap hör samman med människor och därför med känslor. Det kan handla om var människor känner sig som mest ”hemma” eller vad de tycker är trevligt, viktigt och vackert. Men också om negativa känslor, landskap som väcker obehag och smärtsamma minnen eller betraktas som fula. Det kan handla om rädsla för att förlora landskap som känns viktiga, eller om att vilja göra de som finns bättre.”

Citatet är hämtat ur skriften *Landskap åt alla* (Riksantikvarieämbetet 2012, s.2) som har sin utgångspunkt i europeiska landskapskonventionen. Den syftar till att lyfta landskapet som en helhet och som något gemensamt. Där ingår människor, deras olika intressen, förhållanden till och upplevelser av de omgivande landskapen som en viktig del. Det är just upplevelserna av ett landskap vi valt att fokusera på i det här arbetet.

BAKGRUND

Idag är mer än hälften av världens befolkning bosatta i städer och siffran väntas stiga till 60 procent år 2030 (Naturvårdsverket 2017). I Sverige har vi följt urbaniseringstrenden och i slutet av år 2016 uppmättes att 4,9 miljoner av Sveriges invånare var bosatta i våra största tätorter, det vill säga orter med minst 30 000 invånare. I förhållande till tätortens storlek, var befolkningsökningen som störst i Uppsala. Där hade befolkningen ökat med 2,3 procent under det gångna året, enligt Statistiska centralbyråns mätning (2017).

FÖRTÄTNING OCH GRÖNSTRUKTURENS ROLL SOM STADSBYGGNADSELEMENT

Boverkets prognos (2016, s. 13) visar att fram till 2025 behöver Sverige bygga drygt 700 000 nya bostäder, och det största behovet finns i storstadsregionerna (Boverket 2007a, s. 12). På många håll i landets kommuner arbetar man för att både bevara och utveckla grönstrukturen, samtidigt som den står i konflikt med bostadsbyggandet (Boverket 2007a, s. 6). Enligt Per G. Berg (2015) sker förtätning i alla typer av stadsdelar. Det förtätas bland förorternas flerbostadshus, i villaområden, i nedlagda hamnar och på gammal industrimark. Grönytor byggs bort ända in i städernas centrum. Innergårdarna i nya bostadskvarter är ofta små i förhållande till antal boenden. Det ställer högre krav på närliggande parker och naturmarker, både vad gäller dess närbarhet och kvalitet (Berg 2015, s. 5). Förtätning och fler människor leder också till ett ökat tryck på de grönytor som återstår. Ytorna mellan husen måste effektiviseras och grönska kan idag få nya former, till exempel som vegetation på tak och väggar. Den här utvecklingen kan ske på bekostnad av omtyckta gröna platser, som betyder mycket för invånarna och stadens identitet (Wingren et al. 2015, s. 14-15).

I rapporten *Grönstruktur i landets kommuner* skriver Boverket (2012) att begreppet grönstruktur har uppkommit till följd av samhällsplaneringens utveckling i Sverige. I slutet av 1960-talet började grönskan ses som ett sammanhängande mönster i spåren efter den pågående urbaniseringen av städerna. Då började man i planeringssammanhang se grönskan som ett nätverk, en struktur, snarare än separata och isolerade element som trädgårdar och parker (Boverket 2012, s. 7). I samma rapport (Boverket 2012, s. 11) skriver de vidare att grönstrukturen utgör en överordnad struktur i städerna, på samma sätt som bebyggelse- och trafikstrukturen. Ytor med växtlighet av varierande storlekar och karaktärer bildar tillsammans nätverket. Det gäller såväl park och villaträdgård, som större gröna kilar av vildare karaktär och i planeringssammanhang talar man ofta om grönstrukturen även utanför staden och tätorten (Boverket 2012, s. 11).

Från 1930-talet började befintlig vegetation sparas mellan bostadskvarteren, som en sorts naturmark i kontrast till de ordnade parkerna som tidigare utgjort en stor del av stadsgrönskan (Björk, Nordling & Reppen 2012, s. 45). Under den här tiden, funktionalismens första årtionden, skulle bebyggelse och grönska gärna gå hand i hand i gestaltningen av nya bostadsområden (Berg 2009, s. 344-345). Grönområden av varierande slag har sedan dess varit ett självklar del i stadsplaneringen. Ett av planeringsmålen i Sveriges största städer har varit att skapa gröna kilar in till stadskärnan från omkringliggande större naturområden. Naturmark i anslutning till bebyggelsen är till exempel vanligt i miljonprogramsområden. Under senare tid har dock grönområdena delvis börjat byggas bort till följd av det höga trycket på nya bostäder och de nya stadsbyggnadsidealerna (Björk, Nordling & Reppen 2012, s. 45).

UPPLEVELSEN AV NATUR

Grönstrukturen i städerna har många positiva effekter, exempelvis för människors välbefinnande. Studier har visat att människor i sin närmiljö har ett behov av naturlika och variationsrika miljöer som erbjuder återhämtning (Boverket 2007a, s. 25). Natur kan erbjuda människan en upplevelse av fascination och en känsla av att vara någon annanstans, vilka är viktiga komponenter för rekreationen skriver Kaplan, Kaplan och Ryan (1998, ss. 19-20). De menar att även mindre områden med naturlig vegetation kan erbjuda detta (Kaplan et al. 1998, s. 71). Upplevelsevärden som rofylldhet och känslan av att befinna sig i natur är därför kvaliteter som den bostadsnära naturen bör uppfylla, skriver Boverket (2007a, s. 59).

Skriften *Landskap åt alla* (Riksantikvarieämbetet 2012) har sin utgångspunkt i europeiska landskapskonventionen, som syftar till att lyfta landskapet som en helhet och som något gemensamt. Där ingår människor och deras intressen, förhållanden till och upplevelser av omgivningen som en viktig del (Riksantikvarieämbetet 2012, s. 7). Varje människa upplever landskapet olika och upplevelsen beror på vilka vi är, vilken bakgrund och värderingar vi har (Riksantikvarieämbetet 2012, s. 4). En del uppfattningar kan samtidigt ses som mer gemensamma, genom de speglar normerna som präglar tiden och samhället som vi lever i, menar Riksantikvarieämbetet (2012, s. 5).

Definitionen av ordet landskap är enligt europeiska landskapskonventionen:

"ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer" (Riksantikvarieämbetet 2012, s. 3).

Vi tolkar det som att människor påverkar landskap och landskap påverkar oss människor. Ett landskaps upplevda karaktär är alltså ett resultat av hur det använts och utvecklats över tid, men den är också upp till betraktaren.

DEN BOSTADSNÄRA NATUREN

I Boverkets publikation *Bostadsnära natur* (2007a) definieras bostadsnära natur som ett brett begrepp som innefattar både natur- och kulturlandskap samt anlagda grönytor som parker och bostadsgårdar. Den ska ligga inom 300 m från bostaden, det vill säga inom promenadavstånd. Den bostadsnära naturen är extra viktig för människor som har svårt att ta sig långa sträckor och bör därför hålla hög kvalitet och vara nåbar för alla grupper av människor (Boverket 2007a, s. 14).

Boverket nämner tre aspekter som är viktiga att ta hänsyn till i den fysiska planeringen för att säkra tillgången till bostadsnära natur. De tre aspekterna *tillgång*, *nåbarhet* och *kvalitet* är alla tre viktiga men beroende på området och dess förutsättningar så väger de olika tungt. Till exempel så är tillgången och kvaliteten extra viktig i den centrala tätbebyggda staden där det ofta råder mer brist på bostadsnära natur (Boverket 2007a, s. 11).

Boverkets definitioner av de tre aspekterna lyder:

- *“Tillgång - den faktiska resursen som bostadsnära natur utgör*
- *Nåbarhet - den faktiska och upplevda tillgängligheten till denna natur*
- *Kvalitet - den bostadsnära naturens storlek, innehåll och värden”* (Boverket 2007a, s. 11)

För att den bostadsnära naturen ska användas krävs det att den är tillgänglig och nåbar. Vägar skapar barriärer i landskapet men även avsaknad av exempelvis entréer, gångvägar samt dålig skötsel gör ett område mer svårtillgängligt. Det behövs fysiska, men också upplevelsemässiga ingångar till den bostadsnära naturen för att den ska vara attraktiv och användas av människor i närområdet (Boverket 2007a, s. 43).



Figur 3. Tre aspekter att ta hänsyn till i fysisk planering av bostadsnära natur, enligt Boverket (2007a). Illustration Helena Eriksson, 5 land.

GRÖNSKA I FYRA SKALOR

I rapporten *Urban naturmark i landskapet* (2009) beskriver Per G. Berg i kapitlet *Fyra nyanser av grönt* (s. 339-352) hur grönskan i städer kan delas upp i fyra skalor. De finns illustrerade i figur 4 på nästa sida. De tre första kan liknas vid Boverkets begrepp *bostadsnära natur*. Den urbana människan har inte bara ett behov av grönska, utan var och en av de fyra distinkta skalorna är lika viktiga för oss menar Berg (2009, s. 340). I takt med att fler spenderar mer och mer av sin tid i stadsmiljön, blir människor också allt mer beroende av att stadsstrukturen erbjuder oss upplevelser och möten med naturen (Berg 2009, s. 350). Berg (2009, s. 351) menar att det inte räcker med att spara de större gröna kilarna i städerna. Även entrézoner, gårdsytor och gröna mellanrum måste värnas och utvecklas för invånarnas känsla av sammanhang och välmående. Berg (2009, s. 352) skriver:

“Människan behöver naturen - inte bara som en tillfällig ram kring några av livets höjdpunkter. Kontakt med naturen behövs varje dag.”

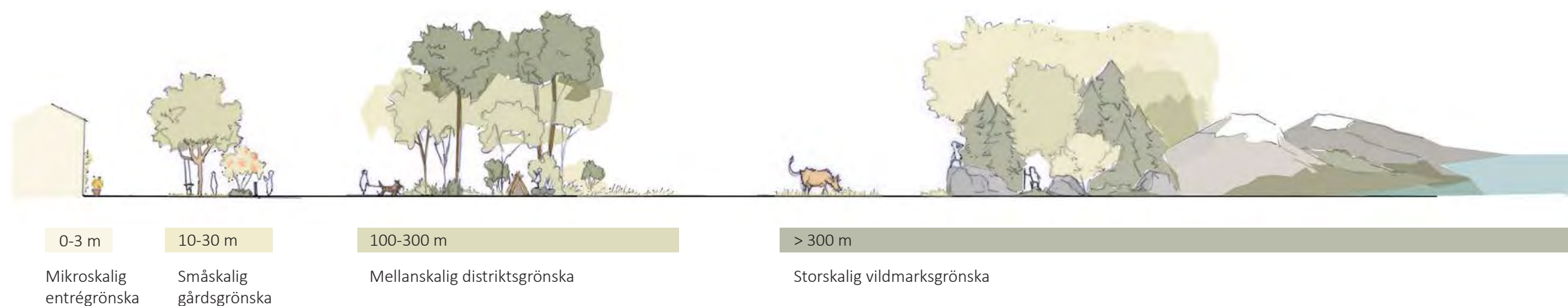
Nedan följer beskrivningar av de fyra skalornas grönska enligt Berg. Berg (2009, s. 350) menar att var och en av dessa fyra skalorna bör ses som element i stadsbyggandet, precis som byggnader, torg, vägar och parkeringsytor.

Den mikroskaliga entrégrönskan

Till den mikroskaliga grönskan räknas det som finns ungefär 0-3 meter utanför entrén. Den avser de växter och naturelement som vi passerar förbi vid hemmets såväl som exempelvis skolans, affärens och arbetets dörrar. Mikroskalig grönska är också grönska på balkonger, i köksland eller växter på trappan vid porten (Berg 2009, s. 341-342).

Den småskaliga gårdsgroönskan

Gårdsgroönskan finns 10-30 meter utanför huset och är till exempel villaträdgårdar, den gemensamma innergården eller kvartersparken. Vi passerar eller stannar till i den i vardagen eller ser den från fönstret. Den gör oss lugna, minskar spänningarna och skapar sociala band mellan grannar och förbipasserande människor (Berg 2009, s. 343-344).



Figur 4. Illustration av de fyra skalorna av grönska, baserat på indelningen av Per G. Berg.

Den mellanskaliga distriktsgrönskan

Distriktsgrönskan kan liknas vid gröna mellanrum, de mindre partierna av grönytor vi kan hitta mellan kvarter och stadsdelar. De mellanskaliga områdena nås inom 100-300 meter från hemmet och utgörs av exempelvis stadsdelsparker, skogsdungar, gröna allmänningar, gården och gipar. Berg (2009) menar att den mellanskaliga grönskan i staden sällan talas om, och de värdesätts inte heller för vad den är; vilken han kallar *den lilla vildmarken på gångavstånd*. Användningen kan exempelvis vara kojbyggen, dagisutflykter, den dagliga hundrastningen eller helgens promenad för rekreation. De gröna mellanrummen är viktiga som tillgänglig natur för de äldre eller orörliga som inte har möjlighet att ta sig längre sträckor från hemmet. Den fungerar som den urbana människans buffertzon. Här släpps spänningar och frustrationer, här finns glädje, energi, lek och äventyr. De gröna mellanrummen kan dock vara svårdefinierade, de kan liknas vid gröna skuggstrukturer som ibland verkar överlevna. Distriktsgrönskan, den lilla vildmarken, är tillräckligt nära för att vi ska kunna röra oss till den på ett miljövänligt sätt. Samtidigt är den tillräckligt långt borta för att vi ska få en känsla av att befinna oss någonstans bortom staden. Även när vi betraktar distriktsgrönskan på avstånd ger den oss en känsla av kontakt med den mer orörda naturen. I dagens stadsbyggnad är dessa bostadsnära gröna mellanrum ifrågasatta och distriktsgrönskan är den mest hotade av skalorna (Berg 2009, s. 344-345).

Den storskaliga vildmarksgrönskan

Den storskaliga vildmarksgrönskan nås inom en kilometer från bebyggelsen i de flesta svenska städer. Den benämns som vildmark, trots att merparten av områdena har utsatts för mänsklig påverkan idag. Till den fjärde skalan av grönt räknas kulturlandskapens brukade skogar, betes- och åkermarker, men också berg, hav, sjöar och strömmande vatten. De ger oss en känsla av vildhet och kontakt med naturens krafter (Berg 2009, s. 347-348).

NATURENS VÄRDEN OCH SKYDD I VÄXANDE STÄDER

Det finns ekologiska, kulturella och sociala värden kopplade till grönsstrukturen, vilka alla hänger samman och påverkar varandra. Den bostadsnära grönskan har ofta sociala och kulturella värden, men trots det är det de ekologiska värdena som väger tyngst i avgörandet om ett område ska bevaras. Det finns flera stadsbyggnadsexempel där grönområden endast har sparats på grund av exempelvis förekomst av rödlistade arter. De sparade grönområdena har sedan visat sig få stora sociala och rekreativa värden för de boende i området (Boverket 2007a, s. 28).

När städerna exploateras och förtätas finns en svårighet när det kommer till avgörandet om den bostadsnära naturens bevarande. Grönområden som har höga biologiska värden eller en tydlig kulturhistorisk koppling, är ofta skyddade enligt miljöbalken eller kulturminneslagen. Det gäller exempelvis kyrkogårdar och parker. Grönområden som däremot har en mindre tydlig roll som stadsbyggnadselement saknar ofta formellt skydd och planstatus (Boverket 2007a, s. 33). Det

liknar vi vid de gröna mellanrummen som Berg (s. 344-345) beskriver som svårdefinierade grönytor och som den mest hotade typen av grönska i städerna.

Om ett grönområde har en stark identitet, utgör en viktig symbol för invånarna och har höga upplevelsevärden kan risken beräknas vara lägre för att marken tas i anspråk för andra verksamheter. Det menar Boverket (2007a, s. 33) som tar upp Slotsskogen i Göteborg som ett exempel. Slotsskogen utgör ett populärt område för rekreation för många göteborgsbor och därför är det inte troligt att marken skulle exploateras (Boverket 2007a, s. 33).

År 2003 fastställdes elva folkhälsomål i Sverige där flera av dem kopplar till människans behov av att uppleva naturen och betydelsen av detta för vårt välmående (Boverket 2007b, s. 12). I publikationen *Landskapets upplevelsevärden* beskriver Boverket (2007b s. 12) att när målen bryts ner till konkreta strategier för det vidare arbetet syns värdena av friluftslivet och rekreationen inte längre till. Eftersom upplevelsevärde är subjektivt är det också svårare att greppa och mäta jämfört med andra värden, skriver Boverket (2007b, s. 12) och menar detta kan vara en av anledningarna till att just upplevelseaspekten är något som ofta faller bort.

På sidan 9 i vår introduktion tar vi upp ett citat ur *Landskap åt alla* som handlar om att landskap och människor hör ihop och därmed handlar landskap också om känslor, positiva som negativa (Riksantikvarieämbetet 2012, s. 2). Med *upplevelsevärde* menar vi i det här arbetet de positiva kvaliteter och karaktärer vi upplever i naturlika miljöer. Med *naturlik* menar vi en karaktär som för oss påminner om den vildare vidsträckta naturen utanför staden.

GOTTSUNDA

I vårt arbete har vi valt att undersöka ett grönt mellanrum i Gottsunda. Stadsdelen Gottsunda är belägen cirka sju kilometer sydväst från Uppsalas centrum. Gottsunda och den intilliggande stadsdelen Valsätra omges av skyddade naturområden; skogsområdena Bäcklösa och Vipängen i nordöst och naturreservatet Hågadalen-Nåsten i nordväst, se figur 5 på nästa sida. I Gottsunda finns många sparade naturområden med berghällar och skogslik vegetation. Husen ligger inramade med vegetation vilket tar ner skalan på de högre husen och skapar en grön stadsdel (Uppsala kommun 2013, s. 14). Dessa grönytor kan benämnas med Boverkets begrepp bostadsnära natur samt Per G. Bergs definition av gröna mellanrum.

Gottsunda är tydligt trafikseparerat med gång- och cykeltunnlar under de större bilvägarna, något som var vanligt under 1960-70 talet. Området har bebyggts under olika omgångar vilket syns genom tydligt åtskilda husområden med skivhus, lamellhus, radhus och villor (Uppsala kommun 2013, s. 14). Gottsunda är starkt präglad av miljonprogramstiden mellan 1965-1974 då bostadsbristen i Sverige skulle byggas bort. Under slutet av 60-talet och början av 70-talet byggdes över 1000 lägenheter i Gottsunda och Valsätra, en stor del av dessa var hyresrätter. Det modernistiska hus i park-idealet var rådande och gröna stråk skulle dela upp bebyggelsen. 1974-75 invigdes Gottsunda centrum och under de kommande åren kom det att bli ett av Nordens mest moderna stadsdelscentrum med service-, kultur-, fritids- och omsorgsverksamheter (Uppsala kommun 2013, s. 15).

Det bor runt 15 000 personer i Gottsunda och Valsätra och ca 60 procent av invånarna har utländsk bakgrund. Bilden av Gottsunda blev snabbt stereotyp och negativ, under 1980-talet fanns det ofta lediga bostäder i området. Planer på att förtäta och koppla ihop Gottsunda bättre med närliggande områden föddes tidigt. Upprustningar och en viss tillväxt av stadsdelen har skett sen 90-talet (Uppsala kommun 2013, s. 16, 18, 22).

I den rådande översiktsplanen för Uppsala kommun pekas Gottsunda tillsammans med Ultuna ut som en av fem planerade stadsnoder i staden. Stadsnoderna ska komplettera varandra och utgöra lokala centrum med knutpunkter för stadsliv och kollektivtrafik. Generellt anser Uppsala kommun att noderna ska ha en hög koncentration av bebyggelse, både bostäder och verksamheter, samt ha offentliga miljöer av hög kvalitet. Förändringar i stadsstrukturen ska prioritera nodernas funktion av att länka samman staden. Det ska vara lätt att röra och orientera sig inom stadsnoderna och barriärer ska minskas. Grönska ska vara ett återkommande och attraktivt inslag i stadsstrukturen och grönstråkens kontinuitet genom stadsnoderna ska säkras. Vid korspunkter mellan stad och grönstråk bör ytor samutnyttjas, genom exempelvis gröna gaturum eller specialutformade passager som bidrar till en länkning av grönstrukturen som främjar sociala och biologiska värden anser Uppsala kommun. Ett planprogram för utvecklingen av Gottsunda håller i nuläget på att tas fram (Uppsala kommun 2017, s. 54-56).

VALET AV PLATS

Vi bestämde oss för att undersöka ett av Gottsundas gröna mellanrum längs Hugo Alfvéns väg, se figur 5. Det är ett område som vi inte var bekanta med sedan tidigare, men som verkade uppfylla kriterierna för ett svärdefinierat grönområde med naturlig och vildare vegetation. Det faktum att vi inte hade några personliga erfarenheter av platsen tänkte vi kunde vara en fördel för vårt arbete med att undersöka upplevelserna av det. En annan viktig aspekt som avgjorde valet var att platsens geografiska läge möjliggjorde det för oss att besöka den många gånger under arbetet.

TECKENFÖRKLARING

Naturreservatets gräns

Projektområdet



Figur 5. Situationsplan som visar projektområdet och omkringliggande stadsdelar och naturområden. Skala 1:20 000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med arbetet är att uppmärksamma de bostadsnära, anonyma och naturlika mellanrummens upplevelsevärden. Detta genom att undersöka och lyfta de kvaliteter och den karaktär som projektområdet i Gottsunda har.

För att uppfylla syftet svarar vi på följande frågor:

Vilken karaktär har mellanrummet i Gottsunda?

Med vilka tillägg kan platsens karaktär förstärkas?

AVGRÄNSNINGAR

Området som projektet utgår från är ett grönt mellanrum väster om Hugo Alfvéns väg, mellan Vårdsätravägen och August Södermans väg i Gottsunda, i Uppsala. Se figur 6. Eftersom arbetet fokuserar på platsens karaktär och upplevelsevärden kommer vi inte att redovisa andra värden som platsen har, som exempelvis ekologiska eller historiska sådana. Gestaltningens resultat är i form av idéförslag, det vill säga utan detaljlösningar och materialval. Arbetet med att undersöka platsen skedde under februari och mars. Idéförslagen utgår därför från våra upplevelser av platsen vintertid.

BEGREPPSPRECISERING

Här definierar vi begrepp som är vanligt förekommande i arbetet.

Upplevelsevärde - är för oss de positiva kvaliteter och karaktärer som upplevs i naturlika miljöer.

Naturlik - en karaktär som för oss påminner om den vildare vidsträckta naturen utanför staden.



Figur 6. Mellanrummet som projektet utgår från markeras med gul linje. Skala 1:6000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Här presenterar vi först vår arbetsprocess översiktligt.
Därefter beskriver vi hur de olika metoderna användes
och hur momenten genomfördes.

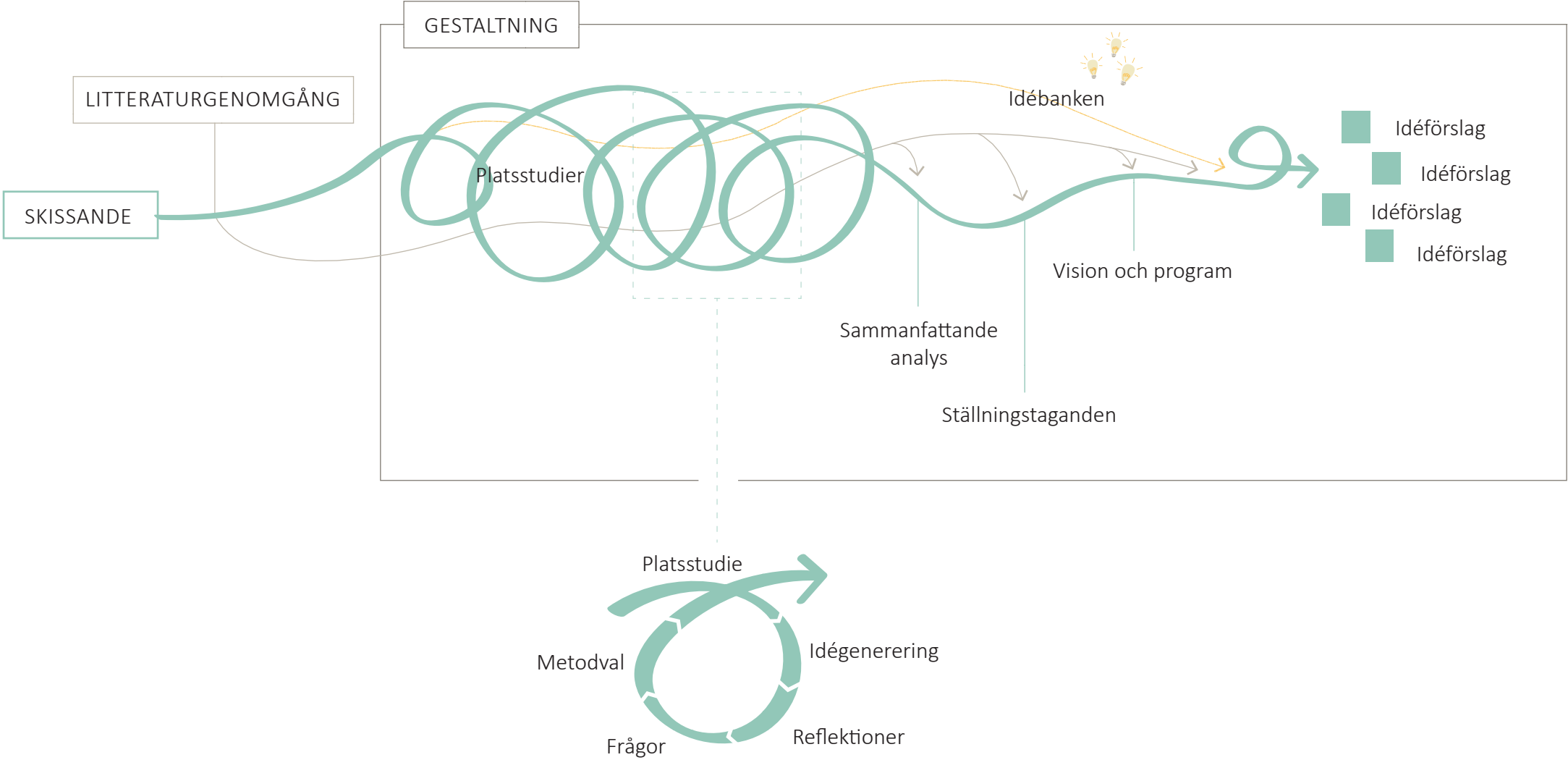
Arbetet är ett undersökande gestaltningsarbete som består av en litteraturgenomgång, platsstudier och gestaltning. Figur 7 visar en schematisk bild över vår arbetsgång.

Skissandet pågick genom hela processen, i olika former, i arbetets alla delar och moment. *Litteraturgenomgången* gav en djupare förståelse för hur våra upplevelser av projektområdet och dess karaktärer påverkas av olika faktorer. *Gestaltningen* var en process som har innefattat flera olika metoder och steg. Även om arbetsgången i figur 7 och resultatet senare redovisas i tydliga steg var gestaltningsprocessen inte linjär. Flera skeden pågick parallellt. Idéer och skisser utvecklades kontinuerligt och nya insikter och frågor har hela tiden drivit oss i olika riktningar.

För att svara på arbetets frågeställningar blev platsbesöken centrala delar av gestaltningsprocessen. Vi kallar platsbesöken för *platsstudier*. Där lät vi våra upplevelser styra metodvalen och därmed driva processen framåt, se utsnittet i figur 7. Platsstudierna var alltså återkommande moment i processen, liksom *idégenereringarna* som gjordes efter varje platsstudie. Efter varje platsstudie och efterföljande idégenerering sammanfattade vi våra *reflektioner* och de *frågor* om platsen som väckts hos oss. På så vis kunde vi hitta en metod för att besvara frågorna och undersöka platsen i nästa platsstudie. Se *metodval* i utsnittet i figur 7. Vi planerade alltså inte i förväg vilken undersökande metod som skulle användas för de olika besökstillfällena. Detta jämfört med hur vi vanligtvis känt att inventerings- och analysarbete snabbt lett oss till ett funktionellt eller praktiskt synsätt, som vi ibland upplevt som hämmande i det kreativa arbetet.

Genom skissande och platsstudier undersökte vi alltså platsens kvaliteter och karaktärer för att sedan göra en *sammanfattande analys*. Därefter gjordes *ställningstaganden* och en *vision* och ett *program* togs fram, för att skapa ramar och riktlinjer för det fortsatta arbetet med gestaltningen. Med utgångspunkt i den kreativa *idébanken* som vi byggt upp under processen, arbetade vi slutligen fram fyra *idéförslag*. Vid dessa moment tog vi hjälp av de kunskaper litteraturgenomgången givit oss, se gråa pilar i figur 7.

På följande sidor beskriver vi hur de olika momenten och metoderna genomfördes.



Figur 7. Schematisk illustration av vår arbetsgång.

LITTERATURGENOMGÅNG

Vid arbetets start undersökte vi teorier och publikationer inom miljöpsykologi för att få en större förståelse för hur våra upplevelser av projektområdet kan påverkas av olika faktorer. Vad som utgör en plats karaktär och hur olika källor förhåller sig till detta var också något vi undersökte.

Källor till litteraturgenomgången hittades genom sökningar i bibliotekens databaser, genom andra relevanta examensarbetens, rapporters och publikationers referenser. Från litteraturgenomgången sammanfattade vi de mest relevanta kunskaperna i punkter som sedan skulle fungera som ett stöd i den vidare gestaltungsprocessen mot att ta fram idéförslag.

GESTALTNING

Här beskriver vi de metoder och verktyg som användes i gestaltungsprocessen och motiverar valen av dessa.

SKISSANDE

Att skissa är en viktig del i landskapsarkitektens kompetens (Birgerstam & Nord 1997, s. 5) och det var en metod som vi använde genom hela arbetet. Skissandet använde vi som ett verktyg redan från bollandet av idéer kring vad arbetet skulle handla om, fram till arbetets slutliga idéförslag. Därför skulle vi också kunna kalla skissandet för arbetets huvudsakliga metod, vilket schematiskt illustreras i figur 7. Skissandet tog sig många olika former och uttryck under arbetsgången, och kombinerades med andra metoder i vårt undersökande av platsupplevelsen.

I arbetet med att undersöka och beskriva våra platsupplevelser, blev skissen ett viktigt verktyg för att kommunicera dem. Skissandet fungerade som ett sätt att översätta våra tankar, via handen till papperet. Därför kan vi likna skissandet med våra tankeprocesser och skissen som ett undersökande i sig.

Pirjo Birgerstam (2000, s. 72-73) skriver om hur skissprocessen innebär ett växlande mellan att studera helheten och de ingående delarna, och även mellan att vara intuitiv och rationell. Det innebär ett skiftande och analyserande av olika perspektiv menar hon och skriver vidare att skissen vanligtvis blir ett resultat av flera iakttagelser, tidigare händelser, handlingar, önskebilder och andra aspekter. Skissen och dess samlade karaktär blir alltså oftast inte en avbild av en verklig situation, enligt Birgerstam.

I vår process använde vi skissandet som metod för att lära känna platsen, samla kunskap om den och göra visuella

minnesnoteringar av våra upplevelser. Den användes som ett verktyg för att utforska och reflektera över tankar och idéer. Vi skissade som ett sätt för att hitta och lösa problem längs vägen. Genom skissandet kunde vi klargöra tankar för oss själva, och framför allt var det ett viktigt verktyg för kommunikationen oss emellan. På så vis kunde vi förmedla, utveckla och jämföra upplevelser och idéer mellan varandra. Det var även ett sätt att diskutera arbetet med andra.

PLATSSTUDIER

Syftet med platsstudierna var att undersöka och hitta projektområdets karaktär och kvaliteter. Platsstudierna gjordes vid olika tidpunkter och med olika metoder för att få en bred bild av platsen och för att förstå dess sammanhang. Varje tillfälle dokumenterades genom foton.

Skissandet var en viktig del av våra platsstudier genom att vi förde *dagbok* och gjorde *intuitiva skisser* vid varje besök. Varje platsstudie efterföljdes också av en *idégenerering*.

Totalt genomfördes fem platsstudier. Metoderna *Lynchs stadsbildsanalys* och Cullens *serial vision* var relevanta för arbetet eftersom de utgår från upplevelser av platser och större områden. Båda metoderna utgår från stadslandskap, och vissa anpassningar har därför gjorts för att bättre passa projektets grönområde. De andra platsstudierna genomfördes med metoder som vi själva utvecklat för att svara på de frågor vi ställt oss om platsen. Vi kallar dem *förutfattad platsbild*, *första intrycket* och *mörkerstudier*. Här beskriver hur vi utförde platsstudiernas olika moment och metoder.

Dagbok

Dagboken var en form av skissande med ord som användes under alla platsstudier. I dagboken antecknade vi enskilt våra betraktelser, upplevelser, känslor, reflektioner och frågor. Även tidpunkt, väder och andra förutsättningar för besöket dokumenterades här. Det var ett sätt att samla upp alla tankar från varje besökstillfälle

Intuitiva skisser

I samband med varje platsstudie gjordes också individuella, intuitiva skisser. De kunde återge den totala platsupplevelsen, en viktig detalj eller liknande. Skisserna gjordes på valfritt sätt, på plats eller i efterhand. Syftet var även här att illustrera, beskriva och samla information om våra upplevelser och sinnesintryck, som vi sedan kunde jämföra.

Idégenerering

Vi använde också skissandet i syfte att generera idéer för projektområdet efter varje platsstudie. Det var en metod för att fånga upp och spinna vidare på idéer som framkommit genom de nya erfarenheter vi fått från varje studie. Syftet var att successivt bygga upp en kreativ *idébank* som en hjälp i arbetet fram till arbetets slutliga idéförslag. Idégenereringen fick olika fokus beroende på platsstudiens metod och sambandet illustreras i figur 8.

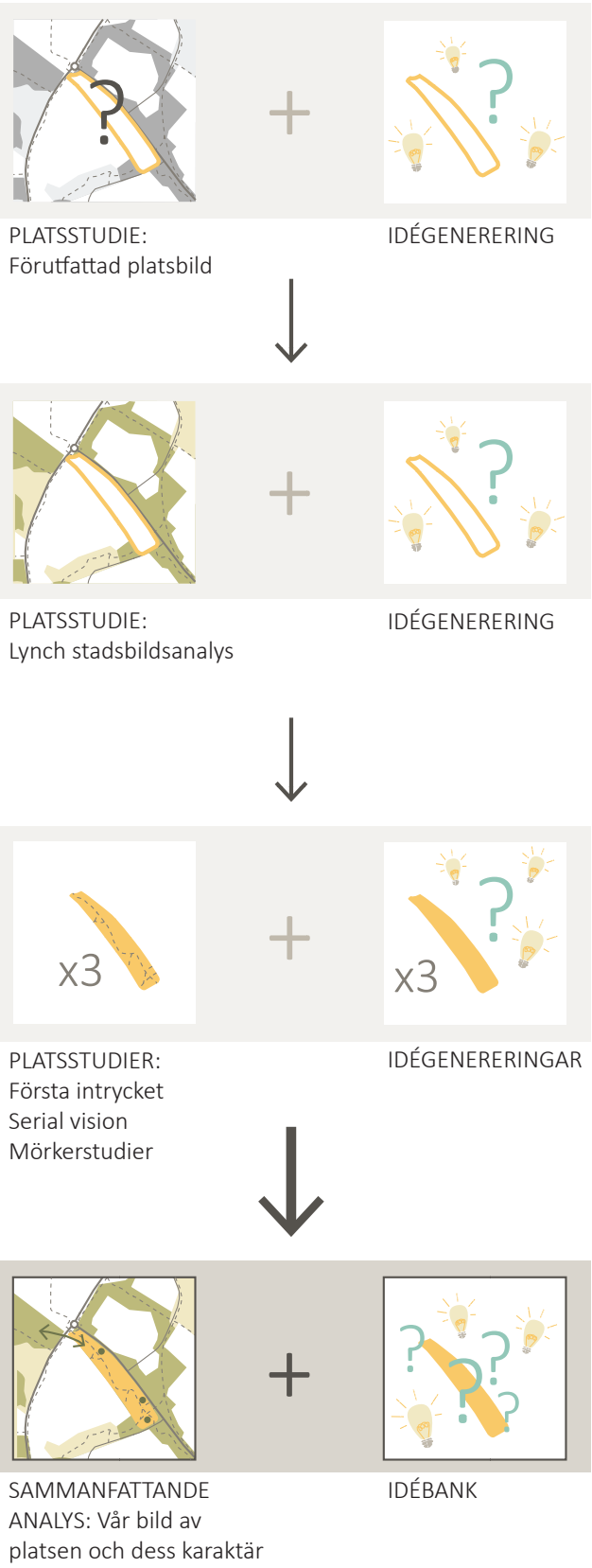
Vi idégenererade först individuellt. Därefter diskuterade och utvecklade vi en del av idéerna vidare gemensamt. Vi använde framför allt blyerts-, tusch- och färgpennor på skisspapper. Här kunde skisserna ta form genom både ord och bild.

Förutfattad platsbild

Eftersom processen mot platskännedom och upplevelsen av platsen var viktig för arbetet dokumenterade vi vår förutfattade bild av gröna mellanrum och projektområdet, innan vi besökte platsen. Syftet med detta var att kunna granska oss själva och fånga upp våra mentala referenser för den här typen av platser.

För att få en första uppfattning om projektområdets kontext gjorde vi en övergripande studie av kartor och flygfoton via sökverktygen <https://www.google.com/maps> och www.eniro.se. Vi fokuserade på att identifiera olika områden, målpunkter och vägstrukturer inom den. Därefter skissade vi, individuellt, vår mentala bild av hur vi tänkte oss området, för att sedan jämföra våra resultat.

Efter platsstudien gjorde vi en *idégenerering*, precis som efter de andra platsstudierna. Eftersom vi ännu inte besökt platsen vid det här momentet utgick skissandet från våra mentala bilder av projektområdet. Det här tillfället av idégenerering syftade till att låta oss vara så fria och kreativa som möjligt, innan vi hittat fysiska eller praktiska faktorer att förhålla oss till. Detta illustreras också i figur 8. Det var ett sätt för oss att våga utforska idéer kring utveckling av gröna mellanrum, utan att de var platsspecifika. Syftet var också att använda skissande som en hjälp för att närma oss platsen och som en start på arbetet.



Figur 8. Illustration av sambandet mellan platsstudiernas och idégenereringars olika fokus, som resulterat i en sammanfattande analys och idébank.

Lynch stadsbildsanalys

I Kevin Lynch bok *The Image of the city* (1960) skriver han om stadens visuella kvaliteter, dess läsbarhet och hur det påverkar orienterbarheten i staden. Lynch menar att en stadsbild kan analyseras genom att delas in i fem olika element; stråk, gränser, områden, noder och landmärken. En läsbar stad är en stad där elementen lätt kan urskiljas och mentalt organiseras till ett sammanhängande mönster. Med hjälp av elementen kan människor alltså orientera sig i staden (Lynch 1960, s. 2-3).

“Nothing is experienced by itself, but always in relation to its surroundings, the sequences of events leading up to it, the memory of past experiences.” (Lynch 1960, s. 1). Lynch menar alltså att upplevelsen av en plats avgörs av dess omgivningar och relationen till dem, men också av minnen av platser man besökt tidigare.

Vi väljer att använda begreppen *stråk*, *barriärer*, *områden* och *landmärken* ur Lynch litteratur. Vi använder också begreppet *gröna områden* i vår analys, eftersom det är relevant att särskilja grönytor från de bebyggda områdena i det här fallet. Så här definieras begreppen:

Stråk

Stråk kan vara leder, stigar, gator, cykel- och gångvägar till exempel. Stråk är sådana förbindelser som människor rör sig längs, och längs vilka de kan observera staden och sin omgivning. Många organiserar de andra elementen efter stråken i sin mentala bild av staden (Lynch 1960, s. 47).

Barriärer

Barriärer är linjära element som delar upp omgivningen och upplevs som hinder. Barriärer ingår i Lynch begrepp gränser. Gränser kan se olika ut och beror mycket på betraktarens upplevelse. De kan vara mer eller mindre öppna, avspärrande eller sammankopplande, fysiska eller mer en mental uppfattning. Det som upplevs som en barriär av någon, kan vara ett stråk för någon annan. Exempel är en järnväg, strandkant, mur eller väg. De uppstår ofta mellan olika områden (Lynch 1960, s. 47).

Områden

Områden utgörs av delar av staden som kan läsas samman till enheter, där innehållet har en gemensam karaktär. Områden har ett tydligt “inuti” och “utanför” och är avgränsat från omgivningen. Det kan till exempel vara ett område bestående av likadana hus (Lynch 1960, s. 47). Vi väljer att använda begreppet för att benämna bebyggda områden i första hand.

Landmärken

Landmärken beskriver Lynch (1960, s. 48) som kontrasterande fysiska element i stadsbilden, som exempelvis en hög byggnad med framträdande arkitektur, skyltar, en butik eller liknande. Vidare skriver Lynch att de också kan användas i en mer lokal skala som referenspunkter som hjälper människor att orientera sig i området. Det anser vi som relevant för vår undersökning. Vi väljer att även räkna in målpunkter som vi tror har betydelse för hur människor rör sig, exempelvis skolor, förskolor, busshållplatser mm.

Gröna områden

Gröna områden definierar vi som vegetationsklädda ytor som är tillräckligt stora för att man ska uppleva ett inuti och ett utanför. De kan till exempel vara skogspartier, parker eller mer öppna gröna ytor.

Genom att använda Lynch begrepp ville vi få förståelse för projektområdets sammanhang, för att då också kunna förstå dess roll ur ett större perspektiv. Genom att identifiera stråk, barriärer, områden, landmärken och gröna områden var syftet att kunna avgöra hur man orienterar sig i närområdet, och därmed hur läsbara stadsdelens strukturer är. Syftet var också att förstå hur näbart projektområdet är och hur vi rör sig till och från det. Analysen gjordes helt utifrån gång- och cykeltrafikanterers perspektiv vilket vi ansåg vara mest relevant eftersom vi visste att projektområdet är ett stråk separerat från biltrafik. Bilstråken inventerades endast utifrån karta.

Vi valde att inte utföra metoden inom projektområdet. Vi rörde oss istället i dess omgivningar och studerade exempelvis de huvudsakliga entréerna för att undersöka hur mellanrummet upplevs utifrån. För oss var det ett nytt sätt att angripa en gestaltning och syftet var att öka vår förståelse för platsen ur ett större perspektiv, utan att fokusera på platsens detaljer och specifika förutsättningar. Förhoppningen var också att det skulle vara gynnsamt för kreativiteten och att vi skulle känna oss mer fria i vår *idégenerering*.

Första intrycket

Första intrycket är en egenutformad metod där syftet var att fånga vår helhetsupplevelse under ett platsbesök, för att hitta områdets övergripande karaktär. Genom att skissa det vi starkast mindes efter att ha rört oss genom området första gången hittade vi de mest karaktäristiska och utmärkande egenskaperna för platsen.

När vi genomförde metoden var vi båda på platsen samtidigt, men utförde alla delar helt individuellt. Vi pratade inte med varandra för att undvika att påverka varandras upplevelser. Vi rörde oss också i olika riktningar längs stråket för att inte störa

varandra. Sträckan vi rörde oss längs visas i figur 9.

Vi utförde metoden på följande sätt:

1) Vi cyklade igenom området utan att stanna, en gång åt varje håll. Efter varje sträcka noterade vi upplevelsen med skisser och anteckningar.

2) Vi promenerade genom området, längs samma stråk, en gång åt varje håll. Längs den första sträckan stannade vi inte, utan noterade efteråt på samma sätt som tidigare. Längs den andra sträckan tillät vi oss att fritt och intuitivt stanna och skissa upplevelser längs vägen. Vi avvek inte från huvudstråket.

Syftet med att cykla var att få en översiktlig bild av hela stråket, utan att notera detaljer. Syftet med att gå var att hinna notera flera saker, mer detaljerat.

Serial vision

Syftet med att använda Cullens analysmetod serial vision var att undersöka hur vår upplevelse av platsen förändrades när vi rörde oss igenom den och för att hitta upplevelsemässiga kvaliteter, delområden och rumsligheter att eventuellt jobba vidare med i vår gestaltning. Syftet med att använda analysen var också att få en sammanfattande bild av hur upplevelserikt stråket är.

Cullens (1970, s. 9) analysmetod går ut på att se rörelsen i landskapet i sekvenser. När upplevelsen ändras uppstår en ny sekvens, och lägger man ihop sekvenserna får man en sammanfattande bild av den visuella upplevelsen av sträckan. Ju fler sekvenser desto mer upplevelserik blir sträckan, menar Cullen. Vad vi ser, det visuella, påverkar upplevelsen av sträckan men även känslan av rumslighet. Cullen skriver i sin bok *The Concise Townscape* att känslan av öppet och slutet påverkar den rumsliga upplevelsen liksom topografins skillnader. Att kunna känna av olika rumsligheter och att man är i respektive utanför ett rum, ett här och ett där, gör ett område upplevelserikt (Cullen 1970, s.9-10). Vidare menar han att en annan aspekt som påverkar upplevelsen är områdets innehåll och detaljer som exempelvis färger, skala, karaktär och texturer. Cullen beskriver att vi får en rikare upplevelse om området har en variation i exempelvis detaljer och skala (Cullen 1970, s.11).

Vi använde metoden genom att gå tillsammans längs gångvägen enligt figur 9, en gång från vardera håll, och gjorde sekvensskisser där vi upplevde större visuella förändringar i rumslighet, öppet och slutet, och skillnader i topografi eller detaljer. Vi fotograferade också parallellt med skissandet. Det var för att undersöka om stråket har varierande upplevelsemässiga kvalitéer och om det finns skillnader i

rumslighet, känsla och detaljer längst sträckan. Cullen beskriver sin metod och sina teorier utifrån att färdas genom ett stadslandskap, men vi använde metoden på ett grönt stråk då vi anser att man även i vegetationsmiljöer kan hitta variationer i rumslighet, skala och detaljer.

Mörkerstudier

Den här metoden utformade vi för att undersöka hur platsen och dess karaktär förändrades i mörker. Här var skissandet vårt verktyg för att beskriva och kommunicera det vi upplevde. Vi fokuserade på kontrasterna genom att dra dem till sin ytterlighet. Vi använde svarta papper och vit penna för att visa de ljusaste, visuellt mest framträdande volymerna och detaljerna. Svart papper användes för att underlätta och effektivisera skissandet, eftersom vi då inte behövde illustrera de mörka partierna. Vi gick enligt figur 9 tillsammans längs stråket åt båda håll. En av oss skissade och den andra fotograferade det som fångade vår uppmärksamhet.



Figur 9. Vi valde att röra oss längs områdets huvudstråk, gång- och cykelvägen, enligt gul linje på kartan. Skala 1:6000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.

URVALET AV IDÉER FRÅN IDÉBANKEN

Idébanken som skapades under processen kategoriserades genom att gemensamma teman och återkommande idéer grupperades. Vi jämförde idéernas teman med de teorier och kunskaper vi tagit med oss från litteraturgenomgången. Här gjordes urvalet av vilka idéer som skulle vidareutvecklas i förslagen eller förkastas. Urvalprocessen redovisas inte i gestaltningen, men de idéer med gemensamma teman som legat till grund för förslagen presenteras i anslutning till dessa.

LITTERATURGENOMGÅNG

Här presenteras resultatet av litteraturgenomgången. Vi undersökte begrepp som identitet och karaktär för att förstå hur man kan beskriva och hitta kärnan i vad som utmärker en plats. Eftersom våra upplevelser av projektområdet är det centrala i arbetet blev miljöpsykologi också ett viktigt ämne att undersöka.

GENIUS LOCI, IDENTITET OCH KARAKTÄR

Som tidigare nämnts i bakgrunden kan en stark identitet och höga upplevelsevärden vara viktiga komponenter för att förhöja ett grönområdes status (Boverket 2007, s. 33). För att se ett landskaps värden och tillgångar ur ett helhetsperspektiv är det viktigt att människors upplevelser och förhållanden till omgivningen inte glöms bort menar också Riksantikvarieämbetet (2012, s. 7). Upplevelsen av landskapet är kopplat till platsens karaktär (Riksantikvarieämbetet 2012, s. 3). Arbetets syfte är att uppmärksamma de bostadsnära och naturlika mellanrummens upplevelsevärden. Genom att studera litteratur har vi reagerat på att begreppen *karaktär*, *identitet*, *genius loci* och *platsens själ* är tvetydiga, men används synonymt och på olika sätt inom olika ämnesområden. I det här avsnittet försöker vi reda ut vad några olika källor säger om begreppen och sedan beskriver vi hur vi själva väljer att förhålla oss till detta i vårt arbete.

GENIUS LOCI OCH IDENTITET

Genius loci, eller “spirit of place” som vi översatt till platsens själ, beskrivs som något som visar upp en plats identitet enligt den norska arkitekten Norberg-Schulz (1980, s. 5). I hans bok *Genius loci* diskuteras identitetsbegreppet, relationen mellan besökaren och en plats, men han menar också att arkitekturen är ett redskap för att visa en plats själ. Meningen med arkitektur är att hjälpa människan att vistas, att lyfta och synliggöra en hel miljö och dess genius loci, menar Norberg-Schulz (1980, s. 23). Han anser att arkitekturens syfte är att skapa meningsfulla platser. En plats som upplevs meningsfull är en plats där besökaren kan orientera och identifiera sig inom. En plats skapas i sin tur genom att vara ett rum (space) med en tydlig karaktär. Rummen kan också upplevas som platser genom att kopplas till händelser (Norberg-Schulz 1980, s. 5).

Christian Norberg-Schulz (1980, s. 5, 20, 21) skriver om hur den mänskliga identiteten har en stark koppling till platser och saker. Därför är det viktigt att platser har konkreta objekt för människor att identifiera sig med. Han menar att besökaren med hjälp av detta får en känsla av tillhörighet och att platserna då också upplevs som meningsfulla.

Enligt Simon Bell (2008), som skrivit boken *Visual elements of design in the landscape*, är genius loci eller platsens själ en kvalitet hos platsen som gör den unik jämfört med andra platser. I naturlika landskap kan genius loci vara lätt att känna av, men det är desto svårare att identifiera exakt vad som har skapat

det (Bell 2008, s. 103-104). Genius loci är också lättare att bevara än att skapa (Bell 2008, s. 106). På en plats som har en tydlig genius loci är det viktigt att platsens element som förstärker platsens genius loci bevaras. I vissa fall är genius loci svagt och då kan design och tillägg hjälpa mycket för platsens identitet, menar Bell (2008, s. 108).

KARAKTÄR

I boken *Public places urban spaces* (2010) skriver författarna om hur ett gestaltningsprojekt bör sättas i ett sammanhang och hur man bör förhålla sig till en plats karaktär. De menar att ett gestaltningsprojekt alltid står i relation till ett lokalt sammanhang och innefattar både projektområdet och området utanför dess gränser. Oavsett skalan på projektet så relaterar det också till ett större sammanhang. Det är viktigt att utgå från det unika med platsen, dess karaktär och att den bidrar till sin kontext. Men hur man går tillväga skiljer sig beroende på plats. De menar att områden med en tydligt sammanhängande karaktär kräver en mer varsam gestaltning. Områden med svaga eller otydliga kvaliteter erbjuder möjligheter att ge platsen en ny karaktär. Vad en plats karaktär är kan dock vara svårt att definiera, en plats har ofta flera olika kvaliteter (Carmona, Tiesdell & Heath 2010, s. 47-48).

Norberg-Schulz (1980, s. 6) använder också begreppet karaktär och beskriver det som essensen av en plats. En plats består av konkreta delar som har materiellt innehåll, textur, form och färg. Det är den sammanlagda bilden av de här delarna som utgör en plats essens, atmosfär eller karaktär menar han. Karaktären bestäms alltså av hur de konkreta delarna är (Norberg-Schulz 1980, s. 6).

Vidare skriver Norberg-Schulz (1980, s. 14) att en karaktär för ett landskap kan beskrivas av adjektiv som exempelvis naturlig, bördig, karg eller hotfull. Alla platser har en karaktär, men den kan förändras mycket med tiden. Dels över dygnet och året, men också med vädret. Gemensamt är att dessa faktorer påverkar ljusförhållanden, vilket då också påverkar platsens karaktär (Norberg-Schulz 1980, s. 14).

VÅR TOLKNING OCH ANVÄNDNING AV BEGREPPEN

I vårt arbete väljer vi att använda oss av begreppet karaktär, i enlighet med Norberg-Schulz (1980, s. 6, 14) definition. Inom landskapsarkitekturen har vi använt ordet karaktär just som ett beskrivande begrepp för hur en plats, dess innehåll och delar är. För oss är det ett mer konkret begrepp för att beskriva vår upplevelse av platsen, dess kvaliteter och utmärkande egenskaper.

Vi tolkar platsanknytning, identitet, känslan av genius loci och huruvida en plats upplevs meningsfull eller inte som något vi som landskapsarkitekter varken kan skapa eller mäta. Dock anser vi att en del av beskrivningarna runt begreppen kan sammankopplas med det vi menar med karaktär och därför är de ändå relevanta för arbetet. Därför väljer vi att ta med oss och tolka om dessa under punkterna på nästa sida.

MILJÖPSYKOLOGI

Landskap och människor hör samman och därmed handlar landskap också om känslor (Riksantikvarieämbetet 2012, s. 2). Det här avsnittet handlar om hur människor generellt uppfattar landskap, även om vi vill poängtera att varje persons känslor och upplevelser skiljer sig åt. Detta nämnde vi tidigare i bakgrunden där vi hänvisar till till europeiska landskapskonventionen genom Riksantikvarieämbetets skrift *Landskap åt alla* (2012).

Det här avsnittet tar upp flera aspekter och källor kring upplevelsen av landskap. I boken *With people in mind* tar Kaplan, Kaplan och Ryan (1998, s. 13) exempelvis upp fyra aspekter som hänger samman och påverkar hur vi människor generellt upplever naturlika landskap; läsbarhet, mystik, komplexitet och en sammanhängande karaktär. Dessa aspekter samt hur gränser och tecken på omsorg påverkar upplevelsen av ett landskap presenteras nedan.

LÄSBARHET (LEGIBILITY)

Kaplan, Kaplan och Ryan (1998) skriver att ett område blir mer läsbart om det finns ett tydlig landmärke eller andra unika och minnesvärda områden längs vägen eftersom det underlättar orienterbarheten (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 15). Landmärken kan vara byggda eller naturliga element och ska vara tydliga och lätta att urskilja på håll. Vidare förklarar de att noder och korsningar kan fungera som landmärken liksom skyltar (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 53). I fortsättningen av arbetet väljer vi att kalla landmärken för referenspunkter. Beskrivningen av läsbarheten kan också liknas vid till hur Lynch (1960, s. 48) resonerar kring hur en plats upplevda orienterbarhet stärks av tydliga referenspunkter

MYSTIK (MYSTERY)

Människan uppskattar också viss mystik och att utforska platser, enligt Kaplan, Kaplan och Ryan (1998). Slingriga vägar och vegetation som delvis skymmer siktlinjer ger oss en glimt av vad som kommer närmast och gör oss nyfikna på att upptäcka mer av platsen (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s.

16). Författarna skriver vidare att studier visar att människan föredrar stigar som följer landskapets topografi och som kantas av minnesvärda referenspunkter. Även bredden på gångvägen påverkar upplevelsen, ju smalare väg desto närmare kontakt får vi med naturen (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 91). Mystik skapas också av naturliga fenomen som exempelvis dimma eller ljus- och skuggspel som uppstår av trädkronornas lövverk (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 44).

KOMPLEXITET (COMPLEXITY)

Graden av komplexitet är ytterligare en faktor som påverkar upplevelsen menar Kaplan, Kaplan och Ryan (1998). Med komplexitet menar de hur rikt ett område är på detaljer och visuella intryck. Människor föredrar komplexa och rika miljöer så länge de har en sammanhängande karaktär. Komplexa och variationsrika miljöer kan då uppmuntra människor till att vilja upptäcka mer (Kaplan et al 1998, s. 14).

Även Catherine Dee (2001) betonar vikten av detaljer i landskapet. Att använda våra sinnen och uppleva detaljer på nära håll är viktigt för vår upplevelse av landskap och gör att vi uppskattar dem mer (Dee 2001, s. 190).

SAMMANHÄNGANDE KARAKTÄR (COHERENCE)

Ett landskap som känns sammanhängande är organiserat med tydliga områdesindelningar som är lätta att urskilja. Det gör att landskapet blir lättare att läsa menar Kaplan, Kaplan och Ryan (1998, s. 14). Exempel på tydliga områden är ytor med liknande egenskaper, i form av exempelvis vegetation eller funktion (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 40).

GRÄNSER OCH ÖVERGÅNGAR

Utöver de fyra ovanstående aspekterna är gränser också viktiga för människans förståelse av ett landskap och hur dess olika områden är indelade hävdar Kaplan, Kaplan och Ryan (1998, s. 40). De menar att entréer markerar en tydlig gräns mellan områdena och blir platser där människor kan stanna upp, fundera över sitt vägval och lockas in. Vidare skriver de att öppningar och entréer i gränserna skapar möjligheter att röra sig mellan olika områden. De hjälper också människor att orientera sig och fungerar som referenspunkter (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 81).

Dee (2001) pratar också om övergångar mellan områden och benämner dessa som thresholds. Vi översätter det till gränzoner. Enligt Dee (2001, s. 169-170) sammankopplar de landskapets delar, men istället för att vara linjära kan de

definieras på olika sätt. Till exempel kan de utgöra mindre passager för rörelse mellan större områden, eller bestå av en markerad entréplats. Dee (2001, s. 171) menar att dessa skapar en fysisk och visuell integration mellan områdena och att upplevelsen kan berikas om övergången är väl designad. Med det syftar hon till att gränzonen låter områdena på var sida samspela med varandra.

MÄNSKLIG PÅVERKAN (HUMAN SIGN) OCH OMSORG

Kaplan, Kaplan och Ryan (1998) beskriver också hur mänsklig påverkan kan ha betydelse för upplevelsen av en plats. Mänsklig påverkan i ett område är något som vi snabbt känner av, hävdar de. Människor uppskattar beskärning och röjning i naturen, eftersom det visar på ett omhändertagande av platsen. Människan gillar också byggda tillägg som passar in med och kompletterar platsens karaktär. Samtidigt kan andra tecken på mänsklig aktivitet som klotter och vandalism göra oss försiktiga och vaksamma (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 37-38).

Nassauer (1997) menar också att attraktiva landskap är landskap som är omhändertagna och som visar på omsorg. Hon menar att detta grundar sig i 1700-talets pittoreska stilepok då naturen ansågs vacker så länge den var kontrollerad. I en mer vild miljö kan omsorg visas genom att det finns tecken på mänsklig aktivitet och att det inte är nedskräpat. Ett landskap som anses attraktivt och omhändertaget löper också mindre risk att förändras eller exploateras menar hon (Nassauer 1997, s. 196-198). Det som Nassauer beskriver som en vild miljö kopplar vi till den naturlika karaktären som Berg (2009, s. 344) använder för beskriva de gröna mellanrummen.

Boverket (2007a, s. 59) skriver också att förvaltningen av ett grönområde är en viktig aspekt för att visa på mänsklig omsorg, framför allt för att säkerställa och bibehålla de upplevelsekvaiteter som den bostadsnära naturen bör erbjuda. Med det menar de exempelvis upplevelsen av rofylldhet och av att befinna sig i natur.

Ett annat exempel på en aspekt som kan anses relevant att ta upp när det kommer till den här typen av diffusa mellanrum i stadens offentliga miljö är upplevelsen av trygghet. Boverket (2010) har givit ut en publikation som behandlar trygghet i utemiljöer. Faktorer som kännetecknar offentliga platser som generellt upplevs som trygga är att de är överblickbara, lätta att orientera sig i och välskötta hävdar Boverket (2010, s. 9). De ger också exempel på faktorer som kan påverka en individs känsla av trygghet, vilket kan vara egna såväl som andras tidigare upplevelser, rykten och tidigt inlärd föreställningar om vilka miljöer vi bör och inte bör vistas i. Trygghet är också

något som visat sig upplevas olika beroende på kön, etnicitet, ålder, funktionsförmåga, utbildningsnivå med mera (Boverket 2010, s. 12). Exempelvis kan en person som inte vuxit upp med den svenska naturen och dess innehåll, uppleva obehag för det som är främmande för dem menar Boverket (2010, s. 42).

VI TAR MED OSS...

Här sammanfattar och tolkar vi den viktigaste kunskapen och teorierna från litteraturgenomgången som vi tar med oss vidare till gestaltungsarbetet:

- Det är viktigt att se det unika med ett område, dess karaktär, men också att se på vilket sätt platsen relaterar till sin omgivning.
- Design och tillägg kan förstärka en plats karaktär om den upplevs svag eller otydlig. En plats med en tydlig karaktär är lättare att läsa och förstå.
- Generellt uppskattas platser med tecken på mänsklig aktivitet som vittnar om ett *omhändertagande*, och byggda tillägg som kompletterar och förstärker platsens karaktär.
- Tydliga entréer mellan områden kan fungera som referenspunkter. Övergången mellan två områden upplevs positiv om den integrerar kvaliteter från båda sidor om gränsen.
- Referenspunkter, naturliga eller byggda, och andra minnesvärda platser längst vägen underlättar *läsbarheten* och orienteringen för ett område.
- Slingriga vägar och skymda siktlinjer kan skapa *mystik* och en vilja att utforska mer av ett område. Mystiken bör balanseras med en god läsbarhet för en positiv upplevelse.
- Komplexa miljöer rika på detaljer och visuella intryck uppskattas så länge de är läsbara och har en *sammanhängande karaktär*.
- Ett områdes karaktär påverkas och varierar med dygnets timmar, årstidsväxlingar och ljusförhållanden. Karaktären är därför inte konstant.
- Konkreta objekt, men också händelser kan bidra till att en plats blir mer upplevelserik.

GESTALTNING

Här presenterar vi vår gestaltningsprocess och undersökandet av platsen genom våra platsstudier. Efter varje platsstudie, och efterföljande idégenerering, kom vi fram till frågor vi ställde oss om platsen. Frågorna redovisas i slutet av varje platsstudie. De i sin tur avgjorde vad vi behövde undersöka i nästa platsstudie, som redovisas därefter. Detta har varit en viktig del i vår process.

Ett urval av de skisser som gjordes under idégenereringarna presenteras senare vid de slutliga idéförslagen.

PLATSSTUDIER

Här beskrivs platsstudierna i kronologisk ordning.

FÖRUTFATTAD PLATSBILD

Figur 10-12 visar ett urval av skisserna vi gjort för att dokumentera våra mentala bilder av hur vi trodde att projektområdet såg ut och kunde upplevas innan vi besökt det.

Våra skisser visar att vi har liknande uppfattningar om projektområdet som ett mörkt, avlångt grönområde med tät vegetation och en genomgående gångväg. Vi såg framför oss ett tydligt avgränsat område intill storskaliga höghus. Kontrasten mellan den omslutande mörka karaktären inne i projektområdet och det öppna ljusa utanför var en föreställning vi båda hade.

Upplevelsen av att vara osedd i en relativt öde miljö är också något vi förknippar med den här typen av områden. Bilden av att röra sig längs ett tydligt stråk kantat av pelarlika stammar blandat med sly är också gemensamma nämnare, se figur 11 och 12.

Citatet nedan beskriver hur vi föreställde oss att det skulle kunna upplevas att röra sig genom det gröna mellanrummet:

"Området är kuperat med berg i dagen. Det känns fridfullt att gå genom området. Man är som i en egen värld, innesluten i grönska och avskärmad från bostadsområdena. Det är fridfullt och tyst, man hör ljud på avstånd. Samtidigt så känns det instängt och lite otryggt. Hur tar jag mig härifrån? Det finns få smitvägar."

Utdrag ur dagbok. Fredag den 16 februari.



Figur 10. Vi föreställde oss en stor kontrast mellan storskaliga hus vårt projektområde. Skissen visar projektområdet som avlångt och tydligt avskilt från bebyggelsen, med mörk och tät vegetation.



Figur 11. Skissen illustrerar kontrasten mellan den omslutande vegetationen i projektområdet och den öppna, ljusa bebyggda miljön utanför.



Figur 12. Mörk och tät vegetation omsluter en långsmal och tydlig gångväg.

FRÅGOR

Hur läser och upplever vi Gottsundas stadsstruktur? Vad har projektområdet för funktion, kopplingar och relation till den omgivande stadsstrukturen i Gottsunda?

Hur orienterar vi oss sig till och från projektområdet, och i dess omgivningar?

LYNCH STADSBILDSANALYS

För att få en bild av projektområdets sammanhang, hur platsen länkar till sin omgivning och hur man orienterar sig använde vi Lynch stadsbildsanalys. Genom detta ville vi undersöka projektområdets roll i stadsdelen ur ett större perspektiv. Vi besökte inte själva projektområdet, utan studerade det utifrån. Stadsbildsanalysen gjordes i dess omgivning, enligt figur 13.

Platsstudien genomfördes under två halvdagar. Under första besöket försökte vi förstå stadsdelens struktur med hjälp av Lynchs begrepp. Samtidigt fokuserade vi på våra sinnesintryck och vår övergripande upplevelse av Gottsunda. Det fick oss att inse att grönsstrukturen har en viktig roll i Gottsundas rörelsemönster för gående och cyklister. Därför fokuserade vi främst på att undersöka de olika grönområdenas karaktärer och upplevelser under det andra besöket. Resultatet av platsstudien redovisas på följande sidor.

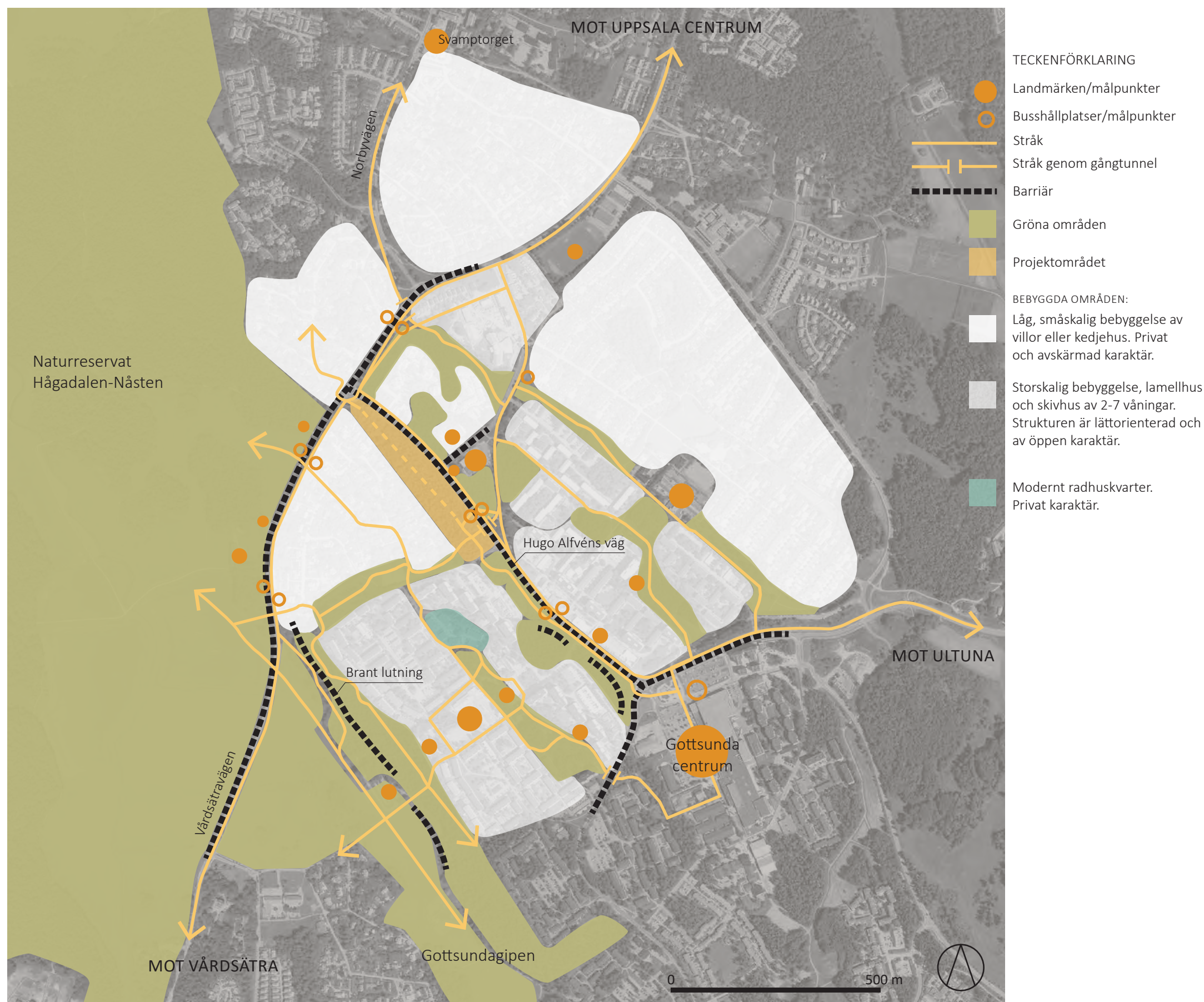


Figur 13. Under platsstudien rörde vi oss inom det gulmarkerade området. Skala 1:20 000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.

- TECKENFÖRKLARING
- Projektområdet
 - Naturreservatsgräns
 - Vandringsleder
 - Elljusspår
 - Entréplatser till naturreservatet
 - Handel, service
 - Skolor, förskolor, äldreboende, religiösa byggnader
 - Övrig bebyggelse



Figur 14. Projektområdets omgivande bebyggelse, verksamheter och vägar. Skala 1:10 000. På underlag: Fastighetskartan bebyggelse © Lantmäteriet.



Sammanfattande stadsbilsanalys

Lynch stadsbilsanalys visar att vi upplever området som läsbart och lättorienterat. Läsbarheten gjorde att vi kunde identifiera *områden*, *stråk* och *gröna områden* även utanför det besöksområde vi rörde oss inom. Under platsbesöken upplevdes stadsdelen lugn, grön och kuperad. Generellt är stadsdelens uppbyggnad också väl anpassad till topografin i landskapet. Närheten till naturen känns påtaglig, framför allt på den sydvästra sidan av Hugo Alfvéns väg. Naturreservatet Hågadalen-Nåsten är svårtillgängligt för gång och cykeltrafikanter genom att kopplingarna för rörelse över den trafikerade Vårdsätravägen är dåliga.

Tydliga *områden* delas upp genom att bebyggelsen har sammanhängande karaktärer, men också genom gröna områden som har en avdelande funktion. De *gröna områdena* är generellt långsträckta och sammanfaller nästan alltid med de främsta *stråken* för gång- och cykeltrafiken. Det är tydligt att Gottsunda är en trafikseparerad stadsdel där rörelsen i grönområdena är självklara stråk. Oftast finns visuell kontakt med bebyggelse på någon av stråkens sidor, vilket också bidrar till orienterbarheten. Stråken i grönområdena är slingrande och anpassade efter topografin. De är varierade, händelserika och ger många intryck längs vägen.

De största *barriärerna* utgörs av de större trafikerade bilvägarna Vårdsätravägen och Hugo Alfvéns väg. Även om en del gångtunnlar finns utgör de hinder. Utöver bilvägar utgör platser med stora topografiska skillnader barriärer för rörelse, exempelvis höjdskillnaden mellan Gottsundagipen och dess nordöstra sida.

Stadsdelens tydliga struktur av rörelsestråk och områdesindelningar gör att det blir tydligt när mönstret bryts. Då försämrar också läsbarheten och orienteringen. Ett exempel är ett modernt radhuskvarter, turkos områdesmarkering i figur 15, som skapar ett avbrott och uppenbarligen byggts till senare i ett av grönområdena. Även en gång- och cykelväg längs med Hugo Alfvéns vägs nordöstra sida verkar ha uppkommit som senare tillägg.

Lokala *landmärken* och *målpunkter* är svåra att identifiera. Gottsunda centrum, skolor och förskolor är de tydligaste och mesta aktiva platserna. Gottsunda centrum är, förutom att vara en målpunkt för handel och service, också en knutpunkt för kollektivtrafiken.

Figur 15. Planen visar den sammanfattande stadsbilsanalysen. Skala 1:10 000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.

Grönstråk

Grönområdena har generellt sett tydliga rumsligheter som förknippas med rörelse snarare än med vistelse. Eftersom de flesta rörelsestråk och gröna områden sammanfaller, se figur 16 nedan, väljer vi att kalla dem grönstråk. De är generellt långsmala områden i nordvästlig-sydöstlig riktning. Utmed grönstråken i sydöstlig riktning leds vi tydligt mot Gottsunda centrum. Grönstråken kan grovt delas upp i tre grupper; *naturområden, grönområden med sparad vegetation* och *grönområden med parkkaraktär*.



Figur 16. Rörelsestråken, i vitt, och grönområden sammanfaller. Projektområdet markeras i gult. Skala 1:20 000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.

"Gottsunda dagtid upplevs som lugnt, tyst och väldigt grönt. Närheten till naturen känns påtaglig även fast kopplingarna ut till naturreservatet är förvånadsvärt dåliga. Grönområdena vi har besökt skiljer sig åt i karaktär."

Utdrag ur dagbok. Tisdag den 20 februari.

Naturområden

Nordväst om Gottsunda finns naturreservatet Hågadalen-Nåsten. Området kan liknas vid Bergs (2009) beskrivning av den stora vildmarksgrönskan, som nämns i bakgrunden. Området känns svårtillgängligt från Gottsunda till fots och med cykel eftersom Vårdsätravägen är trafikerad och har få övergångsställen. Här finns ett elljusspår och vandringsleder som fortsätter ut i Hågadalen och in i Nåsten, se figur 19. Hågadalen fortsätter i sydöstlig riktning och övergår till Gottsundagipen. Här läggs skidspår på vintern, se figur 20.

Dessa grönområden innehåller öppna fält, ångar och omges av tätare skogsområden och dungar längs sidorna. De har en naturlig karaktär, och upplevs mer vidsträckt och är tydligt avskilda från stadslivet i Gottsunda jämfört med övriga grönområden.



Figur 17. Identifierade naturområden. Projektområdet markeras i gult och vymarkeringar för fotografierna med vitt. Skala 1:20 000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.



Figur 18. Illustration av fyra skalor av grönska. Den storskaliga vildmarksgrönskan markeras i grönt.



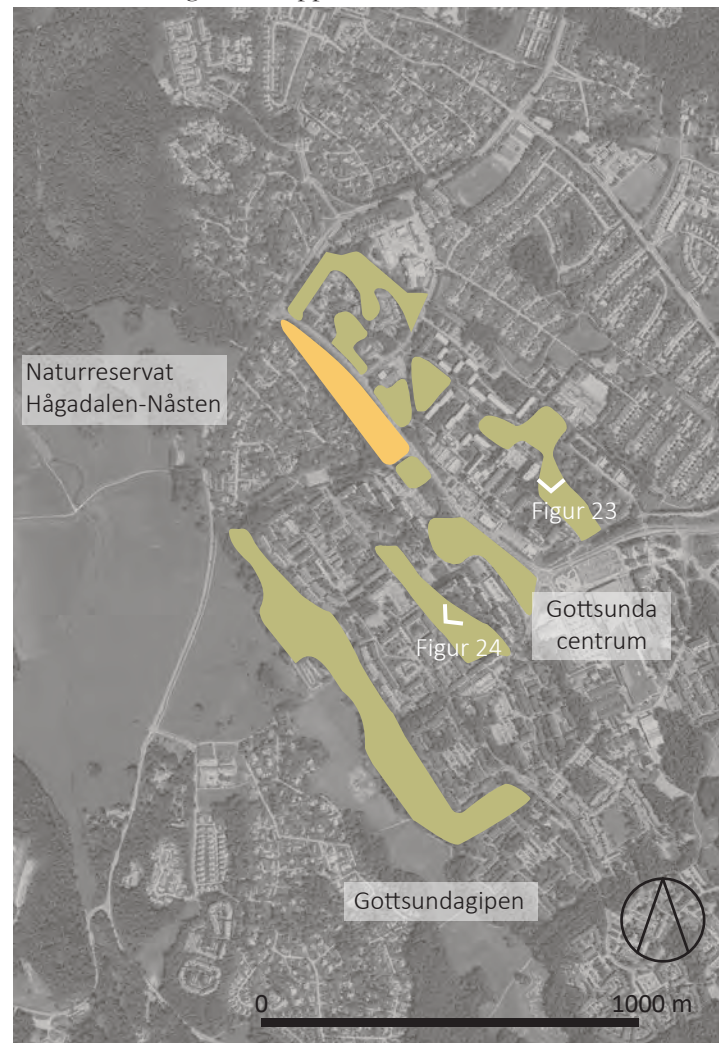
Figur 19. Vandringsleder och elljusspår leder ut i naturområdena.



Figur 20. Gottsundagipens skidspår.

Grönområden med sparad vegetation

Insprängda i bebyggelsestrukturen finns gröna områden som vi identifierar som gröna mellanrum enligt Bergs (2009) beskrivning. De flesta innehåller gång- och cykelstråk som gör det lätt att röra sig i grönskan, se figur 23. Områdena innehåller generellt mycket tall, har låg markvegetation och berg i dagen, se figur 24. Vegetationen upplevs som sparad och mer vildvuxen snarare än tillförd och planerad, vilket ger områdena en naturlig karaktär. Landskapet är kuperat i varierande grad. Områdena är relativt öppna, genomsiktliga och har i skiftande grad kontakt med omgivande bebyggelse. Generellt har grönområdena tydliga rumsligheter. En del av den naturliga grönskan flyter dock in på bostadsgårdarna och gränserna mellan privat och offentligt kan upplevas lite otydliga. Enstaka grönstråk har fått tillägg av vistelseytor i form av lekplatser och sportplaner. Vissa av områdena är mer otillgängliga och saknar genomgående stråk för rörelse, men deras naturlika grönska upplevs ändå från utsidan.



Figur 21. Grönområden med sparad vegetation. Projektområdet markeras i gult och vymarkeringar för fotografierna med vitt. Skala 1:20 000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.



Figur 22. Illustration av fyra skalor av grönska. De gröna mellanrummen markeras i grönt.



Figur 23. Gång- och cykelstråk sammanfaller ofta med mellanrummen.



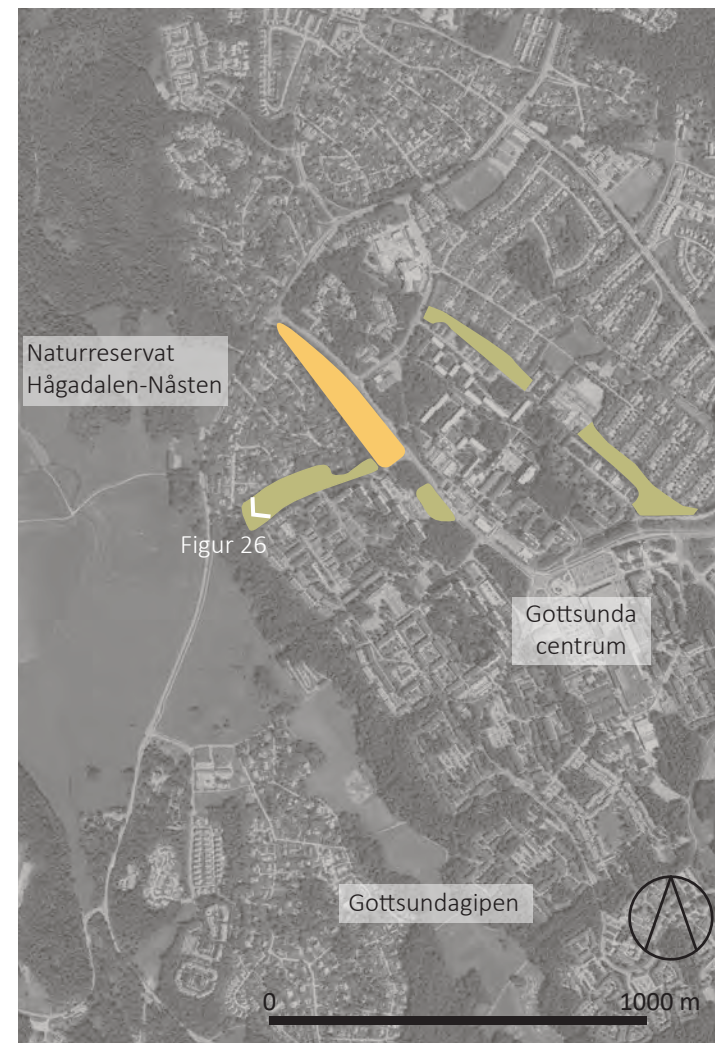
Figur 24. Berg i dagen, tallar och visuell kontakt med omgivande bebyggelse är karaktäristiskt för områdena.

Grönområden med parklik karaktär

Dessa områden kan också definieras som gröna mellanrum men har en mer anlagd, öppen och parklik karaktär. De innehåller stora gräsytor, funktionella ytor som fotbollsplaner och anlagd grönska som exempelvis avskärmade buskage. Även dessa grönområden innehåller gång- och cykelvägar och kompletterar därför områdena med sparad vegetation. Tillsammans skapar de en grönstruktur som erbjuder varierande upplevelser och som sammanlänkar Gottsundas bebyggda områden och målpunkter.

"Vilken typ av vegetation, barrträd eller lövträd, påverkar om ett grönområde upplevs mörkt/ljust eller tätt/glest nu när det är vinter. Barrträden framträder extra tydligt. Tätheten hos vegetationen har stor påverkan på rumsligheten även så här års."

Utdrag ur dagbok. Tisdag den 20 februari.



Figur 25. Grönområden med parkkaraktär. Projektområdet markeras i gult och vymarkering för fotografi med vitt. Skala 1:20 000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.



Figur 26. Monica Zetterlunds park har en tillrättalagd och parklik karaktär.

Projektområdet utifrån

Under platsstudien undersökte vi hur projektområdet upplevs utifrån. Här presenterar i några av skisserna och foton från studien.



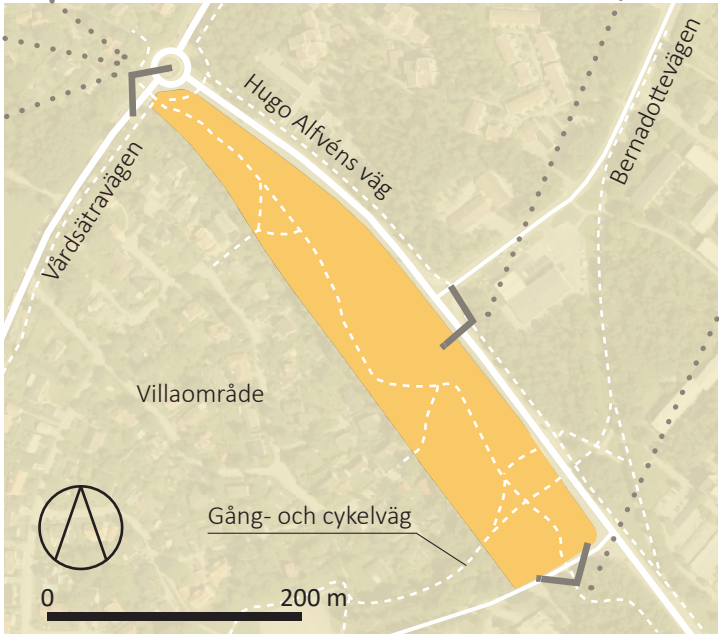
Figur 27. Den vita snön ljusar upp och blir en kontrast till de mörka högresta tallarna.



Figur 29. Gångvägen sluttar nedåt in i området och slingrar sig in mellan träden. Siktlinjen bryts över ett krön. Det är svårt att se vart stråket leder och den nordvästra entrén upplevs inte som inbjudande.



Figur 28. Vid rondellen vid Vårdsätravägen upplevs gränsen och den nordvästra entrén (till höger i bild) in till projektområdet som tydlig. Vegetationen är tät och slutar tvärt mot det öppna trafikrummet. Mellanrummet upplevs som mörkt.



Figur 30. Skala 1:6000. Vymarkeringar visar var skisser och foton är tagna. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.

Figur 31. Från nordöstra sidan av Hugo Alfvéns väg upplevs området generellt mörkt och otillgängligt. Projektområdet avgränsas tydligt av vägen och diket där den täta vegetationen tar slut. Det är svårt att se in i området, men i ett parti där vegetationen är lite glesare kan vi skymta människor som promenerar



Figur 32. Vid den södra entrén korsas gång- och cykelstråket tvärt av August Södermans väg. Stråket fortsätter in i projektområdet och böjer av vilket gör det svårt att se vart gångvägen leder. Den relativt täta vegetationen skymmer sikten in i området.

FRÅGOR

Särskiljer sig vårt projektområde från de andra grönområdena vi har besökt i Gottsunda?

Hur upplevs projektområdet inifrån och vad har det för karaktär?

FÖRSTA INTRYCKET

Under en solig eftermiddag i februari rörde vi oss genom projektområdet för första gången. Syftet med platsstudien var att få ett första intryck av platsen och dess karaktär inifrån. Vad fångar vår uppmärksamhet, vad minns vi, hur är helhetsupplevelsen? Här presenterar vi vårt första intryck och möte med platsen i skisser som gjordes under besöket, se figur 33-37. Skisserna visar det vi mindes starkast och upplevda karaktäristiska delar och element.

Nedan följer några utdrag ur våra dagböcker från besöket:

"Det är mycket att se, många intryck och stor variation. Området känns främst ljust med mycket skuggspel från växter och träd. Det känns verkligen som att jag är inuti naturen. Ibland känns bilvägen närvarande och ibland blir kontakten med villaområdet tydligare. Det kommer överraskande svängar längs vägen och branta backar. Det blir halt med cykeln."

Torsdag den 22 februari. Första sträckan med cykel.

"Jag är kall och går fort för att få upp värmen. Det blir ljusare och gläntan öppnar upp sig. Jag ser sly som växer som täta, raka spön och en slängd ryggsäck i ett buskage. Jag lägger märke till fler detaljer nu än när jag cyklade tidigare. Efter gläntan känns omgivningen mörkare och tätare. I partiet längs villaområdet blir det ljust igen. Här är det är tyst och lugnt. Jag hör fågelkvitter."

Torsdag den 22 februari. Första sträckan till fots.



Figur 33. Grova tallstammar växer vid berg i dagen längs stråkets ena sida. Berghällarna upplevs som en avskärmande vägg.



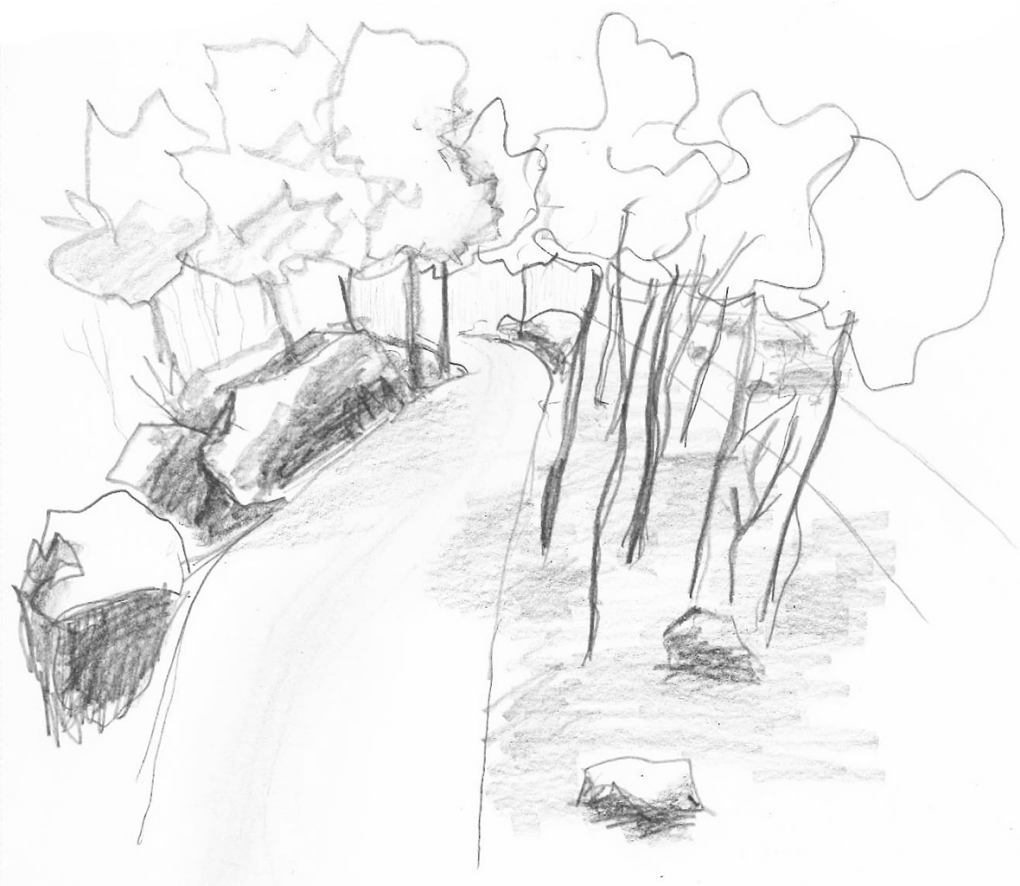
Figur 34. Oberoende av varandra hade vi båda uppmärksammat och skissat av en krokig tall i området.



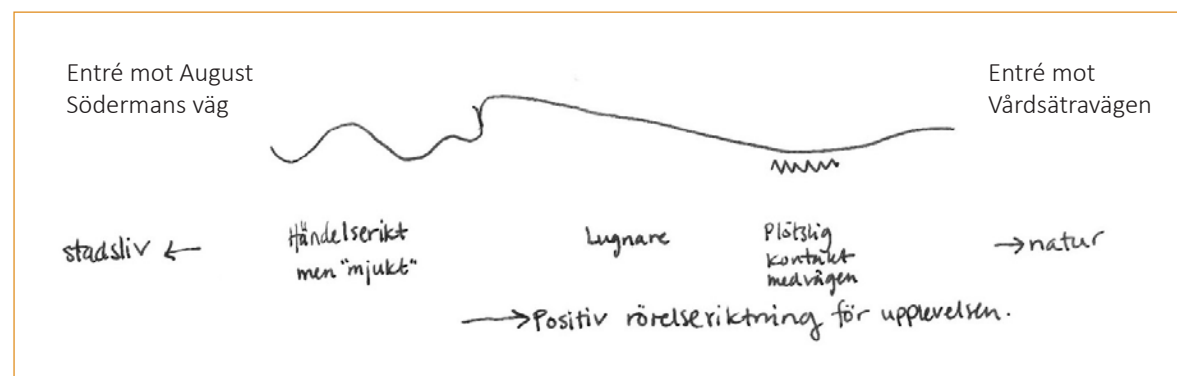
Figur 36. Trädens skuggor över gångstråket förstärkte känslan av att röra sig framåt. Vi skimtar villorna väster om stråket.



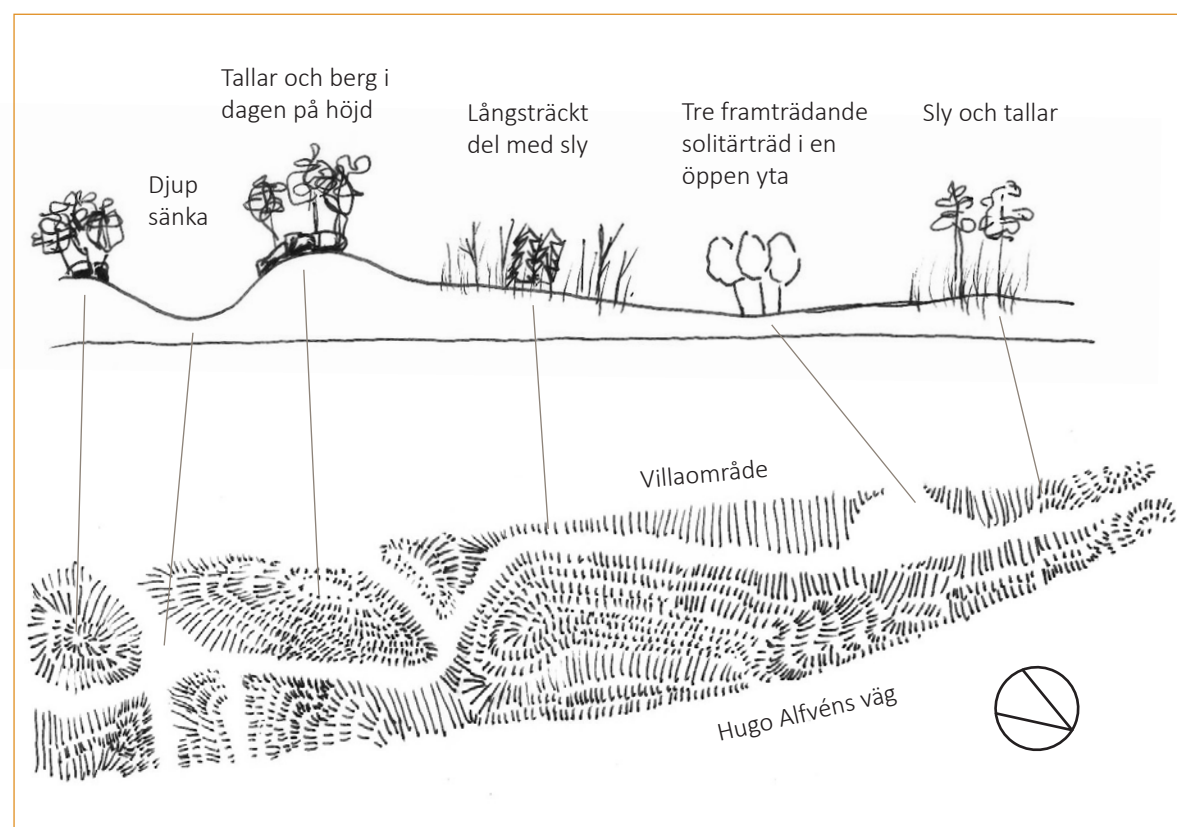
Figur 35. Stråket är slingrande. Bensinmackens lysande skylt drog till sig vår uppmärksamhet.



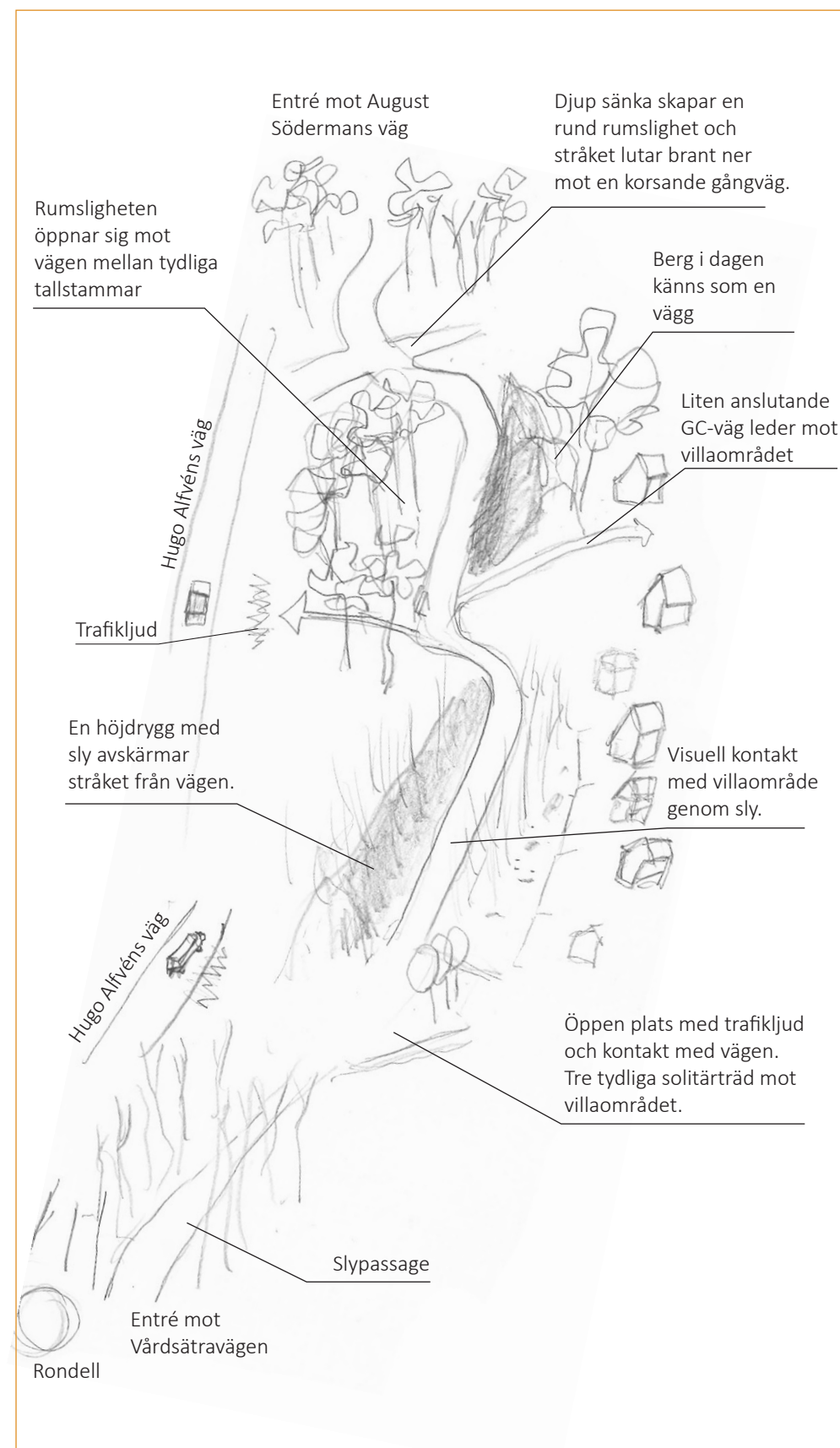
Figur 37. Tallar och stenblock kantar den slingrande och kuperade gångvägen är karaktäristiska för mellanrummets södra del. Mellan stammarna ser vi Hugo Alfléns väg.



Figur 38. Mental bild av upplevelsen längs olika delar av stråket. Skissen illustrerar också upplevelsen av den varierande slingrande sträckningen.



Figur 39. Mental skiss av upplevelsen av områdets topografi i plan och en sektion. Framträdande vegetation och element längs stråket syns också i sektionen.



Figur 40. En sammanfattande mental bild av upplevelsen av mellanrummets olika rumsligheter och delar.

Figur 38-40 skissade vi efter besöket och de visar mentala bilder av hur vi upplevt området. Att röra sig längs stråket kan sammanfattas som upplevelserikt och upplevelserna skilde sig åt beroende på från vilket håll vi rörde oss. Intrycken från den allra första sträckan hängde kvar och påverkade intrycken av de andra sträckorna som vi cyklade och gick längs. Vi förvånades båda över att stråket faktiskt innehöll både ljusa och öppna partier, då vi innan tyckt att området såg mörkt och slutet ut utifrån. Eftersom området som helhet upplevdes som ganska tätt, omslutande och relativt skuggigt framstod de öppnare och soligare delarna mycket tydligare.

Stråket är kuperat, slingrigt och har variationer mellan öppna och slutna partier. Vi upplevde båda de öppna partierna längs sträckan och dessa rumsligheter fångade vårt intresse och återkom i våra skisser. Det gällde framför allt platser där kontakten med omgivningen är tydlig. Se figur 40.

Det var lättare att lägga märke till detaljer när vi gick. När vi cyklade lade vi främst märke till topografiska och rumsliga skillnader längs sträckan. Se figur 39.

Överlag fick vi en positiv upplevelse av platsen som överraskade oss eftersom vi upplevt området som så mörkt och ogästvänligt utifrån. Områdets detaljer och variationer är spännande och gör att det upplevdes som komplext. Men variationerna gör också att området känns spretigt, utan tydlig helhet och vi upplevde att det saknar en sammanhängande karaktär.

FRÅGOR

Hur kan vi beskriva och mäta de rumsliga variationerna som vi har upplevt längst stråket?

SERIAL VISION

För att analysera och undersöka de upplevda rumsliga variationerna längs stråket mer noggrant använde vi oss av Cullens *serial vision* som metod för nästa platsstudie. Metoden använde vi som en hjälp för att få syn på våra upplevelser av stråket i tydligare sekvenser. Vi skissade på plats och vårt fokus skulle ligga på de upplevda visuella, större rumsliga strukturerna.

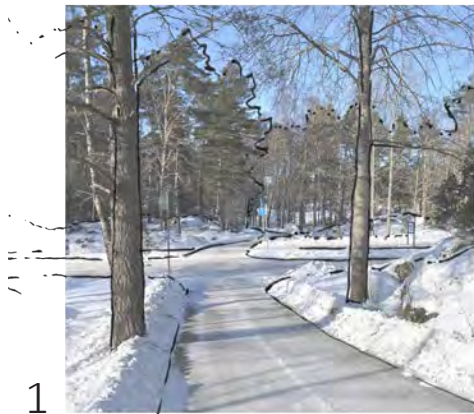
Efter platsbesöket insåg vi att skisserna gjorda på plats fokuserade mer på detaljer, texturer och ljus som upplevdes. Därför valde vi att lyfta fram de större rumsliga strukturerna i kompletterande bilder. De gjordes genom att markera med grov tuschpenna på fotografier för att förtydliga de viktigaste visuella riktningarna och volymerna som påverkade upplevelsen av sekvenserna.

Genom att använda serial vision som metod kunde vi tydligare se området i olika rumsligheter och delar. Metoden hjälpte oss att avgöra hur stråkets delar kan beskrivas som monotona eller händelserika, och hur upplevelserna längs sträckan skiljer sig beroende på åt vilket håll vi färdas.

Markeringarna i figur 41 och 42 visar positionerna för de upplevda skiftningarna mellan olika sekvenser. Planerna visar också områdets topografi med höjdkurvor som har ekvidistansen 1 meter. Sekvenserna är markerade med gula linjer och siffror som hänvisar till bilderna intill.



Figur 41. Promenaden från sydöst mot nordväst. Ekvidistans 1 m. Skala 1:6000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet och höjddata från © Uppsala kommun 2015.



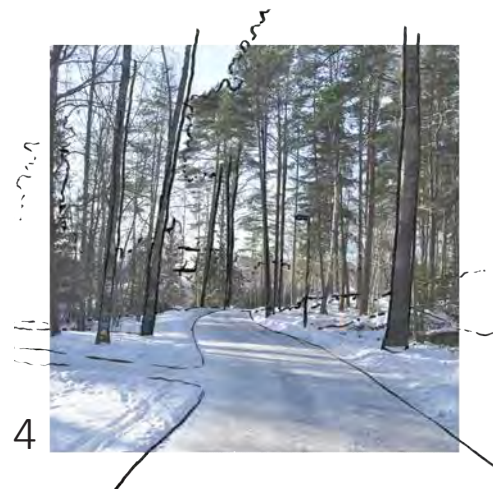
Entrén sedd från sydöstra sidan av August Södermans väg. Områdets första del upplevs mer som en del av vägrummet än som en del av projektområdet, genom att öppna sig hitåt. Det går inte att se vart stråket leder eftersom det gör en skarp sväng mellan två mindre höjder. Vegetationen på västra sidan ger ett mörkt intryck, den begränsar också sikten.



Svängen upplevs som en sluten passage på en liten höjd, efter vilken en vy över en skålformad sänka öppnar sig. Dramatiska skillnader i topografin och den öppna känslan gör att "skålen" skiljer sig från omgivningen.



Snötäckta stenblock bildar en vägg på västra sidan av rummet som skymmer sikten runt kröken längre bort. Rakt fram i blickfånget syns bänken, soptunnan och lyktstolpen som blir fokuspunkter. Bensinmackens lysande skylt pockar på uppmärksamhet, liksom bilvägens trafikljud. Lutande tallstammar omfamnar rummet.



I den skarpa svängen börjar marken luta nedåt mot det villaområde som skymtas mellan träden. En mindre gångväg ansluter från väster. Till höger avskärmas platsen av en höjd. Här lämnar vi den intilliggande Hugo Alfvéns väg bakom oss.



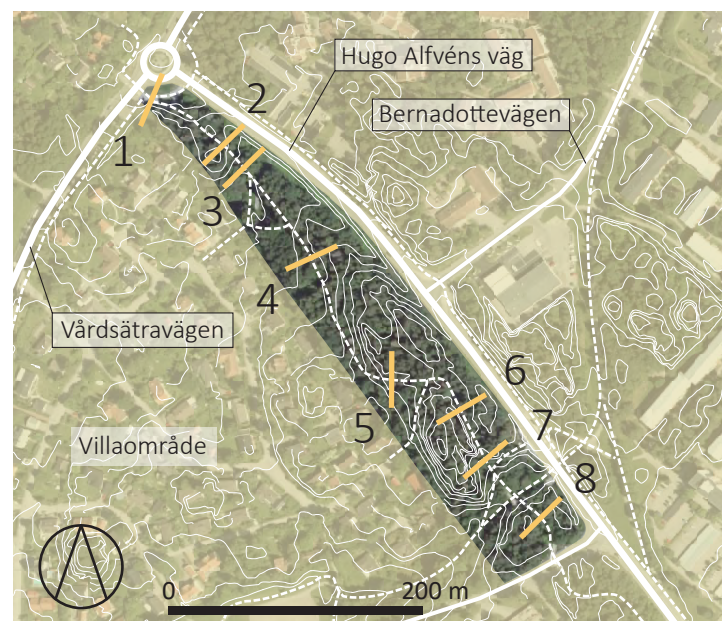
Sträckan upplevs som en långsmal och rak passage. En slänt med tätare vegetation skärmar av rumsligheten till höger. Härifrån kan vi inte längre se Hugo Alfvéns väg och ljudet från trafiken blir plötsligt avlägset. Det gör att ett vi upplever ett lugn och vi blir mer medvetna om den naturliga omgivningen. Till vänster kantas stråket av sly och här skymtar vi villaområdet.



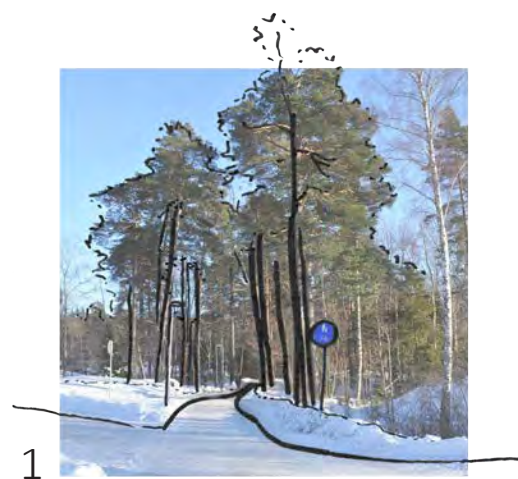
Stråket öppnar tvärt upp sig till en öppen och ljus plats i en sänka. Rummet har tydliga gränser av den höga vegetationen och två mindre gångvägar ansluter mot villaområdet till vänster. Till höger blir kontakten med bilvägen tydlig igen.



Sly omsluter vägen i uppförsbacken på väg mot rondellen. En villa på andra sidan Vårdsätravägen skymtas. Mindre höjder omsluter oss på båda sidor om stråket.



Figur 42. Promenaden från Vårdsätravägen i nordväst, mot sydöst. Ekvidistans 1 m. Skala 1:6000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet och höjddata från © Uppsala kommun 2015.



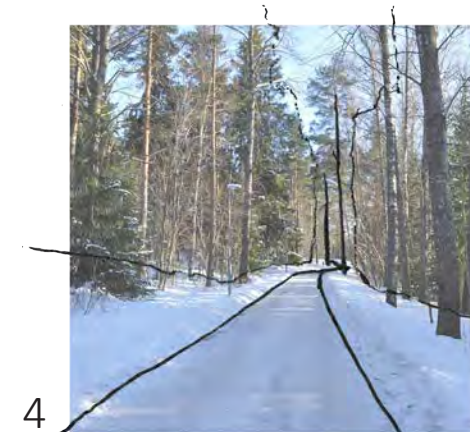
1 Entré från rondellen. Vägen sluttar först nedåt och siktlinjen bryts sedan över ett krön. Vegetationen ger ett mörkt och slutet intryck. Gränsen mellan det öppna vägrummet och områdets grönska är skarp.



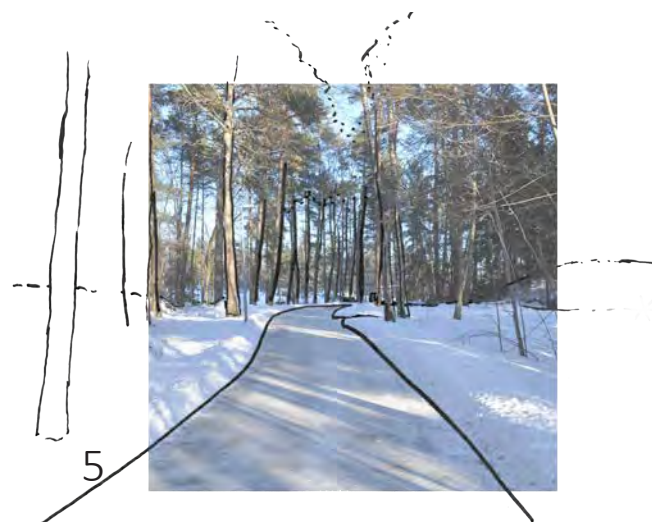
2 Vägen sluttar nedför och vi skimtar en ljus yta länge fram. Passagen kantas av sly, tall och några granar av mörk karaktär.



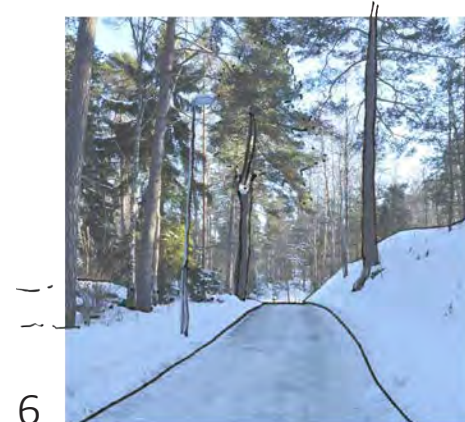
3 När rummet öppnar sig syns två solitära tallar och en björk till höger, på den öppna ytan, samt gångvägarnas tydliga riktningar. Detta upplevs som stråkets ljusaste plats. Rummet upplevs tydligt avgränsat även från det här hållet.



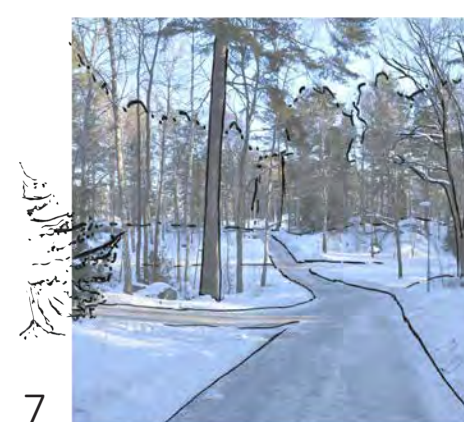
4 Den långa passagen har tät sly och mörka barrträd på båda sidor. Vägen är rak men böjer av något längre bort. Det sluttar svagt uppför hela vägen. Här är det tyst och trafikljuden från Hugo Alfvéns väg känns avlägsna.



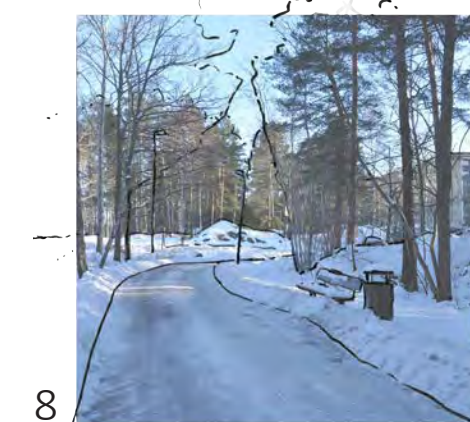
5 Vägen planar ut efter den långa uppförsbacken och efter en tvär vänstersväng. Samtidigt öppnar ett rum upp sig. Det avskärmas av tallstammar från Hugo Alfvéns väg. En bänk, soptunna och lyktstolpe är fokuspunkter. Vägen svänger skarpt åt höger och omges av höjder som skymmer sikten.



6 Rummet avgränsas tydligt av stenväggen till höger. Den är snötäckt, ljus men samtidigt skuggad. Vägen sluttar brant nerför efter den krokiga tallen som fångar vår uppmärksamhet.



7 På väg nedför den branta backen har man bra utblick över den skålformade sänkan, men först efter att ha passerat mellan stenväggen till höger och en mörk en till vänster.



8 Efter svängen på höjden öppnar stråket upp sig mot August Södermans väg och bebyggelsen. Här får stråket ett tydligt avslut.

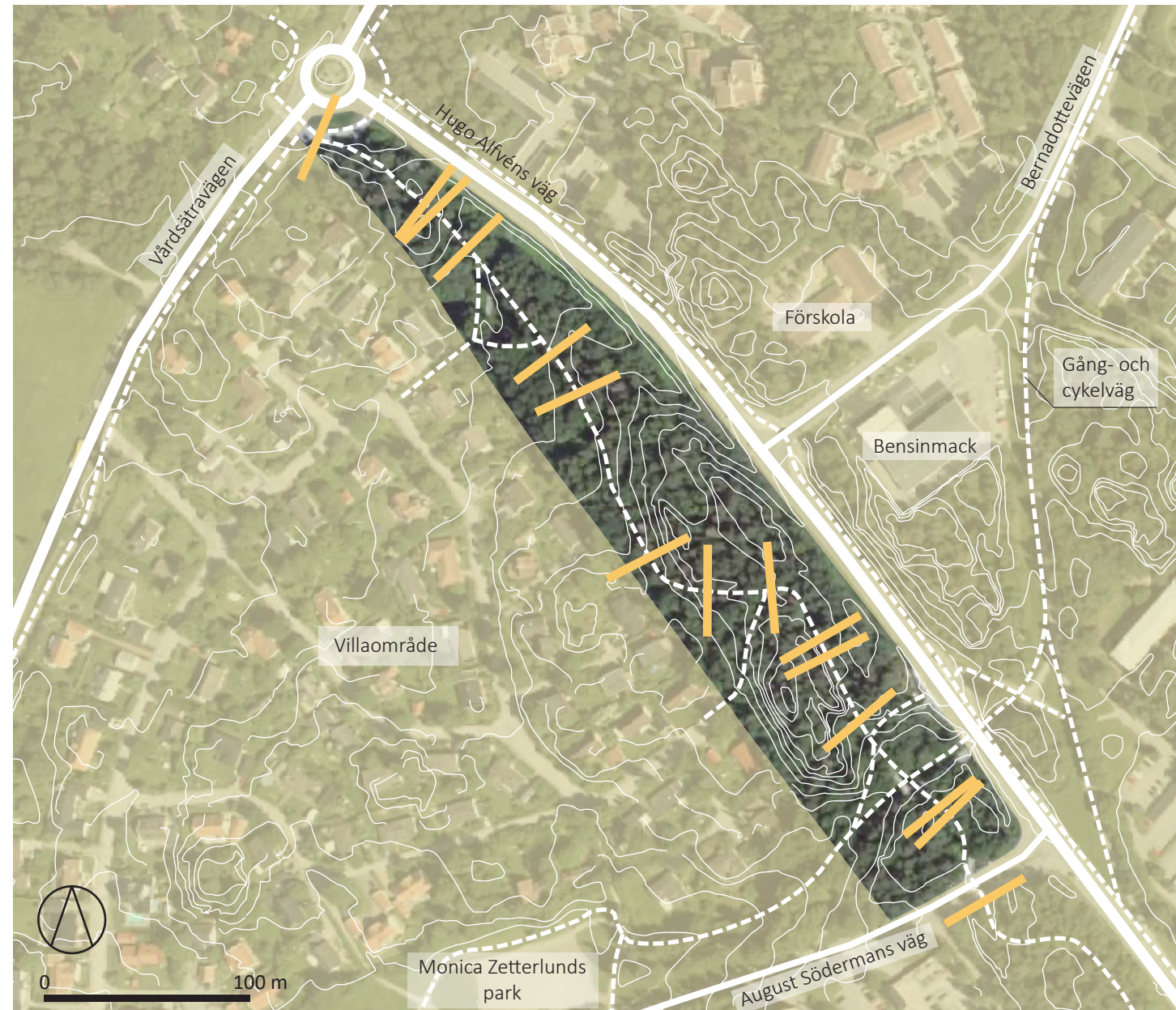
Upplevelsen av stråket

Förändringar längs stråket är mer frekvent i den södra delen. Det sammanfaller också med de platser där de topografiska skillnaderna är som kraftigast och vägen svänger som mest. Upplevelsen av den norra delen beror på förändringar av öppenhet och slutenhet. De topografiska skillnaderna är inte lika kraftiga som i den södra delen och vägsträckningen är rakare.

Området upplevs ungefär lika händelserikt från båda hållen, men rumsliga strukturer och element upplevs och framträder olika beroende på vilket håll man färdas.

Genom att lägga samman de positioner där vi upplevt en ny sekvens, kunde vi hitta gränser för rum och delar längs stråket. Rum urskiljer sig genom skillnader i topografi och grad av öppenhet och slutenhet. Utmärkande detaljer och skillnader i vegetation påverkar också urskiljandet av rumsligheterna.

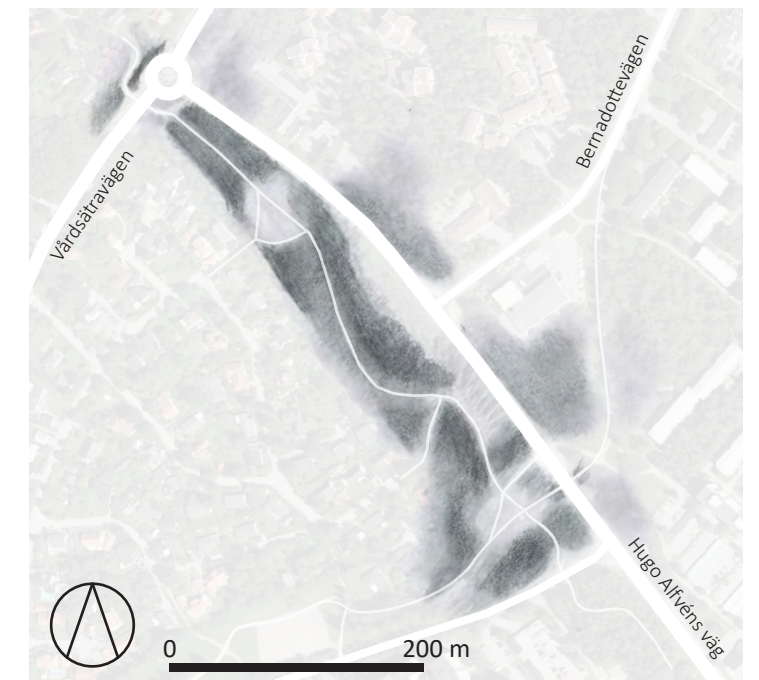
Vegetationen har skiftande karaktär, exempelvis tät eller gles, mörk eller ljus, som påverkar upplevelsen av öppet och slutet. Hur nära inpå stråket vegetationen växte, och den omgivande markens topografi påverkade också genom att skapa avgränsande väggar och volymer.



Figur 43. De gula linjerna visar alla positioner där vi stannat under platsstudien. Ekvidistans 1 m. Skala 1:3000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet och höjddata från © Uppsala kommun 2015.

"Vi såg nya detaljer och fick andra intryck av platsen när vi gick genom området tillsammans och kunde diskutera det vi såg och upplevde med varandra. Ju längre vi stod still vid varje sekvensplats desto mer detaljer la vi också märke till."

Utdrag från dagbok. Torsdag den 1 mars.

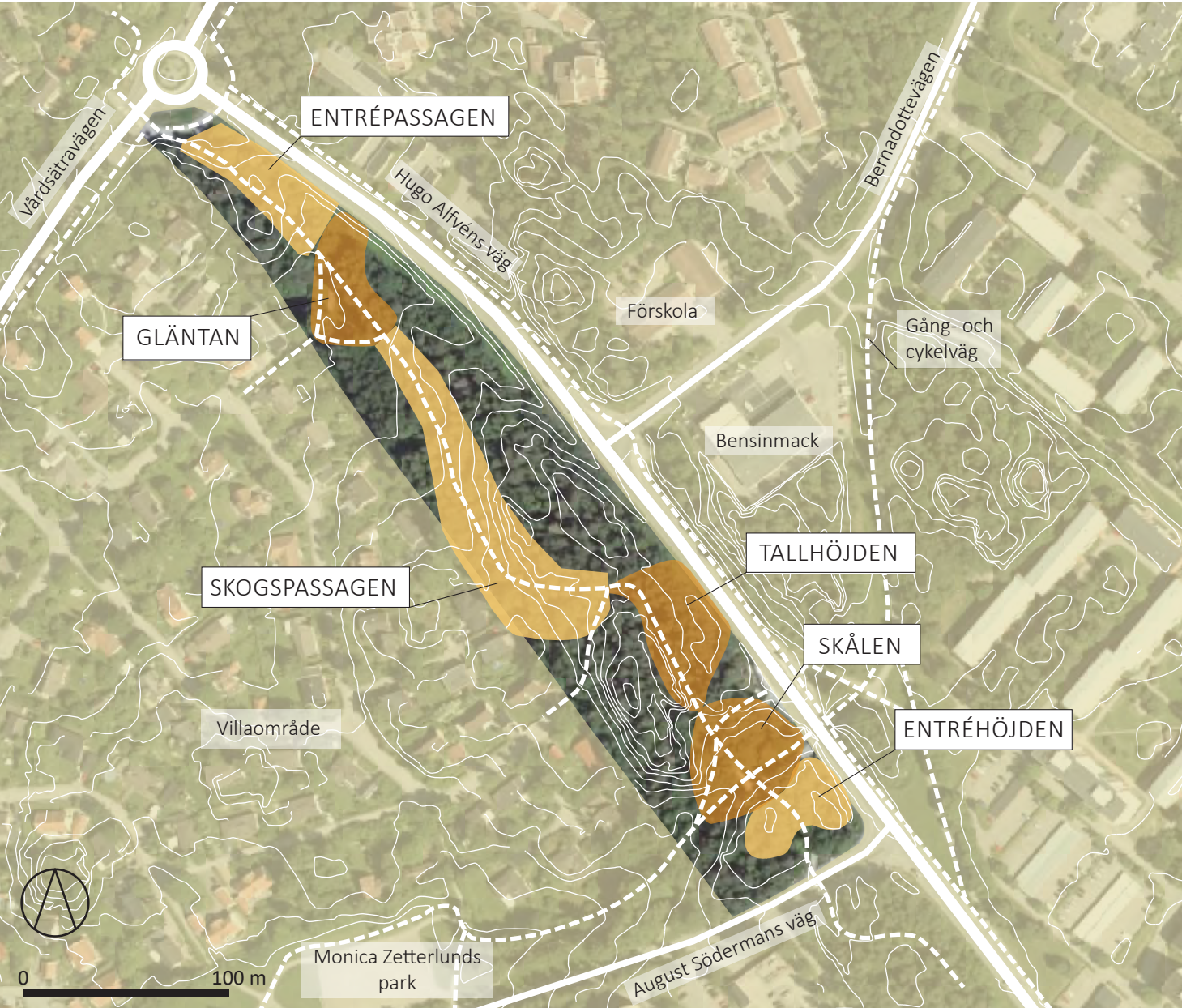


Figur 44. Rummen har olika grad av kontakt med omgivningen. Här illustreras en schematisk bild över det visuellt öppna och slutna längs stråket och det som kan ses i omgivningen. Mörk skraffering visar upplevd slutenhet och ljusare upplevd öppenhet. Skala 1:6000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.

Stråkets delar och rumsligheter

Genom att använda metoden *serial vision* fann vi att stråket kan delas in i upplevda delar och rumsligheter, se figur 45. Här har vi namngivit dem och beskriver utmärkande detaljer och karaktärer. Indelningen av området i rumsligheter hjälpte oss att hitta platser som var lämpliga att arbeta vidare med i gestaltungsarbetet.

De mest öppna rummen är *gläntan* och *skålen*, medan de andra; *entrépassagen*, *skogspassagen* och *entréhöjden* är mer slutna i sin karaktär. *Tallhöjden* urskiljer sig genom att ha en tydligt sluten och en mer öppen sida.



Figur 45. Markeringarnas form i planen följer de upplevda gränserna av rummen och delarna. Ekvidistans 1 m. Skala 1:3000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet och höjddata från © Uppsala kommun 2015.

Entrépassagen

Sträckan är relativt omsluten av vegetation på båda sidor. Viss kontakt med Hugo Alfvéns väg finns. Från rondellen bryts sikten in mot *gläntan* på grund av vegetationen och av topografin. Det sluttar ner mot sydöst. Den här delen upplevs som en passage mer än ett rum där man vill stanna upp. Om man rör sig mot nordväst öppnar passagen tvärt upp sig mot Vårdsätravägen och rondellen genom en tydlig gräns av vegetation.

Gläntan

Gläntan ligger lågt i områdets landskap och upplevs som öppen och ljus. Platsen har en triangulär form med tre karaktäristiska solitärträd på en öppen yta. Rumsligheten är tydlig och har viss kontakt med Hugo Alfvéns väg, både genom en visuell öppning i vegetationen, men också genom att man hör trafikljud. Härifrån skymtas villaområdet i väster, som kan nås härifrån via avstickande gångvägar.

Skogspassagen

Sträckan upplevs lång, smal och relativt sluten. Den upplevs mest som en passage som sluttar ner mot *gläntan*. Här finns viss kontakt med villaområdet. Stråket omsluts av vegetation på båda sidor, med varierande täthet och skogslik karaktär. Det är den mest naturlika delen av projektområdet. En långsträckt höjdrygg skärmar av passagen helt från Hugo Alfvéns väg mot nordost, från både ljud och siktlinjer. Här upplevs det rofyllt att röra sig och den trafikerade vägen känns avlägsen.

Tallhöjden

Tallhöjden är en rumslighet som är sluten av stora stenblock på ena sidan, och halvöppen med kontakt och utblick ut mot Hugo Alfvéns väg på andra sidan. Tallhöjden ligger högt i landskapet, har en tydlig rumslighet med karakteristiska element, som tallarnas framträdande stammar och berg i dagen som upplevs som en vägg.

Skålen

Skålen är en öppen tydlig rumslighet med en rundad form. Den ligger lågt i landskapet, här möts flera gångvägar och bildar en tydlig korsning. De omkringliggande vegetationsklädda höjderna som definierar rummet förstärker upplevelsen av rummets tydligt avgränsande väggar.

Entréhöjden

Entréhöjden är relativt öppen, med glest stående lövträd och härifrån har man utblick och kontakt med Hugo Alfvéns väg och August Södermans väg. Den upplevs som en högt liggande passage och entrén markeras av höjderna på var sida om stråket.

FRÅGOR

Hur upplevs platsen under andra tidpunkter?

Hur upplevs platsen och rumsligheterna när det är mörkt?

MÖRKERSTUDIER

Eftersom tidigare platsbesök har skett dagtid, och under liknande väder- och ljusförhållanden, hade vi ställt oss frågor kring hur ljuset har påverkat vår upplevelse av platsen. I våra skisser har kontrasterna mellan sol och skugga återkommit. Därför valde vi att undersöka hur vår upplevelse förändras i mörker genom den här platsstudien. Här presenterar vi de skisser som gjordes under besöket. Positionerna för varje skiss syns i figur 46.

Gångvägen genom området var väl upplyst och platsen upplevdes inte lika mörk som vi föreställt oss. Det var dock tryggt att gå tillsammans eftersom vissa delar längs gångvägen kändes mörka och obehagliga. Det gällde främst partier som är avskilda från Hugo Alfvéns väg, som *skogspassagen* och platser där gångvägen svänger skarpt med skymd sikt. Kvällstid kändes det tryggt att ha visuell kontakt med omgivande vägar. Trafikljuden från Vårdsätravägen och Hugo Alfvéns väg upplevdes också starkare och tydligare kvällstid.

Armaturerna längs stråket hade ett starkt vitt sken som upplevdes behaglig tillsammans med snön. I vissa lägen upplevdes dock ljuset som bländande. Kontrasterna mellan ljus och mörker blev stora. Utstickande detaljer och objekt som vi lagt märke till dagtid som exempelvis den krokiga tallen var diffusa eller dolda kvällstid. Istället hamnade objekt som fanns direkt under gatlyktorna i fokus. Rumsligheterna längs stråket upplevdes annorlunda kvällstid. *Gläntan* kändes mörk och öde och *skålen* upplevdes ljusare och mer överblickbar kvällstid. Gränserna mellan rummen var heller inte lika tydliga kvällstid.



Figur 46. Vymarkeringar visar placering och riktning för mörkerskisserna intill. Skala 1.6000. Ekvidistans 1 m. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet och höjddata från © Uppsala kommun 2015.



SAMMANFATTANDE ANALYS

På följande två sidor sammanfattar och analyserar vi de upplevelser vi fått av projektområdet. Analysen baseras på resultaten av platsstudierna.

De olika metoderna som användes gjorde att vi upplevde flera olika karaktärsdrag, som också förändrades mellan besöken beroende på tidpunkt och väder. Det gör att områdets helhet är svår att sammanfatta i en karaktär. Vi väljer därför att beskriva upplevelsen av området och dess karaktärer ur fyra olika perspektiv. Detta genom att se området *i ett större sammanhang, utifrån, inifrån*, men också som någonting *i förändring*.

ETT STÖRRE SAMMANHANG

Den otydliga och svårfångade karaktären på platsen gör att vi upplever vårt område som ett typiskt anonymt grönt mellanrum. Mellanrummet ger intrycket av att vara bortglömt, men inte slumpmässigt kvarlämnat.

Grönstråken utgör viktiga element i stadsdelens uppbyggnad, och därmed också för hela Gottsundas naturnära och grönskande karaktär. De fungerar som avdelande områden mellan bebyggelseområdena och har samtidigt funktioner som rörelsestråk för gång- och cykeltrafiken i den trafikseparerade strukturen, främst i nordväst-sydöstlig riktning. Grönstråken skapar god läsbarhet och orienterbarhet inom stadsdelen. Ur ett större perspektiv följer projektområdet Gottsundas tydliga struktur. Samtidigt upplevs projektområdets roll och funktion på plats som mindre tydlig i mönstret, jämfört med andra grönstråk i Gottsunda.

De större rörelseriktningarna som vi kunde utläsa under platsstudierna visas med orange pilar i figur 47. De sträcker sig mellan de större målpunkterna Uppsala centrum i norr och Gottsunda centrum med flera i söder. Dock upplevde vi inte att projektområdet ingår som ett stråk i rörelsemönstret mellan dessa.

Ur ett större perspektiv utgör projektområdet en grönskande länk för rörelse mellan Gottsundagipen och det stora naturreservatet Hågadal-Nåsten. Kopplingen upplevs som otydlig på plats eftersom Vårdsättravägen utgör en trafikerad barriär. Naturreservatets befintliga entré är svårtillgänglig och syns inte heller där projektområdets stråk når rondellen. Entréplatsen till naturreservatet är framför allt anpassad för besökare med bil och upplevs därför som en otydlig målpunkt för gång- och cykeltrafikanter.

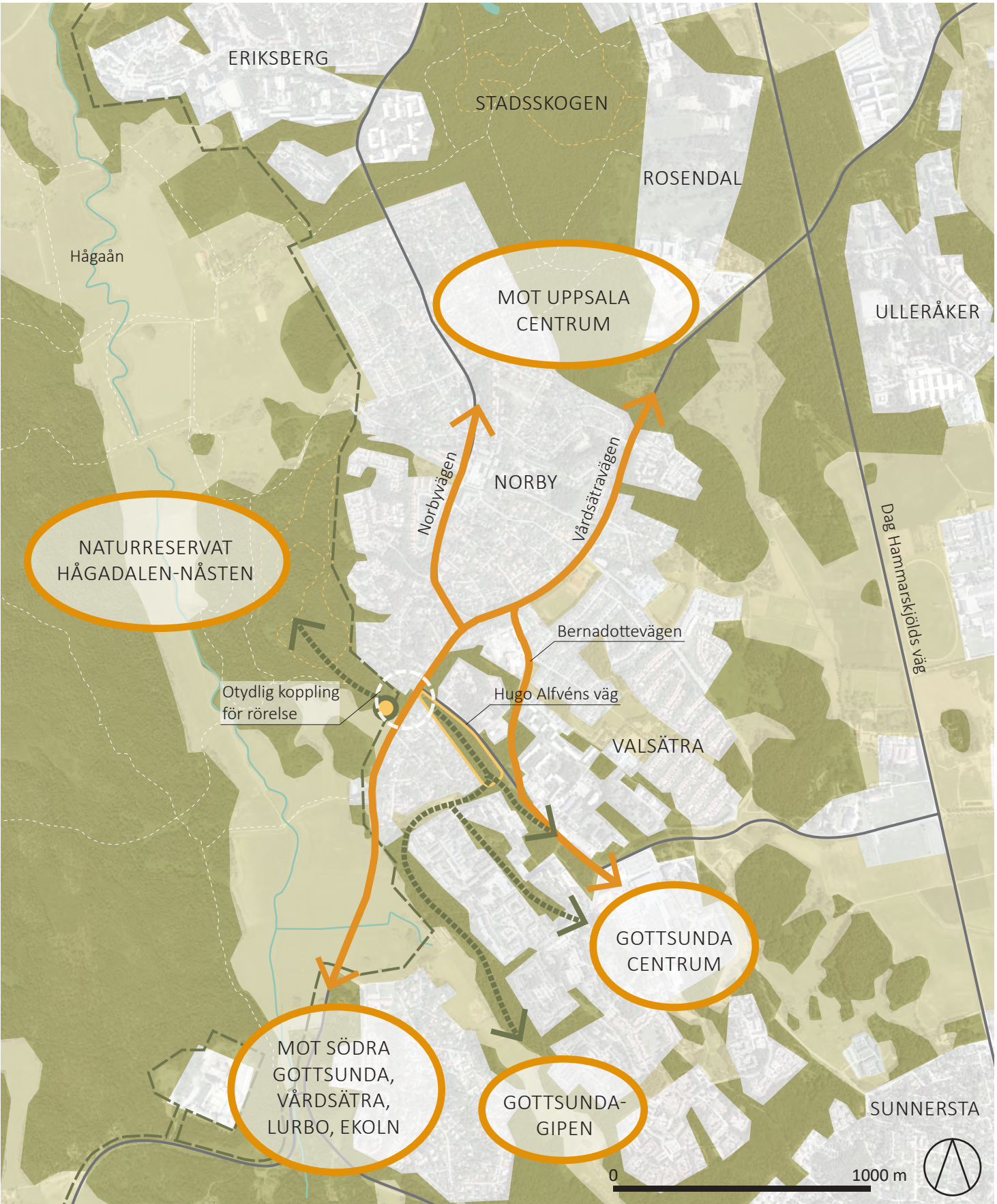
UTIFRÅN

Till skillnad från andra grönstråk i Gottsunda ligger projektområdet i anslutning till större trafikerade vägar som upplevs som barriärer, Vårdsättravägen och Hugo Alfvéns väg. De intilliggande och svårorienterade villaområdena är privata i sin karaktär, se figur 48. Det gör att gränserna mellan projektområdet och omgivningen upplevs skarpa och avskärmande. Få vägar leder in och ut ur området, varav flera leder till det privata villaområdet i sydväst. I kombination med de avskärmande gränserna inger det känslan av att området är en sluten och instängd korridor. I andra närliggande grönstråk är gränserna mellan grönskan och omgivande bebyggelse istället mer diffusa och generellt upplevde vi det också lättare att snedda genom dem, jämfört med genom projektområdet.

Utifrån är området mörkt, tätt, slutet och monotont. Detta främst på grund av vegetationen och topografin som bryter siktlinjerna. Upplevelsen av området som en sluten korridor var stark när vi betraktade det från nordöstra sidan av Hugo Alfvéns väg vid *rymkering C* i figur 48. Härifrån är grönstråket också fysiskt otillgängligt på grund av att vägen utgör en barriär.

TECKENFÖRKLARING

- Projektområdet
- Större målpunkter
- Främsta rörelseriktningarna mellan målpunkterna
- Möjliga rörelsestråk i grönska
- Entré till naturreservatet
- Gräns till naturreservatet
- Vandringsleder och elljusspår



Figur 47. Analysplan av området i ett större sammanhang. Skala 1:20 000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.

Vid platsstudierna upplevde vi generellt en stark mystik, och en svag läsbarhet från områdets utsida vilket ingav en osäkerhet i vart stråket skulle leda oss och vilken typ av miljö som väntade på insidan. Därför upplevde vi inte grönstråket som inbjudande. Detta gäller både för *entrée A* och *B*, som är de entréer som vi främst undersökt i platsstudierna. Se figur 48. Genom metoden *serial vision* beskrev vi delområdena vid entréerna som entrépassager som leder mot öppnare rumsligheter inne i området, *skålen* och *gläntan*, rum som dock inte kan ses utifrån.

Från *entrée A* utgör projektområdet en grön entrépassage till Gottsunda. Dock upplevs gränsen mellan området och Vårdsätravägens öppna trafikrum som skarp på grund av vegetationens mörka intryck. Sikten längs stråket bryts över ett krön en bit in, vilket gör läsbarheten svag. För rörelse från nordost mot Gottsunda centrum gav andra gångvägar intrycket av att vara mer välanvända jämfört med projektområdet. Exempelvis gång- och cykelvägen längs Bernadottrevägen. Det gäller även gång- och cykelvägen som löper intill Hugo Alfvéns vägs nordöstra sida, vilket upplevs som ett mer läsbart stråk.

Från sydost, vid *entrée B*, utgör August Södermans väg en mindre barriär som avgränsar projektområdet från stråket som leder från Lina Sandells park. Från August Södermans väg går det inte att utläsa vart stråket leder oss, vilket skapar en stark mysik. Vid den här entrén gör gång- och cykelstråket en skarp sväng mellan två höjder, vilket markerar projektområdets sydöstra entrépassage. Trots de omslutande höjderna är denna passage mera öppen i sin karaktär jämfört med *entrée A* eftersom vegetationen är glesare här. Dock upplevs entrén ändå inte som inbjudande eftersom läsbarheten är svag.

INIFRÅN

Till skillnad från projektområdets upplevda karaktär utifrån, upplevs det ljusare, mer varierat och detaljrikt inifrån. Längs stråket upplevde vi tre utmärkande, ljusa och överblickbara rumsligheter som verkade skötas för att hållas öppna; *gläntan*, *tallhöjden* och *skålen*. Se figur 48. *Skogspassagen* och *entrée A* och *B* hade mer naturlika, vilda och slutna karaktärer.

Skillnader i topografin, se skraffering i figur 48, och vegetationen är de faktorer som främst påverkar upplevelserna av rumsligheterna och dess skillnader. Växtligheten har generellt en naturlig karaktär och områdets tallar framträder tydligt i vinterlandskapet. De finns främst på de högre liggande partierna, till exempel i rumsligheten *tallhöjden*. Partier av buskar och sly skapar ett mellanskikt där sikten begränsas och känslan av slutenhet ökar, till exempel runt *gläntan* och längs *skogspassagen*.

Kontakten med omgivningen är märkbar i varierande grad. Det illustreras med orange pilar i figur 48. Det gjorde att uppmärksamheten drogs till omgivningen istället för rumsligheterna inom området, framför allt där kontakten med Hugo Alfvéns väg blev tydlig. *Skogspassagen* upplevde vi som positiv genom att trafikens ljud känns mest avlägset här och känslan av att befinna sig i omslutande grönska är som starkast. Samtidigt upplevdes den instängd och som den mest otrygga delen kvällstid.

Skålen är den del av området som tydligast vävs in i Gottsundas övriga rörelsestruktur. Här korsas flera stråk, och en busshållplats vid Hugo Alfvéns väg nås via rumsligheten. Projektområdet har inga programmerade vistelseytor och stråkets riktning upplevs som tydlig eftersom det, utöver vid skålen, finns få vägval och anslutande stråk. Det gör att mellanrummet kan beskrivas som en grön passage eller korridor där upplevelsen bygger på rörelsen längs stråket, snarare än vistelse i området.

Den slingrande gångvägen tillsammans med den omväxlande miljön gör området spännande och upplevelserikt. Vi upplevde att variationerna skapar en nyfikenhet och mystik när man rör sig längs stråket. Mellanrummets generellt naturlika vegetation och stråket som följer landskapets kuperade topografi gör att mellanrummet i stort läses in i Gottsundas stadsstruktur. Däremot utmärker det sig genom att vara mindre överblickbart och genom den mycket varierande upplevelsen av dess olika delar.

Det gröna mellanrummet kan därför sammanfattas som komplext och helhetsintrycket som något splittrat, eftersom den sammanhängande karaktären upplevs som svag mellan de olika rummen och delarna. Detta till skillnad från andra grönstråk i stadsdelen. Det gör att det från insidan också upplevs mer svårläst än andra grönstråk.

I FÖRÄNDRING

Under våra platsstudier upplevde vi mellanrummets karaktärer som föränderliga. De rumsliga karaktärerna skiftade beroende på tidpunkter, väder- och ljusförhållanden och det blev avgörande faktorer för våra upplevelser.

Det slingriga stråket och landskapets stora variationer i projektområdet väckte en nyfikenhet hos oss, och en känsla av mystik. Mystiken upplevdes i skillnaderna mellan ljus och mörkt, öppet och slutet, tätt och gles längs vägen. Upplevelsen av mystiken förstärktes också genom att karaktärsdragen ständigt förändras.



Figur 48. Analysplan av området utifrån och inifrån. Skala 1:6000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet.

TECKENFÖRKLARING

- Gräns för projektområdet
- Eljusspår
- Stigar, gång- och cykelvägar
- Vägar

- Gräns för naturreservatet
- Rumsligheter och andra delar
- Upplevda högt belägna partier

- Befintliga entrézoner som undersökts
- Vymarkering där området undersökts utifrån

STÄLLNINGSTAGANDEN

Efter *platsstudierna* och den *sammanfattande analysen* skapade vi ramar och förutsättningarna för *visionen*, *programmet* och *idéförslagen*. Ställningstagandena presenteras nedan och baseras på litteraturgenomgången och platsstudierna.

PROJEKTOMRÅDETS GRÄNSER

Vid arbetets start avgränsade vi projektområdet mellan Vårdsätravägen, Hugo Alfvéns väg och August Södermans väg. De tidiga platsstudierna gav oss förståelse för området ur ett större perspektiv, och vilken roll platsen spelar i sitt sammanhang. Genom detta såg vi potential för att området skulle kunna förtydligas som grönstråk genom förbättrade kopplingar till omgivningen. Enligt vår analys upplevde vi också det gröna mellanrummets karaktär annorlunda utifrån jämfört med inifrån. Carmona, Tiesdell och Heath (2010, s. 47-48) menar att det är viktigt utgå från en plats unika karaktär, men också att se det i relation till sitt sammanhang. De menar att ett gestaltningsprojekt bör innefatta både projektområdet och området utanför dess gränser. Därför väljer vi att låta två av idéförslagen påverka det gröna mellanrummets närmaste omgivning genom gestaltningen.

FÖRVALTNING

I samband med platsstudierna såg vi att delar av området sköts för att hållas öppna. Det gäller framför allt rumsligheterna *gläntan*, *tallhöjden* och *skålen*. Förvaltning är en viktig aspekt för en plats karaktär, både för att upprätthålla men också som ett sätt att förändra den. Kaplan, Kaplan och Ryan (1998, s. 37-38) och Boverket (2007, s. 59) menar att skötsel av grönområden, genom exempelvis beskärning och gallring, är ett bra sätt att visa på ett omhändertagande av platsen för att skapa en positiv upplevelse. I naturmiljöer som har en vildare och mer naturlig karaktär kan tecken på mänsklig aktivitet vara ett sätt att öka upplevelsevärdet genom att det visar på omsorg för platsen, skriver Nassauer (1997, s. 196-198). Kaplan, Kaplan och Ryan (1998, s. 37-38) hävdar att människan uppskattar byggda tillägg om de passar in med och kompletterar platsens karaktär. Vi tolkar detta som att byggda tillägg skulle kunna vara ett sätt att visa på mänskligt omhändertagande i ett grönområde med naturlig karaktär.

I det här arbetet vill vi gestalta för att visa omsorg för det gröna mellanrummet, vilket förhöjer upplevelsen av det, men är samtidigt måna om att behålla dess typiska naturlika karaktär som ett viktigt värde. Vi är medvetna om att förvaltning är en viktig aspekt för upplevelsen och i en

gestaltning, men i det här arbetet vill vi istället utforska hur byggda tillägg kan verka för att förhöja upplevelsen av platsen.

Vår upplevelse av platsens befintliga karaktärer är ett resultat av den förvaltning som området har idag. Eftersom syftet med arbetet är att tydliggöra platsens upplevda karaktär låter vi idéförslagen utgå från att den förvaltning som finns på platsen idag kvarstår.

TRYGGHET

Trygghet är en viktig aspekt för upplevelsen och användningen av den urbana grönskan (Boverket 2010a). Under kvällsbesöket på platsen upplevde vi de mer slutna delarna som minst trygga, till exempel *skogspassagen*. Samtidigt gav de omslutande gröna delarna också en positiv upplevelse av att befinna sig i natur under dagtid. Det är en upplevelseaspekt som gör de gröna mellanrummen viktiga för stadsmänniskans välbefinnande (Berg 2009, s. 344).

Arbetets syfte är att lyfta mellanrummets upplevelsevärden och karaktär. De slutna delarna bidrog lika mycket till karaktärerna som de öppna översiktliga rumsligheterna, genom att de framhäver och påverkar varandra. Att fokusera på en tryggare upplevelse av platsen, exempelvis genom att röja vegetation för att öka den visuella kontakten med omgivningen, skulle innebära att mellanrummets karaktär skulle förändras mycket. Dessutom finns andra stråk att använda under mörka tidpunkter, till exempel gång- och cykelvägen intill nordöstra sidan av Hugo Alfvéns väg. Därför behåller och tydliggör vi områdets befintliga kvaliteter av omslutande grönska i det här fallet. Detta för att bevara upplevelsevärdet av att den mellanskaliga vildare naturen i det gröna mellanrummet.

VISION OCH PROGRAM

En *visionen* och ett *programmet* togs fram som en hjälp vid gestaltningen. De grundar sig i våra upplevelser av projektområdet och kunskaper som vi tagit med oss från litteraturgenomgången.

VISION

Vid arbetets start visste vi att vi ville utforska hur landskapsarkitektur och natur kan kombineras för att framhäva och förstärka upplevelsen av en plats och dess kvaliteter. De positiva effekter som urban grönska har på människans välbefinnande och för hållbara städer var vi väl medvetna om. Ju bredare kunskap vi fick om de naturlika gröna mellanrummen och dess snabba försvinnande, desto mer engagerade blev vi i att undersöka hur vi som landskapsarkitekter kan stärka och lyfta upplevelsevärdet för projektområdet. I det här arbetet med hjälp av gestaltningstillägg.

Därför är visionen för idéförslagen...

...att tydliggöra karaktären och skapa förutsättningar för en förhöjd upplevelse av projektområdet i Gottsunda. Med hjälp av gestaltningstillägg förstärks och/eller kompletteras det gröna mellanrummets befintliga kvalitéer och karaktärer, och det ska fortsätta vara ett naturlikt grönstråk för rörelse. Gestaltningen ska visa på ett *omhändertagande* av platsen. Upplevelsevärdet ska påverkas genom dynamik mellan aspekter som *läsbarhet* och *mystik*, *komplexitet* och en *sammanhängande karaktär*.

PROGRAM

Den sammanfattande analysen visade att vi upplevde platsen ur fyra olika perspektiv; *i ett större sammanhang*, *utifrån*, *inifrån* och som något *i förändring*. De fyra perspektiven fick oss att uppleva olika karaktärsdrag för området. Därför väljer vi att skapa ett idéförslag för var och ett av perspektiven. För att att uppnå visionen har programpunkter skapats för de fyra olika idéförsagen.

I ett större sammanhang ska idéförslag 1:

- förtydliga projektområdet som ett grönstråk för rörelse i Gottsundas struktur.
- minska Vårdsätravägens barriär och ge området en tydligare målpunkt i nordväst.

Utifrån ska idéförslag 2:

- minska upplevelsen av mellanrummets slutna och avskärmande gränser mot omgivningen.
- skapa bättre läsbarhet för entrépassagerna genom tillägg som uppmuntrar till rörelse längs stråket. Tilläggen ska samspela med mellanrummet och dess närmaste omgivning.

Inifrån ska idéförslag 3:

- skapa tillägg med en utformning som ger området en mer sammanhängande karaktär för en ökad läsbarhet.
- bibehålla mellanrummets upplevelserika miljö genom att framhäva rumsligheternas befintliga karaktärer med hjälp av tillägg.

Idéförslag 4 ska utgå från områdets föränderlighet:

- och förstärka dess skiftande karaktär och mystik genom att skapa en återkommande händelse som kan förknippas med området.

FYRA IDÉFÖRSLAG

Här presenteras de fyra idémässiga förslagen:

Förslag 1: RÖRELSE I GRÖNSKA

Förslag 2: STIG IN

Förslag 3: GULA TRÅDEN

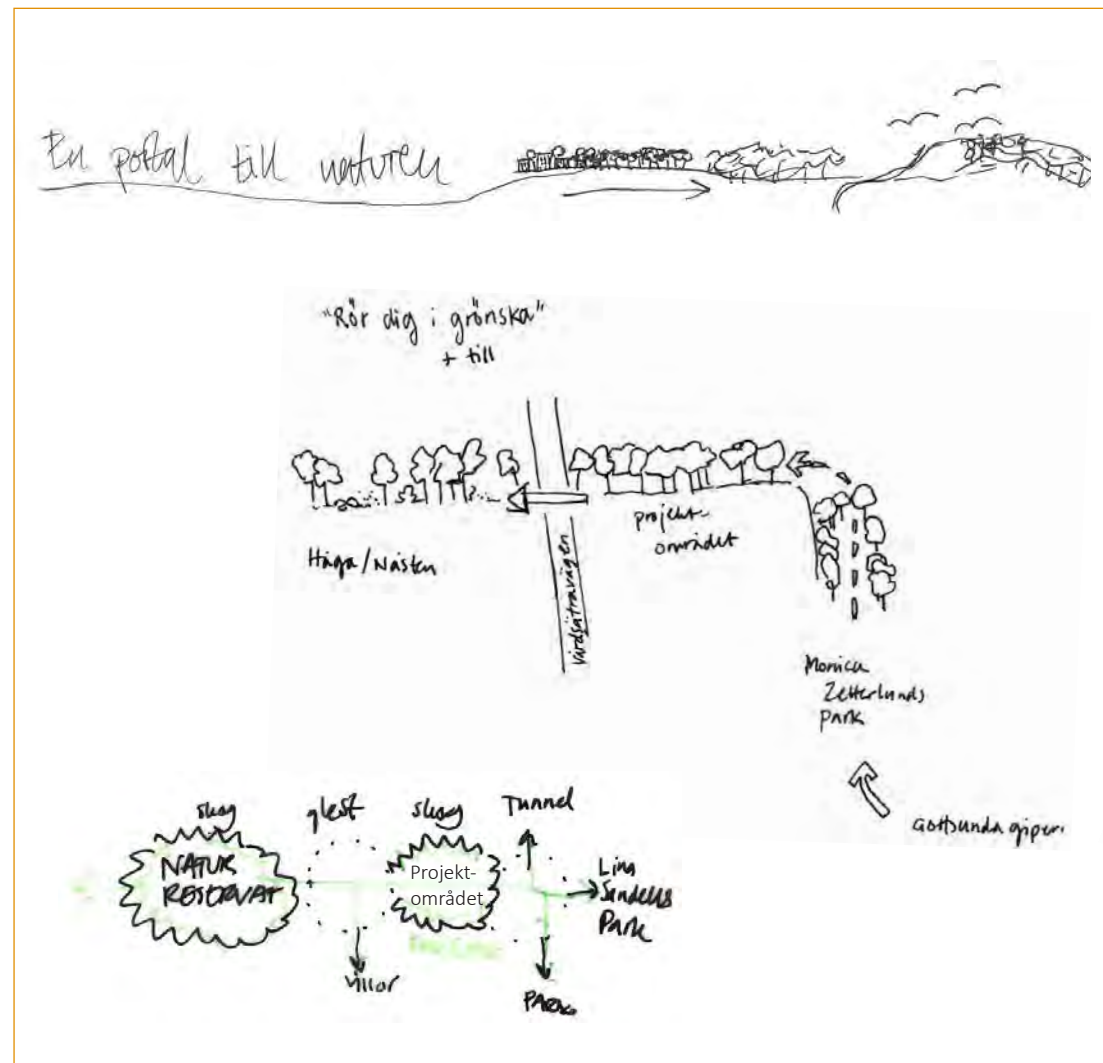
Förslag 4: BLÅA STRÅKET

Vid varje gestaltningsförslag visas först ett urval av idéerna ur idébanken som legat till grund för förslaget.

FÖRSLAG 1: IDÉER

Idéer från idébanken som det första förslaget grundar sig på har som gemensamt tema:

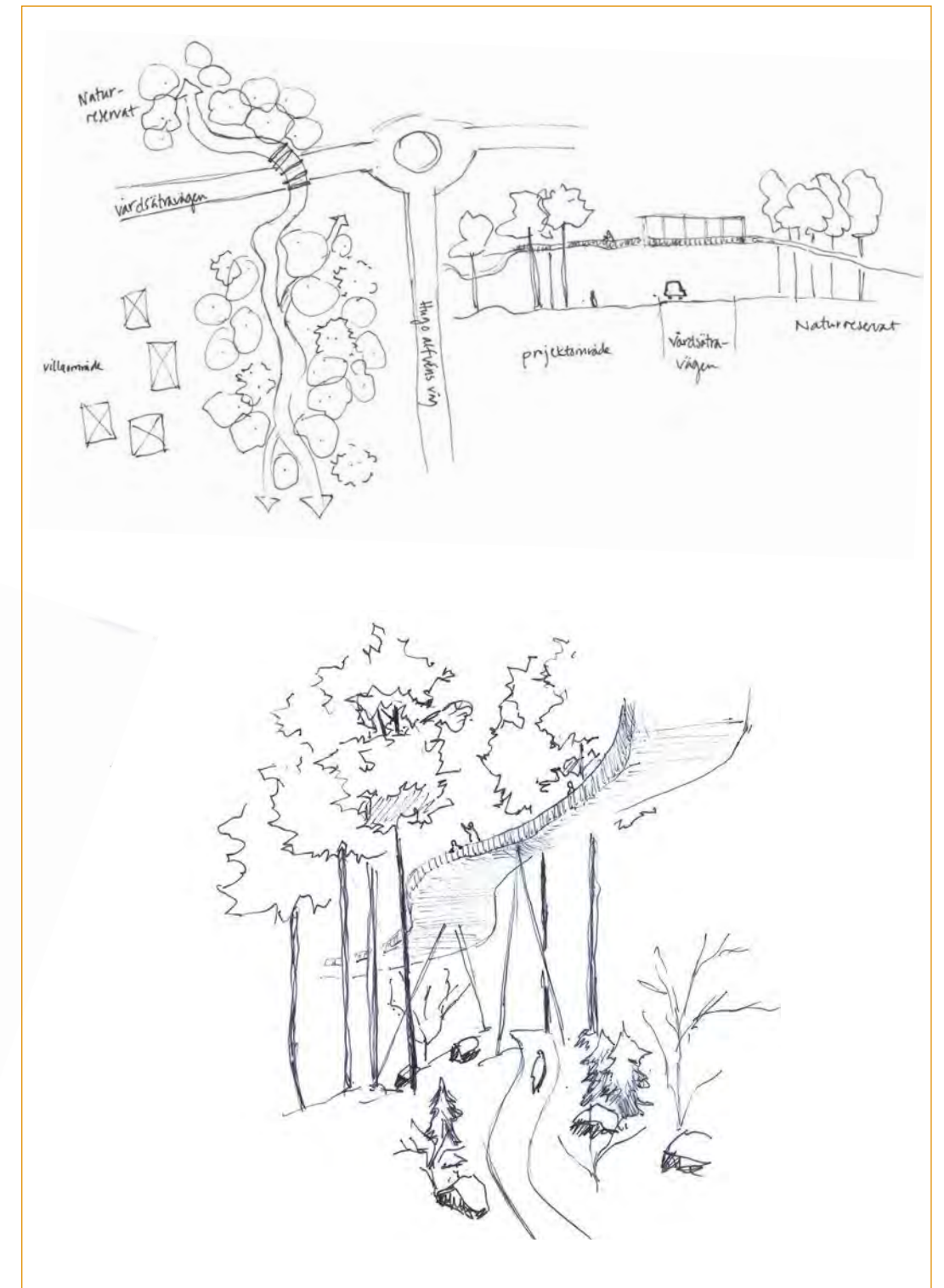
- Gröna kopplingar och sammanlänkning av grönstrukturen ur ett större perspektiv



Figur 49. Att koppla samman naturreservatet med projektområdet, och minska Vårdsätravägens barriär, var ett tema som uppkom under de tidiga idégenereringarna. Idéerna återkom och utvecklades under hela arbetets gång.



Figur 50. En rörelsekoppling mellan Uppsala centrum och Gottsunda centrum (i rött) skulle kunna skapas med hjälp av en ny rörelsekoppling genom projektområdet och befintliga grönstråk.



Figur 51. En gångbro genom projektområdet skapar nya upplevelser av platsen och leder besökaren till naturreservatet. Det här var en idé som utvecklades sent i processen, efter att den sista platsstudien gjorts. Idén utforskar en typ av trafikseparering som kompletterar/ersätter gångtunnlar med broar.

FÖRSLAG 1: RÖRELSE I GRÖNSKA

Förslaget förstärker sambandet mellan projektområdet och naturreservatet intill, och underlättar för rörelse genom en bro över Vårdsätravägen. Det kan ses om en utveckling av Gottsundas trafikseparering. Idén förtydligar också hela Gottsundas karaktär som stadsdel och läsbarheten som till stor del byggs upp av rörelsen i grönstråken. Stadsdelens upplevda närhet till naturen och slingrande stråk anpassade till topografin stärks genom att förslaget tydligare väver in projektområdet som ett viktigt stadsbyggnadselement i den större stadsstrukturen. För att minska upplevelsen av Vårdsätravägen som barriär höjs också det befintliga övergångsstället upp. Detta för att prioritera gång- och cykeltrafiken, och sänka hastigheten hos biltrafiken.

Bron har en nedtonad utformning för att smälta in och harmoniera med både naturreservatets och projektområdets naturlika karaktärer i så stor utsträckning som möjligt. Upplevelsen av den kuperade och dramatiska topografin i landskapet förstärks genom den upphöjda, böljande och slingrande formen på bron.



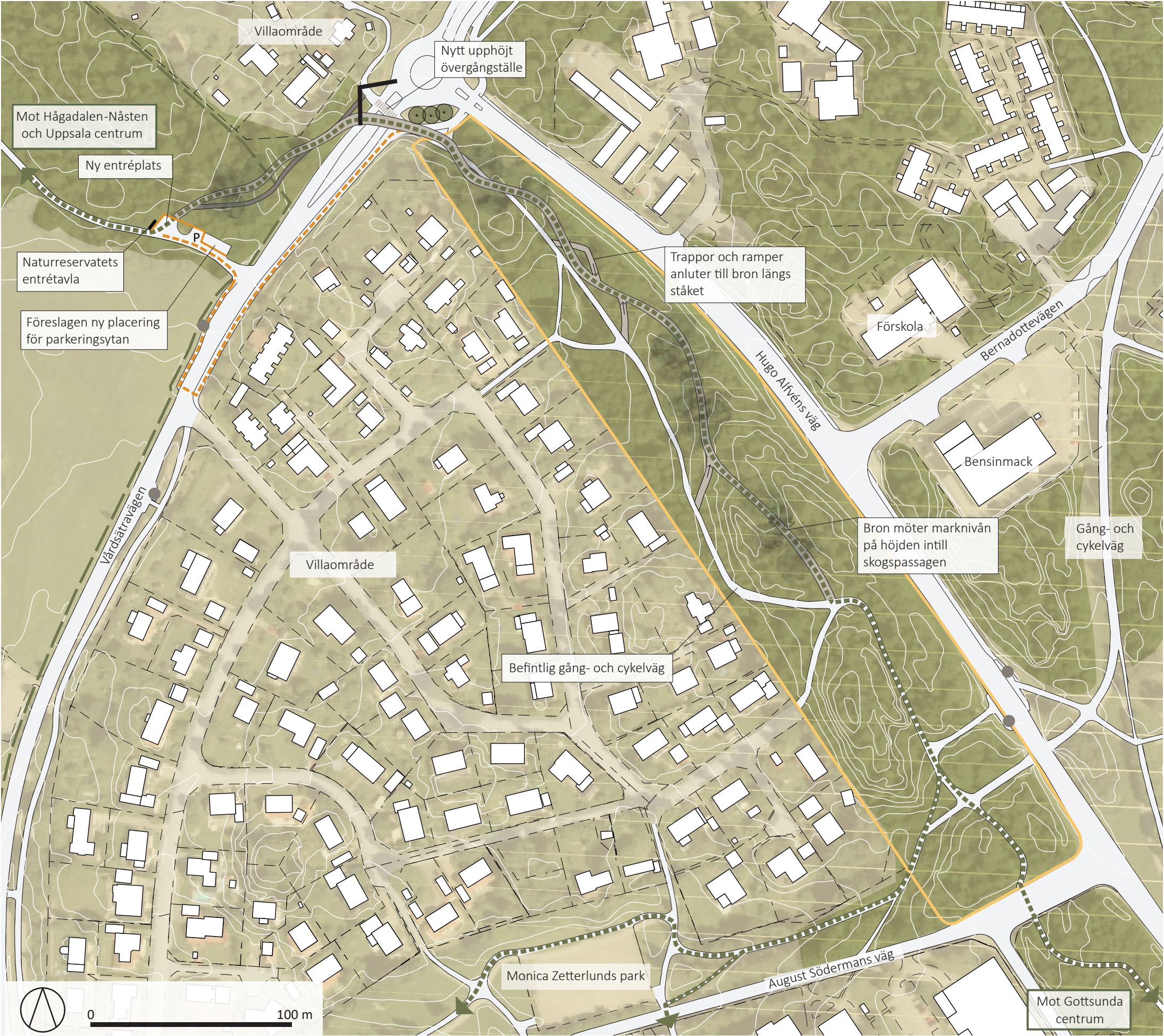
Figur 52. En upphöjd gångbro korsar Vårdsätravägen. Till vänster i bild syns tre nya tallar som planteras mellan rondellen och bron. Övergångsstället är upphöjt för att prioritera gång- och cykeltrafikanter framför biltrafiken.

Brons sträckning främjar rörelse, lyfter samtidigt fram mellanrummet som passage och förstärker upplevelsevärde av att röra sig genom grönskan. Tillägget visar på mänsklig aktivitet på platsen vilket gör att området kan upplevas som mer omhändertaget. En ny gång- och cykelväg görs också i marknivå sydväst om rondellen, den möter bron och ansluter till naturreservatets entré, se figur 53.

Gångbron skapar spänning och mystik genom att besökaren kan uppleva projektområdet ur ett nytt perspektiv och besökaren kommer också närmare grönskan och trädskronorna. Bron ansluter till höjden längs skogspassagen och sträcker sig åt nordväst genom mellanrummet. Vid rondellen planteras nya tallar intill bron, för att mjuka upp den skarpa gränsen mellan det öppna trafikrummet och projektområdets täta vegetation. I övrigt får mellanrummet behålla sitt befintliga skick i så stor utsträckning som möjligt.

Efter att ha korsat Vårdsätravägen från projektområdet leds besökaren mot naturreservatets befintliga entrétavla via bron eller den nya gångvägen. I dagsläget utgör en parkeringsyta största delen av den öppna platsen vid entrétavlan, vilket visas med orange heldragen linje i figur 53. I idéförslaget flyttas parkeringen istället närmare Vårdsätravägen vilket lämnar plats för en större och tydligare entréplats för besökarna. Den avdelas från bilparkeringen genom att vegetation återplanteras däremellan.

- TECKENFÖRKLARING
- Projektområdet
 - Befintlig gångväg till naturreservatets entré
 - Befintlig form på parkeringsytan
 - Gräns för naturreservatet Hågadalen-Nåsten
 - Nytt rörelsestråk
 - Ny gång- och cykelväg i marknivå
 - Ny upphöjd bro
 - Nya tallar
 - Busshållplatser
 - Markering för perspektivbild, se figur 52



Figur 53. Utsnitt för förslaget rörelse i grönska. Ekvidistans 1 m. Skala 1:2000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet och dwg-underlag © Uppsala kommun 2015.

I ett större sammanhang utgör området en grön länk, för rörelse mellan Uppsala centrum, genom Stadsskogen och Hågadal-Nåsten, och Gottsunda centrum. Idén förtydligar mellanrummets roll som grönstråk och passage, sett ur ett större perspektiv, genom en starkare och tydligare koppling mot nordväst.

Gestaltningstillägget påverkar projektområdet utanför dess gränser genom att minska Vårdsätravägens upplevda barriär och öka tillgängligheten för naturreservatets entré, se markeringen för utsnitt i figur 54. Genom förslaget förtydligas området som en del i ett större grönt samband och blir dessutom en tydlig länk till naturreservatet. Tanken är att det ska öka områdets läsbarhet.

Från naturreservatets entré leds besökaren vidare längs befintliga vandringsleder och vägar genom Hågadal, över Norbyvägen och in i Stadsskogen mot Uppsala centrum. Härifrån nås Uppsalas stadskärna exempelvis via Kåbo. Förslaget skapar också möjlighet till rörelse söderut mot Gottsundagipen och vidare genom grönska mot Ekoln.

Förslaget innebär ett större ingrepp som påverkar upplevelsen längs det befintliga stråket och omgivningen. Förslaget strävar samtidigt efter att bevara områdets naturlika karaktär genom att ta hänsyn till den befintliga vegetationen och terrängen vid utformningen, för att göra så liten påverkan som möjligt. Vegetation tas ner och brons fundament och uppförande innebär markpåverkan på delar av platsen. Den avverkade vegetationen skulle kunna återanvändas som byggnadsmaterial. Tillägget innebär att områdets karaktär till viss del förändras, men ger samtidigt bättre läsbarhet och erbjuder upplevelser av området ur nya perspektiv.

En nackdel kan vara att det befintliga gångstråket kan upplevas som sekundärt. Ett mer subtilt tillägg skulle kunna fylla samma funktion. Tanken är dock att förslaget ska ses som idemässigt och den upphöjda gångbron gör den gröna kopplingen mellan grönområdena tydlig och överordnad.

TECKENFÖRKLARING

- Projektområdet
- Skogsvegetation. Streckad vit linje visar vandringsled.
- Öppen mark som åkrar, fält, ängar. Streckad vit linje visar vandringsled.
- Bebyggda områden
- Vattendrag
- Elljusspår
- Gräns för naturreservatet Hågadal-Nåsten
- Entré till naturreservatet
- Grönstråk för gående och cyklister



Figur 54. Konceptplan för idéförslaget rörelse i grönska. Skala 1:20 000. På underlag: Terrängkartan © Lantmäteriet.

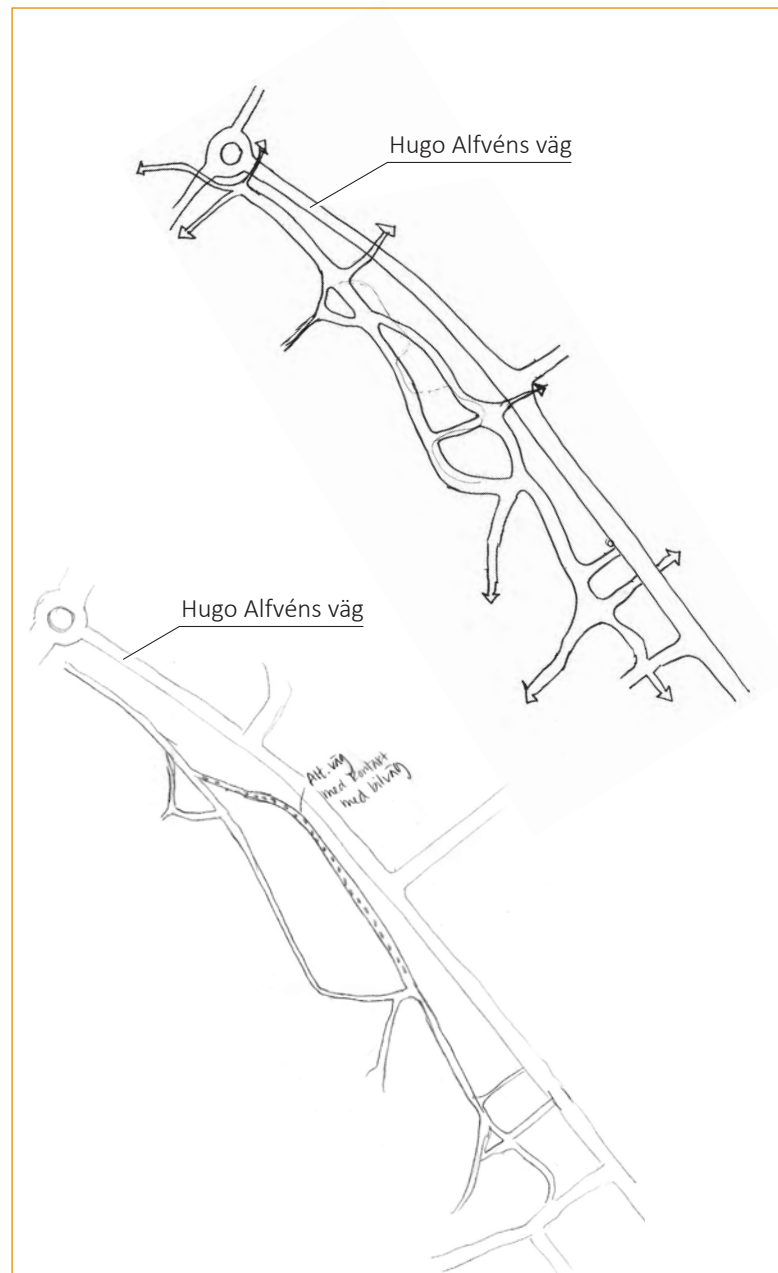
FÖRSLAG 2: IDÉER

Här presenteras det urval av idéer från idébanken som förslaget grundar sig på. De gemensamma teman som fanns är:

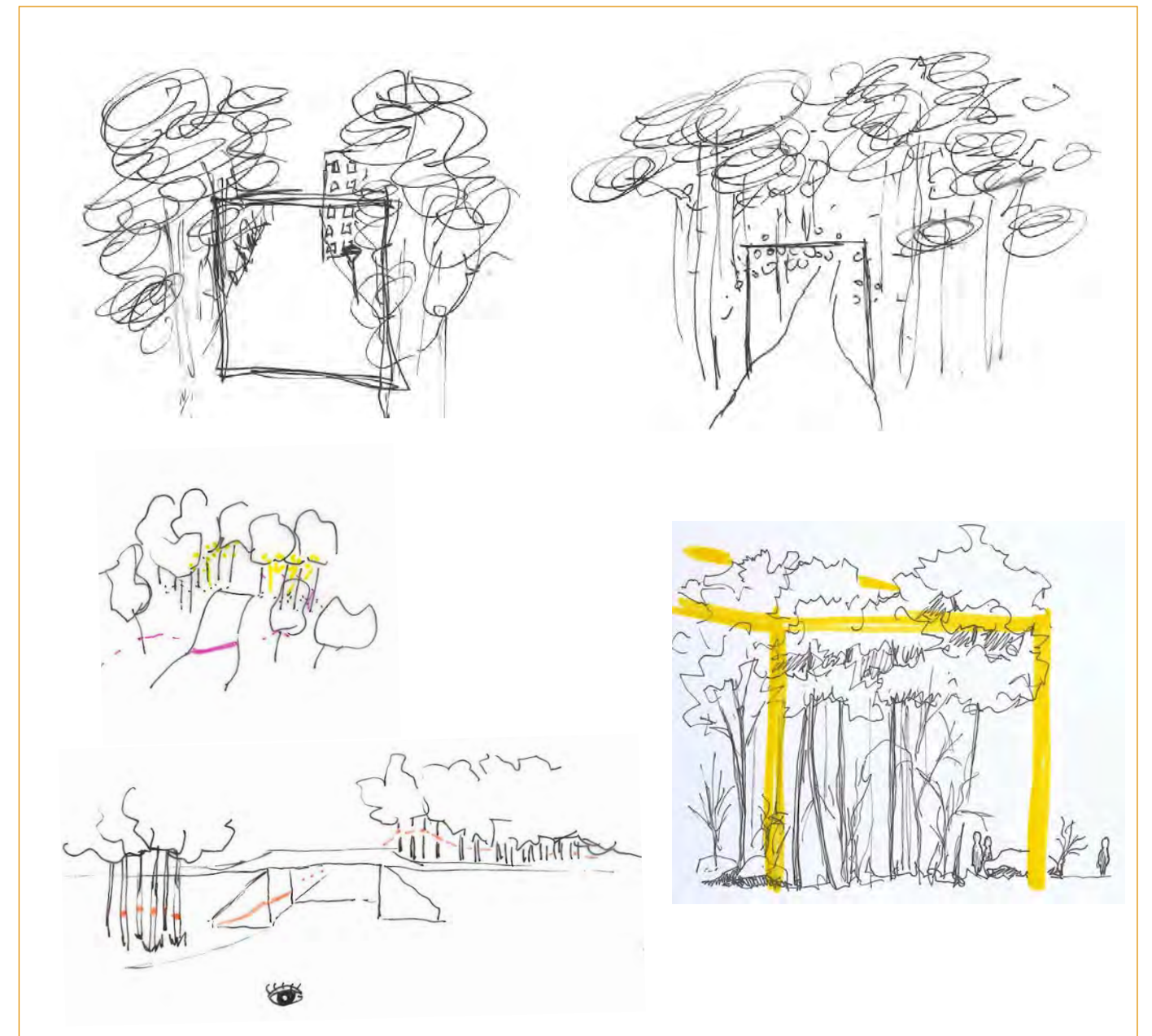
- Skyltning och läsbarhet
- Markera och framhäv entréer som bjuder in
- Fler entréer och vägar till och från området



Figur 55. Idéer som visar hur skyltar kan markera entréerna och underlätta orienteringen. De här idéerna uppkom redan innan vi besökt projektområdet, vid idégenereringen som gjordes i samband med platsstudien *förutfattad platsbild*.



Figur 56. Idé som visar hur området kan förändras med alternativa rörelsestråk.



Figur 57. Återkommande idéer under idégenereringarna visar hur tillägg kan framhäva och markera områdets entréer och locka in besökaren i området. Idéerna överst till höger uppkom tidigt, innan vi besökt projektområdet, medan idén om den gula ramen utvecklades efter att vi gjort platsstudien *serial vision*.

FÖRSLAG 2: STIG IN

Med det här idéförslaget minskas upplevelsen av områdets skarpa och avskärmade gränser mot omgivningen genom välkomnande passager för rörelse in i området. Idén är att skapa mer läsbara entréer med hjälp av byggda tillägg som vittnar om mänsklig aktivitet och ett omhändertagande av mellanrummet, samtidigt som stråkets naturlika karaktär och omslutande vegetation behålls. Tilläggen liknar utdragna portaler som leder förbi de skarpa gränserna, genom de slutna entrépassagerna och in längs stråket.

Entréerna A och B är idag svårlästa passager i områdets gränzoner. Här är mystiken hög och karaktären ovälkomnande. I förslaget förhöjs upplevelsen av området utifrån genom att mystiken vid entréerna balanseras av en ökad läsbarhet, för att skapa en mer positiv upplevelse och inbjudande karaktär. Den ökade läsbarheten består av gestaltningstilläggen som leder genom entrépassagerna, längs det befintliga stråket, fram till platser där besökaren kan kan överblicka de öppna rumsligheterna *gläntan* respektive *skålen*, se figur 61.



Figur 59. Entréportalen vid entré B, från August Södermans väg.



Figur 58. Ny entré (C) och nytt övergångsställe sett från nordöstra sidan av Hugo Alfvéns väg.



Figur 60. Entréportal vid entré A, sedd från Vårdsätravägen.

Rörelsen i området sätts också i fokus genom en ny entré där Hugo Alfvéns väg och Bernadottewägen möts. Se *entré C* i figur 61. Genom nya vägar in och ut från områdets befintliga stråk minskar förslaget upplevelsen av området som en sluten korridor. Med den nya entrén är målpunkter som bensinmacken och förskolan mer tillgängliga från sydväst, och projektområdets funktion som passage för rörelse tydliggörs. Vägarna ansluter till *gläntan* och *tallhöjden* och ökar möjligheten att snedda genom området, vilket är vanligt bland övriga grönstråk i stadsdelen. Genom *entré C* minskas upplevelsen av den slutna sidan, längs Hugo Alfvéns väg och man kan redan vid entrén utläsa att det finns fler vägar att välja genom området. Den nya gc-vägen från Hugo Alfvéns väg utgör ett stort ingrepp och kommer påverka rörelsen in och ut från området. Den bör anläggas med så stor hänsyn som möjligt till topografi och befintlig vegetation för att inte förändra områdets karaktär för mycket.

De föreslagna tilläggen mjukar upp gränserna, förskjuter entréerna och uppmuntrar till rörelse. Entréportalerna sicksackar sig fram och där de korsar över stråket skapas en förskjuten markering för var man träder in och ut ur området, se figur 58-60. De har en lekfull karaktär, är integrerade med den befintliga vegetationen och placeras och anpassas till landskapet runt gångvägen. Entréportalerna bjuder in till att upptäcka mer av området och dess befintliga upplevelsevärden.

Entréportalerna samspelar med trafikmiljön på områdets utsida och samtidigt med områdets karaktäristiska naturlika, vilda vegetation. Inspirationen kommer från vägskyltar och gatlampor i omgivningen och tilläggen utformas därför som en liknande stolpkonstruktion. Entréportalerna är trots sin byggda utformning subtila och utgör ett relativt litet ingrepp i mellanrummets naturlika miljö.

Entréportalerna är referenspunkter för igenkänning vilket underlättar för orienteringen, även utifrån. Skyltar med kartor, information och vägledning kompletterar portalerna. Det är en stor fördel att placera skyltar över stadsdelens grönstråk här eftersom projektområdet utgör en grönskande entrépassage till Gottsunda. Vid *entré C* placeras skyltar även på nordöstra sidan av Hugo Alfvéns väg, längs den befintliga gång- och cykelvägen, se till höger i figur 58. Idéförslaget skulle kunna vidareutvecklas genom att belysning integreras i entréportalerna för att förhöja upplevelsen av entréerna och mellanrummet ytterligare.



Figur 61. Konceptplan för förslaget *stig in*. Ekvidistans 1 m. Skala 1:2000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet och dwg-underlag © Uppsala kommun 2015.

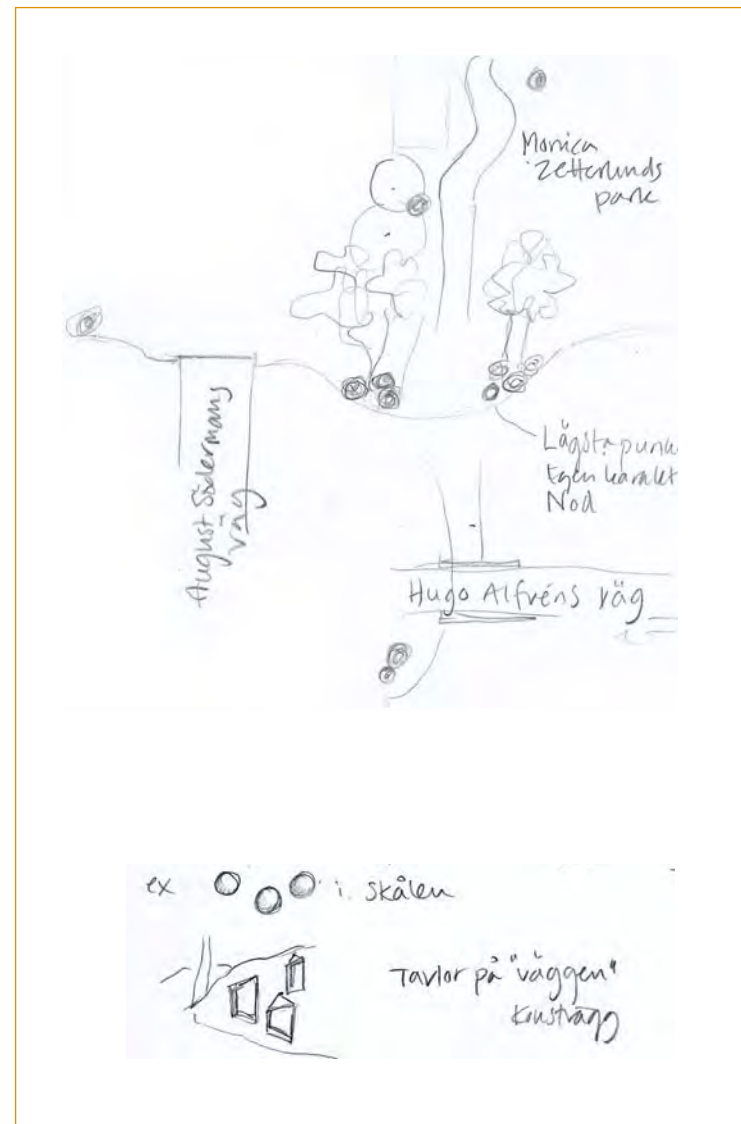
FÖRSLAG 3: IDÉER

Här presenteras det urval av idéer från idébanken som förslaget grundar sig på. De gemensamma teman som fanns är:

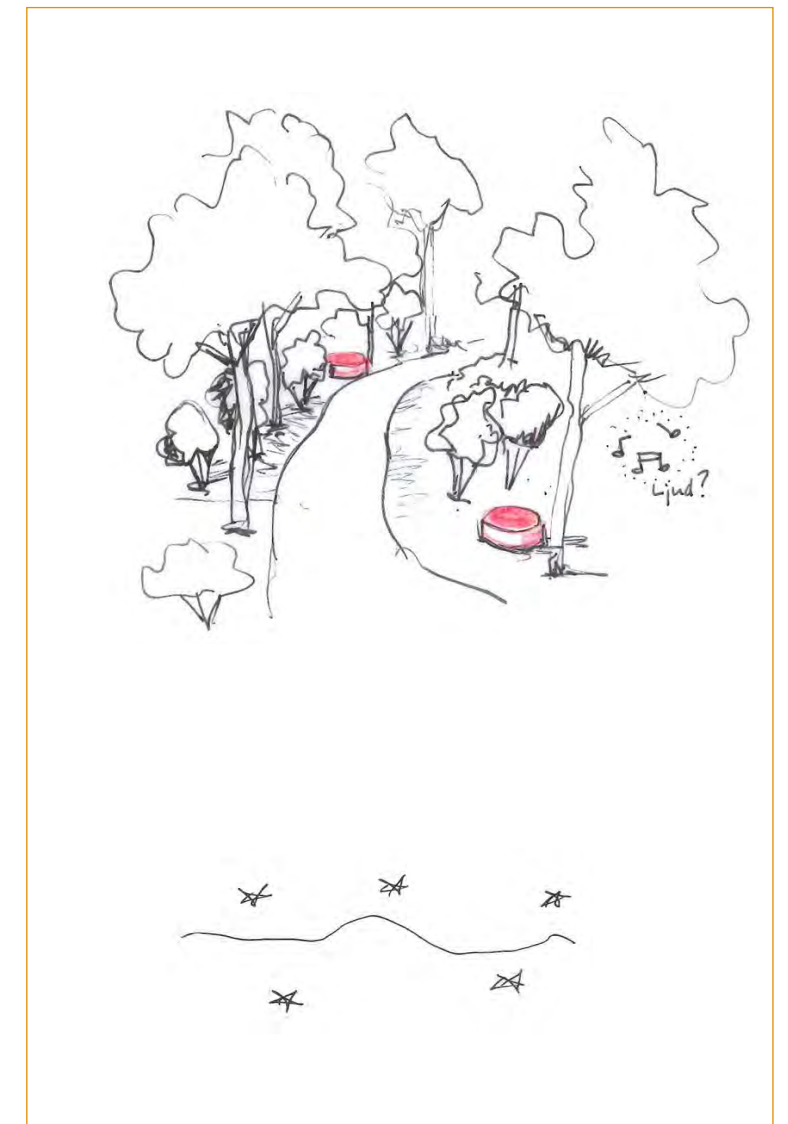
- Tydligt karaktärsskapande objekt för en sammanhängande karaktär
- Referenspunkter längs stråket



Figur 62. Flera idéer handlade om att knyta samman stråket, skapa nyfikenhet för att upptäcka mera och leda besökaren längs vägen. En färg kan fungera som ledmarkering och ge området en tydlig karaktär. Idéer som de här fanns med från platsstudien Lynch stadsbildsanalys och var sedan ett återkommande tema.



Figur 63. Idéer som tydliggör rumsligheternas karaktärer eller element. Skålens runda form förstärks genom att runda objekt placeras i botten. Idén utvecklades till att de runda objekten sedan "rullar ut", sprids till närområdet och skapar kopplingar till området genom igenkänning. Ett annat exempel är att stenblocken som skapar rumslighet på tallhöjden ges tillägg i form av tavelramar, för att ytterligare förstärka deras fysiska funktion som vägg.



Figur 64. Skisserna visar idéer om att placera återkommande objekt, till exempel sittmöbler, eller skapa händelser längs stråket för att leda besökaren och skapa intresse.

FÖRSLAG 3: GULA TRÅDEN

Förslaget skapar en mer sammanhängande karaktär och gestaltning inom området genom tillägg. En gul tråd leder besökaren genom mellanrummet, syr ihop de olika delarna och skapar igenkänning. Mellanrummets karaktärsdrag och rumsliga variationer behålls och tydliggörs. Det här idéförslaget kompletterar områdets komplexitet och mystik, stärker upplevelsevärdet och ökar läsbarheten.

Den gula sammanhållande tråden tar form genom olika tillägg i de tre upplevda rumsligheterna *gläntan*, *tallhöjden* och *skålen*. Tilläggen är byggda objekt som förstärker och kompletterar de karaktärsskapande dragen i varje rumslighet. Objekten har en återkommande gul färg för att skapa igenkänning och för att upplevas höra ihop. De kontrasterar mot det naturlika landskapet, som samtidigt framhävs. Tilläggen vittnar om

mänsklig aktivitet och ökar upplevelsen av området som omhändertaget. De utmärkande tilläggen drar fokus till miljön inom projektområdet istället för till omgivningen utanför. På så sätt förstärker objekten mellanrummets upplevelsevärden.

Några av de tydligt framträdande stammarna på *tallhöjden* accentueras, se figur 65. Den gula färgen förstärker och tydliggör trädens vertikala och karaktärsfulla gestalter genom att dra blicken uppåt. Den tydliga kontakten med vägen kvarstår men stammarna skapar nya fokuspunkter för upplevelsen.



Figur 65. Tillägg i form av gula stammar i *tallhöjdens* pelarsal.



Figur 66. Gula cylinderformade objekt markerar gläntans gränser.



Figur 67. En upphöjd cirkel förstärker den runda formen på rummet.

I förslaget behåller mellanrummet sin funktion som rörelsestråk och de gula objekten är referenspunkter längs vägen. Genom att det inte finns några tillägg längs stråkets övriga delar skapas tydliga passager mellan rumsligheterna.

Skålen är en rumslighet vars form upplevs som rund och platsen präglas av de kraftiga höjdskillnaderna. Rummet har en konkav form där flera gångvägar möts i den lägsta punkten. Här tar tillägget form av en upphöjd cirkel, se figur 67, som ökar upplevelsen av en rummets vertikala djup och dess samlade form. Det markerar korsningen som är en viktig punkt i den öppna mitten, men skymmer ändå inte sikten. Cirkeln framhäver de omslutande väggarna genom att den placeras nära inpå trädkronorna.

Runt *gläntans* öppna rumslighet ställs gula cylinderformade objekt mellan de täta väggarna av sly och större träd, och den låga öppna ytan i mitten. De markerar rummets gränser och skapar också en gradient mellan det öppna och slutna, det höga och låga volymerna på platsen. Se bild 66.

En risk med förslaget är att de gula tilläggen hamnar för mycket i fokus, vilket skulle kunna leda till att upplevelsen av att röra sig genom grönska minskar. Tilläggen är inte tänkta att fungera som platser att uppehålla sig vid eller vistas vid en längre tid, men i och med att de så pass utstickande och kontrasterar mot omgivningen är det möjligt att de kommer fungera som detta ändå. Det skulle i så fall leda till att områdets karaktär som passage minskar. Det här förslaget skulle kunna utvecklas genom att gula tillägg istället placeras i de delar som vi upplevt som mer passagelika. De skulle också kunna inspireras och utformas med rörelsen som utgångspunkt, istället för rumsligheterna.

TECKENFÖRKLARING

Projektområdet

Gräns för naturreservatet Hågadal-Nåsten

Busshållplatser

Gula trådens upplevda sträckning

Förstärkta rumsligheter

Markering för perspektivbilder med bildhänvisning i plan



Figur 68. Konceptplan för förslaget *gula tråden*. Ekvidistans 1 m. Skala 1:2000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet och dwg-underlag © Uppsala kommun 2015.

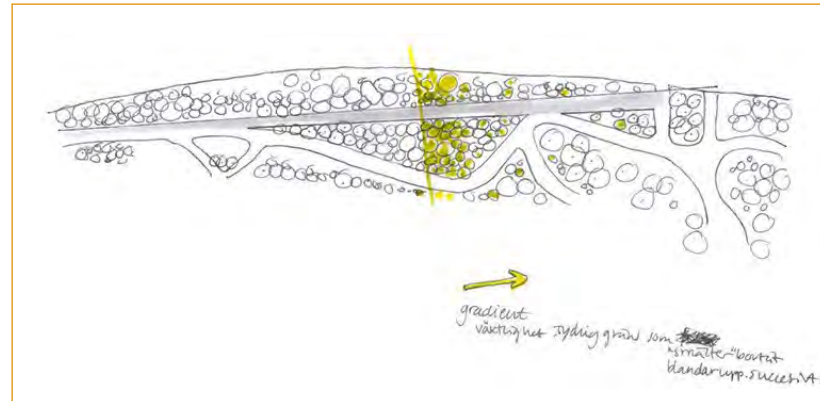
Hanna Backmann och Hanna Sohl
2019-03-10

49

FÖRSLAG 4: IDÉER

Här presenteras det urval av idéer från idébanken som förslaget grundar sig på. De gemensamma teman som fanns är:

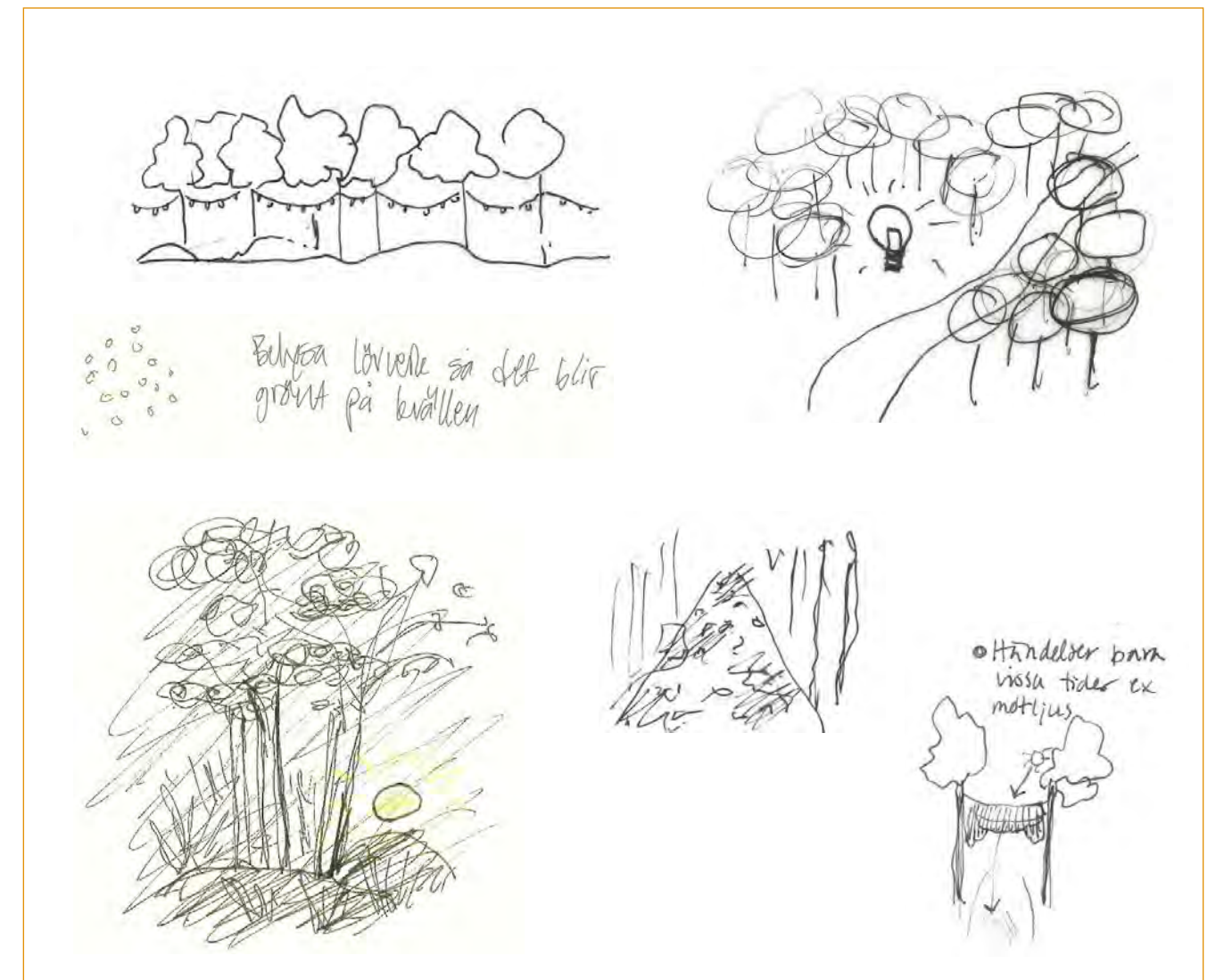
- Tillägg på oväntade platser skapar spänning
- Upplevelser kopplade till tidpunkter och årstider
- Platsens befintliga detaljer och delar förstärks för att ge nya upplevelser



Figur 69. Skiss av en oväntad kontrast i området, som kan upplevas skarp från ena hållet och gradvis avtagande åt det andra. Idén uppkom efter platsstudien första intrycket.



Figur 70. Idéer om att skapa nya upplevelser i området och förstärka eller kontrastera mot det som redan finns. Nya delar och upplevelser i området kan lyftas fram genom gångvägar och broar, eller genom att dra fokus upp mot trädkronorna.



Figur 71. Idéer som skapats kring hur upplevelsen av platsen påverkas av tidpunkten, ljuset och mörkret. Belysta entréer, skuggspel, en ljusvandring längs stråket, ljuskällor i vegetationen och bortom stråket är exempel. Idéerna spelar på att skapa spänning och mystik genom att vara kopplade till en viss tidpunkt och därmed skapa en händelse. Flera av de idéerna uppkom i vår första idégenerering, innan vi besökt platsen.

FÖRSLAG 4: BLÅA STRÅKET

Förslaget förstärker områdets föränderliga karaktär och upplevelsen av mystik. Idén grundar sig på en naturlig händelse som inträffar årligen, men som gestaltas på ett annorlunda och intresseväckande sätt.

Vårblommande lökar planteras i en rak och distinkt linje som korsar den långa och raka *skogspassagen*. Med den formstarka och ovanliga placeringen skapas en tydligt kontrasterande effekt mot den naturliga vegetationen och det kuperade landskapet. Tillägget kan upplevas som ett artificiellt inslag, men också som att platsen blivit omsorgsfullt omhändertagen.

Samtidigt är tillägget naturligt genom att det växer och förändras i sig. Den starka vårblomningen är en återkommande händelse, ett upplevelsevärde i sig och en temporär attraktion i området. Tillägget skapar en upplevelse

och ger minnen att förknippa med platsen under resten av året. Den blommande linjen kan då förhöja upplevelsen av att röra sig längs stråket genom att spela på dess mystik, men också genom att skapa en referenspunkt i mitten av området. På så sätt kan mystiken i viss grad balanseras upp av förbättrad läsbarhet. Tillägget av vårlökar kan också locka till att utforska området bortom gångvägen genom att den belyser och skapar en riktning mot stråkets omgivning.

Med tiden kommer lökarna att sprida sig och den tydliga raka linjen blir då gradvis mer diffus, se figur 73. Tilläggets uppseendeväckande och formstarka karaktär minskar då och de spridda lökarna upplevs mer naturligt placerade. Då är det istället massan av blomningen runt gångvägen som kan skapa en effektfull upplevelse. Detta förstärker och visar på

områdets föränderlighet, och hur upplevelsen av naturliga platser förändras med tiden.

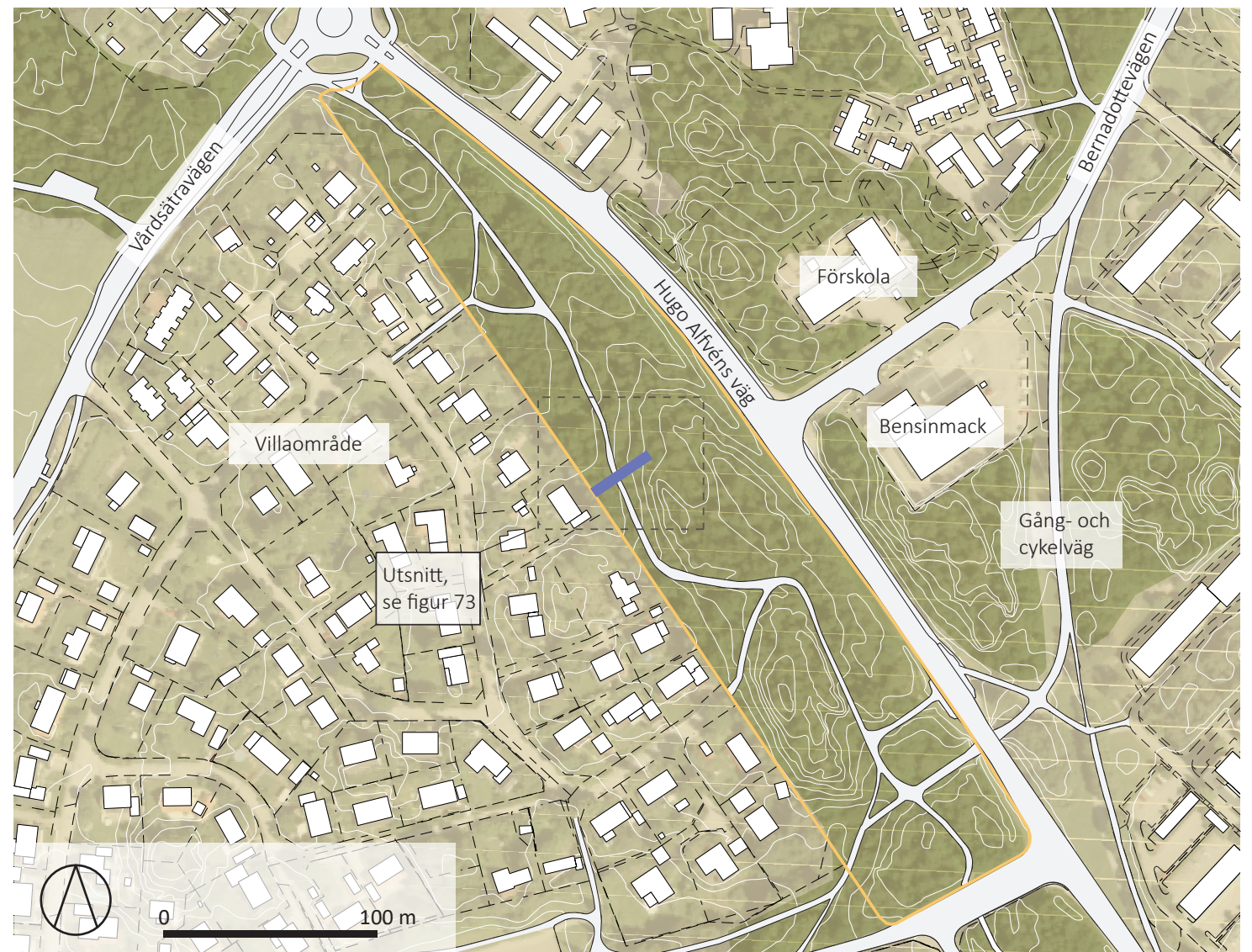
Detta förslag är ett relativt subtilt tillägg och innebär inget stort ingrepp på platsen. Det är dock svårt att veta om lökarna klarar denna typ av växtplats med omgivande täta träd- och buskskikt. Vi har heller inte undersökt hur markförhållandena ser ut. Nya lökar skulle troligtvis behöva planteras om för att den blommande effekten ska återkomma år efter år. Förslaget kan vidareutvecklas genom att andra växtförslag tas fram, bättre anpassade till miljön. Idén skulle kunna genomföras även med andra arter.



Figur 73. Utsnitt som konceptuellt visar lökarnas spridning med tiden. Ekvidistans 1 m. Skala 1:1000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet och dwg-underlag © Uppsala kommun 2015.



Figur 72. De blommande vårlökar skapar en tillfällig referenspunkt längs stråket när vinter övergår till vår.



Figur 74. Konceptplanen visar placeringen av linjen av lökar i blått. Projektområdet visas med gul linje. Ekvidistans 1 m. Skala 1:3000. På underlag: Ortofoto raster © Lantmäteriet och dwg-underlag © Uppsala kommun 2015.

DISKUSSION

Syftet med det här arbetet har varit att uppmärksamma upplevelsevärdet av de bostadsnära och naturlika mellanrummen genom att undersöka ett mellanrum i Gottsunda och dess kvaliteter och karaktär. Arbetet har resulterat i fyra idéförslag som visar hur platsens karaktär kan förstärkas med hjälp av tillägg. För att hitta platsens karaktär har vi använt olika metoder för att kartlägga våra upplevelser av platsen.

Att undersöka en plats med en svårfångad karaktär har varit en utmaning och vi kände tidigt att en plats med en naturlig karaktär behövde undersökas med andra metoder än de vi annars är vana vid. Att utgå från metoder som bygger på att dokumentera våra upplevelser av platsen blev ett viktigt angreppssätt för att undersöka det gröna mellanrummet. Genom dessa metoder har vi hittat platsens karaktär samt fått en djupare förståelse av mellanrummet som har resulterat i många diskussioner oss emellan och en ökad kreativitet. I slutändan är det just vår process, våra metoder och att ta sig tid att uppleva en plats som har blivit det viktiga och mest givande med vårt arbete och som vi vill förmedla vidare. Som landskapsarkitekter är vi tränade i att undersöka, analysera och att se på landskap ur olika perspektiv. Detta arbete har gett oss fördjupade kunskaper och verktyg och en förståelse för hur dessa gröna mellanrum kan undersökas och synliggöras. Vi hoppas att detta arbete kan inspirera andra landskapsarkitekter att undersöka platser med fokus på upplevelser samt hur metoderna kan användas för att hitta en plats karaktär. Vi hoppas att arbetet också bidrar till en ökad förståelse kring de bostadsnära mellanrummens kvaliteter och utmaningar.

METODDISKUSSION

LITTERATURGENOMGÅNG

Litteraturgenomgången blev en hjälp för oss att försöka förstå begrepp som karaktär och identitet samt att få en bakgrund till hur människor generellt läser och upplever landskap. Vi blev inspirerade av teorierna i litteraturen och sammanfattade den viktigaste kunskapen i ett antal punkter som vi tog med oss till gestaltungsarbetet. Tanken var att punkterna främst skulle vara en hjälp i framtagandet av våra idéförslag, men de inspirerade och påverkade oss också i undersökandet av mellanrummet. Nedan presenteras punkterna och hur de påverkat våra fyra förslag.

Det är viktigt att se det unika med ett område, dess karaktär, men också att se på vilket sätt platsen relaterar till sin omgivning. Denna punkt blev viktig redan i undersökandet av mellanrummet och vi valde tidigt att se platsen som en del av ett större sammanhang. Därför undersökte vi även

mellanrummets omgivningar. Denna punkt har varit en hjälp till alla fyra gestaltungsförslag, alla förslag belyser något unikt med området. Främst är punkten tydligast i förslag ett där vi valde att lyfta och gestalta mellanrummet som en del av ett större rörelsestråk som sträcker sig mot centrala Uppsala.

Design och tillägg kan förstärka en plats karaktär om den upplevs svag eller otydlig. En plats med en tydlig karaktär är lättare att läsa och förstå. I alla förslag har vi valt att jobba med design och tillägg i någon form för att förstärka platsens karaktär. I förslag ett blir bron ett tydligt byggt tillägg som främjar rörelse genom mellanrummet. I förslag två markerar och förstärker de byggda portalerna entréerna in till området. I förslag tre har vi valt att jobba med läsbarheten mer specifikt, genom att flera byggda tillägg placeras längs gångvägen i mellanrummet. De förstärker platsspecifika karaktärer och den gemensamma gula färgen ska göra mellanrummet mer läsbart. I förslag fyra har vi gjort ett tillägg av en mer naturlig och dynamisk karaktär. Lökväxterna blommar och förändras med tiden precis som platsen i sig förändras.

Generellt uppskattas platser med tecken på mänsklig aktivitet som vittnar om ett omhändertagande, och byggda tillägg som kompletterar och förstärker platsens karaktär. Denna punkt har liksom punkten ovan varit bidragande till alla fyra förslag. Vi har valt att se tillägg som ett tecken på mänsklig aktivitet och som ett omhändertagande av platsen om det görs med hänsyn till platsen karaktär.

Tydliga entréer mellan områden kan fungera som referenspunkter. Övergången mellan två områden upplevs positiv om den integrerar kvaliteter från båda sidor om gränsen. Denna punkt har varit en hjälp i framtagandet av idéförslag två där byggda tillägg markerar entréerna och skapar en gradvis entrézon in till mellanrummet. Tilläggens utformning är tänkta att samspela med både mellanrummets och omgivningens karaktärer och kvaliteter.

Referenspunkter, naturliga eller byggda, och andra minnesvärda platser längst vägen underlättar läsbarheten och orienteringen för ett område. Förslag tre är främst inspirerad av denna punkt. De gula byggda tilläggen längs gångvägen blir referenspunkter och bidrar till en ökad läsbarhet inuti mellanrummet. Även i förslag två fungerar entréportalerna som referenspunkter i ett större perspektiv. De blir referenspunkter som syns utifrån och ökar läsbarheten i mellanrummets omgivningar.

Slingriga vägar och skymda siktelinjer kan skapa mystik och en vilja att utforska mer av ett område. Mystiken bör balanseras med en god läsbarhet för en positiv upplevelse. Denna punkt blev en hjälp till att förstå att mellanrummet vi undersökte var varierande och hade hög känsla av

mystik. Därför försökte vi balansera upp mystiken med en ökad läsbarhet i form av tillägg i alla fyra förslag. Extra fokus på läsbarhet finns i förslag två och tre som har flera återkommande tillägg.

Komplexa miljöer rika på detaljer och visuella intryck uppskattas så länge de är läsbara och har en sammanhängande karaktär. Efter alla platsbesök kom vi fram till att upplevelsen av mellanrummet var komplext och splittrat. Vi har i alla fyra förslag försökt skapa en tydligare och mer sammanhängande karaktär med hjälp av tilläggen. Alla tillägg kan fungera som referenspunkter och därmed göra området mer läsbart. I och med att förslag två och tre har återkommande tillägg som dessutom är permanenta blir läsbarheten tydligast i dessa förslag.

Ett områdes karaktär påverkas och varierar med dygnets timmar, årstidsväxlingar och ljusförhållanden. Karaktären är därför inte konstant. Denna punkt har bidragit till förslag fyra. Vid platsbesöken insåg vi att mellanrummets karaktär förändras mycket beroende på tidpunkten när vi besökte det. För att uppmärksamma och lyfta föränderligheten som ett upplevelsevärde valde vi att göra ett förslag med lökar som tillägg. De blommar och förändras precis som platsen gör.

Konkreta objekt, men också händelser kan bidra till att en plats blir mer upplevelserik. Vi har valt att se tillägg som något som kompletterar och kan förstärka en plats karaktär och därmed göra platsen mer upplevelserik. Men i förslag fyra har vi valt att se tillägget som en händelse som inte är permanent utan som något som dyker upp vid en viss tidpunkt år efter år. Som en återkommande händelse som kan fungera som ett typ av signum för platsen likt de blommande körsbärsträden i Kungsträdgården.

SKISSA

Vår främsta metod under arbetet har varit skissandet. För oss har begreppet *att skissa* också vidgats. Tidigare har skissandet mest varit ett sätt för oss att avbilda sånt vi ser och upplever eller att skissa ner idéer. Nu ser vi skissandet som något större, som ett typ av verktyg som hjälper oss att samla idéer och tankar, lösa problem men också som ett kommunikationsmedel. Med hjälp av skissandet har vi kunnat förmedla och jämföra våra upplevelser med varandra. Det blev en viktig pådrivande faktor i vår arbetsprocess och vi har med hjälp av skissandet diskuterat många fler och djupare frågor än väntat. Genom skissandet och våra diskussioner med varandra känner vi att vi har utvecklat vår kommunikationsförmåga och vårt ordförråd som landskapsarkitekter. Nu ser vi skissandet som ett av våra främsta verktyg i vårt kommande yrkesliv.

PLATSSTUDIER

Platsstudierna genomfördes för att undersöka och hitta mellanrummets karaktär och kvaliteter och resulterade i en sammanfattande analys som beskriver vår bild av platsen och dess karaktär. Varje besök hade olika fokus och metoderna valdes och formades under arbetets gång. Det kändes kreativt och lustfyllt att låta våra upplevelser och idéer styra riktningen på arbetet. Men det gjorde också att arbetet blev svårt att avgränsa. För att arbetet inte skulle bli för stort behövde vi tillslut sätta en gräns för antalet platsbesök, även om vi hade velat undersöka platsen med fler metoder och fokus. Det visar på att det tar tid att lära känna en plats och att vår bild av platsen är begränsad till tidpunkter och antalet tillfällen då vi besökt platsen. Vi valde att använda oss av både erkända och egenutformade metoder som fokuserade på att mäta våra upplevelser av mellanrummet och dess omgivningar på olika sätt.

Den *förutfattade platsbilden* var en lyckad metod för att fänga upp våra förutfattade meningar om det gröna mellanrummet i Gottsunda. Vi målade båda två upp en bild av mellanrummet som mörkt och otryggt något som skulle kunna förklaras av att vi båda är påverkade av negativa rykten om Gottsunda. Denna bild ändrades under arbetets gång och vår ursprungliga förutfattade bild blev något som vi kunde jämföra emot. I detta skede hade vi börjat läsa en del litteratur till litteraturgenomgången vilket gjorde att våra idégenreringar om mellanrummet också blev ganska likartade och starkt influerade av litteraturen.

Både Lynch (1960, s. 1) och Carmona, Tiesdell och Heath (2010, s. 47-48) trycker på vikten av att se en plats i ett större sammanhang, hur den relaterar till sin omgivning. Därför kändes det viktigt för oss att se mellanrummet som en del av ett större sammanhang. Att undersöka mellanrummets omgivningar och entréer utan att gå in i själva projektområdet var ett nytt angreppssätt för oss. Det gav oss en förståelse för hur mellanrummet är en del av en större struktur. Vi valde att använda oss av *Lynch stadsbildsanalys*. Den gav oss en förståelse för områdets läsbarhet och rörelsemönster, men kändes bristfällig när det gällde grönområden. Därför la vi till en sådan definition i vår metod. När vi sedan undersökte mellanrummet inifrån så kunde vi se hur dess karaktär skilde sig från andra närliggande grönområden och gröna mellanrum.

Vårt första besök på platsen, som vi valt att kalla *första intrycket*, blev viktig då upplevelsen av platsen har hängt kvar under arbetets gång och det är främst minnena från denna studie vi har gått tillbaka till när vi har försökt beskriva och sammanfatta platsens karaktär. Även om upplevelsen av en

plats förändras vid varje besök så upplever vi att helhetsbilden av en plats är starkt påverkad av det första besöket. I det första besöket ligger det också mycket värderingar, om platsen upplevs tilltalande eller inte. Även om det första intrycket är minnesvärt är det viktigt att komma ihåg att detta är en ögonblicksbild av området och därför är starkt påverkad av exempelvis väder och tidpunkt men också av förväntningar och tidigare referenser. Vårt första intryck var generellt väldigt positivt, kanske främst på grund av att vi innan hade en delvis negativ bild av området och därmed blev positivt överraskade. Skissandet var en givande metod för att dokumentera vår första upplevelse av platsen och det blev lätt för oss att med skissandet jämföra våra olika upplevelser av mellanrummet med varandra.

Vårt andra besök på platsen gjorde vi tillsammans och med metoden *serial vision*. Det var givande eftersom vi kunde diskutera detaljer och rumsligheter vi såg gemensamt och därmed fick vi nya upplevelser och insikter om platsen. Metoden är egentligen utformad för att användas i stadsmiljöer men vi upplevde att den funkade väldigt bra för grönområden också. Den hjälpte oss se skillnader i rumslighet längs stråket genom mellanrummet. I efterhand märkte vi att de skisser vi gjort på plats blev för detaljrika och inte visade så mycket av de skillnader i rumslighet vi upplevt på plats. Därför valde vi att skissa om dessa i efterhand ovanpå fotografier för att de skulle bli mer tydligt beskrivande. Hade vi gjort om metoden skulle vi begränsat tiden vi stod och skissande, då hade vi troligtvis fått tydligare skisser.

Det tredje besöket på platsen utförde vi med en egen metod som vi kallar *mörkerskisser*. Under de tidigare besöken på platsen hade vi märkt att upplevelsen av platsen skiftade beroende på hur ljuset föll, det vill säga beroende på väder och tidpunkt. Detta är även något som Norberg-Schulz nämner i litteraturgenomgången (1980. s. 14). Vi kände därför att vi ville undersöka platsen när det var mörkt för att se hur vi upplevde platsen då. Denna metod gav oss en större förståelse för att en plats karaktär förändras beroende på tidpunkt och gjorde att vi började diskutera aspekter som trygghet och hur mycket man bör förändra gröna områden för att de ska upplevas trygga. Att skissa våra upplevelser av mellanrummet med vita pennor på svart papper blev ett effektivt sätt för oss att visa hur kontrastrik mellanrummet blev kvällstid.

Under platsstudierna idégenererade vi efter varje besök och samlade alla våra idéer i en idébank. Flera av idéerna uppkom i början av arbetet, i idégenereringen för platsstudien *förutfattad platsbild*. Under arbetets gång har några av dessa första idéer sedan följt med, omarbetats och blivit mer platsspecifika ju mer vi lärt känna området. Vi inser att flera av dessa första idéer är starkt påverkade den litteratur om miljöpsykologi vi

började läsa innan platsstudierna, som exempelvis Kaplan, Kaplan och Ryans bok *With people in mind*. Förslaget med entréportalerna och förslaget med de gula objekten är exempelvis starkt influerade av deras litteratur. Samtidigt frågar vi oss hur utfallet hade blivit om vi inte tagit del av och influerats av litteraturen så tidigt i processen? Kanske hade förslagen sett annorlunda ut? Vi upplevde att det var givande att kontinuerligt idégenerera under arbetets gång, både var för sig och tillsammans. Det gav en bredd av idéer som var en stor hjälp i framtagandet av de fyra idéförslagen.

IDÉFÖRSLAGEN

Vår gestaltning sker i form av tillägg. Vi bestämde oss tidigt att vi ville göra tillägg och inte en mer omfattande gestaltning eftersom vi i största möjliga mån ville utgå från platsens befintliga karaktär och kvaliteter. Kombinationen av naturlika miljöer och byggda gestaltningstillägg som ett sätt att förhöja upplevelsen är något som fascinerat oss sedan tidigare och som fick oss att vilja utforska ämnet mer genom det här arbetet. Det kändes därför viktigt att platsen skulle ha kvar sin naturlika karaktär. Däremot ville vi med gestaltningen undersöka hur det gröna mellanrummets karaktär kan förstärkas. Vi kom fram till att med arkitektoniska tillägg och växtmaterial kan vi bevara områdets kvaliteter och samtidigt förstärka karaktärer som vi har upplevt, och därmed svara på ett av arbetets frågeställningar. Bell betonar att design och tillägg kan förstärka och tydliggöra en plats karaktär (Bell 2008, s. 108). Kaplan, Kaplan och Ryan nämner också att gestaltning kan visa på ett omhändertagande av platsen om det kompletterar med platsens karaktär (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998, s. 37-38). Därför vill vi gestalta platsen till att kännas mer omhändertagen genom att omsorgsfullt förstärka karaktärer med olika tillägg. En nackdel med byggda tillägg kan dock vara att de lätt kan vandaliseras och då försvinner den omhändertagna känslan. Detta nämner Kaplan, Kaplan och Ryan (1998, s. 37-38). Det kan till och med upplevas som motsatsen till omhändertaget, som något negativt eller obehagligt.

De fyra förslagen påverkar platsens upplevelsevärden genom aspekterna *läsbarhet*, *mystik*, *komplexitet* och en *sammanhängande karaktär* som vi tagit med oss från litteraturgenomgången. Förslagen trycker olika mycket på dessa aspekter och balanserar dem på olika sätt. De olika förslagen utgår också från platsens skiftande karaktärsdrag som vi upplevt utifrån de fyra perspektiven. Idéförslagen har utvecklingspotential. Idéerna skulle kunna omarbetas till realistiska förslag, de skulle kunna vara tillfälliga installationer eller permanenta tillägg. De kan även kombineras med varandra.

ATT GESTALTA FÖR ATT FÖRSTÄRKA EN PLATS KARAKTÄR

Alla fyra förslag kommer göra så att upplevelsen av platsen förändras. Därför kan man fråga sig om vi ska göra något på platsen överhuvudtaget? Egentligen skulle upplevelsen av platsen och dess karaktär bevaras bäst om platsen behålls i det skick den är idag. Kanske hade mer subtila och mindre synliga tillägg på platsen varit tillräckliga för att förstärka dess karaktär? Med förslagen vill vi dock visa på att upplevelsen av en plats är mångfacetterad och att en plats karaktär kan förstärkas på olika sätt, med olika medel och genom olika perspektiv med hjälp av tillägg. Med arbetet har vi insett att en plats karaktär är svårgreppbar, den skiftar och förändras, något vi vill visa på med våra fyra förslag.

Vår upplevelse och tolkning av området grundar sig på hur platsen har upplevts vintertid och vid vilka tidpunkter vi besökt området. Vi hade troligtvis fått en annan bild av området om vi besökt den vid en annan årstid och därmed hade våra förslag troligtvis sett annorlunda ut. Vi har också insett att våra upplevelser till stor del grundat sig i vad vi hört, läst och vad vi haft för tidigare erfarenheter. Detta öppnar för vidare diskussioner och frågor kring det subjektiva som ju människors upplevelser innebär, och vidare för var det innebär för oss som gestaltande landskapsarkitekter.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR OCH FRAMTIDA PLANER

Tidigt i projektet bestämde vi oss för att försöka hålla oss neutrala till platsen, och inte låta oss påverkas av framtida planer eller andras tidigare studier av platsen. Därför undersökte vi inte dokument eller planer av området i arbetets start. Vi upplevde en större frihet och kreativitet i att inte förhålla oss till andra intressen. Troligtvis hade vi blivit mer låsta i vårt arbete om vi läst dokumenten på förhand. För oss var det viktigt att forma vårt eget arbete och att utgå från våra egna upplevelser av platsen.

I slutet av våren 2018, då vårt arbete var i sin slutfas, släpptes ett planprogram för Gottsunda. Vi fick även tag i publikationen *Gottsundabornas gemensamma rum* (2006), en sociotopkarta utgiven av Uppsala kommun med syfte att undersöka gottsundabornas användning av den offentliga utemiljön. Den visar att boende i Gottsunda har god tillgång till grönska och att grönområdena i stadsdelen har många kvaliteter. En stor andel besöker grönområdena varje dag och promenader är den vanligaste användningen (Uppsala

kommun 2006, s. 3). Projektområdet vi undersökt lyfts inte fram som särskilt välanvänt men har ändå kvalitetsvärden som naturupplevelser, promenader och lek. Området används bland annat av förskolor för naturlek (Uppsala kommun 2006, s. 26, 48). Den största bristen med grönområdena är att de upplevs otrygga av en del av de tillfrågade. De naturlika grönområdena beskrivs också som enformiga, och mer urbana och variationsrika miljöer efterfrågas. Närheten och den goda tillgången till grönområden gör också att Uppsala kommun drar slutsatsen att det finns utrymme för förtätning (Uppsala kommun 2006, s. 3). I publikationens slutsats finns ett konceptförslag på hur Gottsunda utifrån studien skulle kunna förtätas. I detta förslag pekas vårt projektområde ut som möjligt att exploatera vid en framtida förtätning av Gottsunda (Uppsala kommun 2006, s. 50).

I det nya planprogrammet för Gottsunda finns en förtätningsplan som möjliggör mellan 5000-7000 nya bostäder. Även i detta förslag föreslås vårt projektområde att exploateras då Hugo Alfvéns väg är tänkt att bli ett nytt stadsstråk inramat av byggnader med verksamheter i bottenvåningarna. Därmed kommer en stor del av grönområdena längs sträckan att försvinna. Den nya bebyggelsen föreslås placeras i “dagens mellanrum” för att sammanlänka Gottsundas olika områden bättre och därmed förbättra orienterbarheten. Dagens grönområden ses delvis som barriärer som delar av bostadsområdena (Uppsala kommun 2018, s. 6, 7, 18). Samtidigt ses grönområdena i Gottsunda som en del av dess karaktär som bör värnas och utvecklas i det nya förtätningsförslaget. Tillgången till bostadsnära natur och parker ska fortsatt vara god menar Uppsala kommun. Idag sträcker sig merparten av Gottsundas gång- och cykelstråk genom de gröna områdena, något som kommunen delvis ser som problematiskt då dessa områden kan upplevas otrygga kvällstid. Uppsala kommun ser därför att det behöver erbjudas alternativa vägar och att en del stråk behöver bli mer varierade. Ny bebyggelse kan erbjuda mer stadsmässig karaktär som tillför mer liv och rörelse menar de (Uppsala kommun 2018, s. 30-31).

Syftet med vårt arbete har inte varit att undersöka framtida planer av vårt projektområde, eller hur vi skulle kunna göra det mer skyddsvärt. Det hade krävt en bredare ingång och undersökningar av fler aspekter än de vi har undersökt. Däremot är ett av arbetets syften att uppmärksamma de gröna mellanrummen och dess upplevelsevärden. Av den anledningen tycker vi att det är intressant att just vårt undersökta område planeras att exploateras, enligt planförslaget från Uppsala kommun, precis som vår bakgrund visat att dessa typer av områden ofta gör. Per G Berg menar till exempel att de gröna mellanrummen är den mest hotade typen av grönstruktur idag (2009, s. 345) och även Boverket

lyfter i publikationen *Bostadsnära natur* (2007a) svårigheterna med att skydda dessa typer av områden då de oftast inte sparas om de inte har höga ekologiska eller kulturhistoriska värden (Boverket 2007a, s. 28). De gröna mellanrummen är viktiga för att de ger en förnimmelse av vild natur för den urbana människan. Samtidigt känns det med dagens bostadsbrist orealistiskt att alla grönområden ska sparas. Vi kan också se varför just vårt projektområde planeras att byggas bort då det i rapporten *Gottsundabornas gemensamma rum* (2006) beskrivs som relativt oanvänt av de boende (Uppsala kommun 2006, s. 26). Vi vill dock belysa vikten av att se dessa grönområden i ett större sammanhang, precis som Uppsala kommun gör i det nya planprogrammet, och hur de bidrar till hela stadsdelens karaktär. Vi upplever, till skillnad från Uppsala kommun, att dessa grönområden tydligt delar av de olika bostadsområden på ett positivt sätt, att den tydliga trafiksepareringen och indelningen är det som gör att Gottsunda är läsbart och lätt att orientera sig i. De gröna mellanrummen är trots allt en viktig del av hela Gottsundas karaktär. Vi vill lyfta fram vikten av att undersöka ett områdes karaktär ur olika perspektiv och skalor samt vid olika tidpunkter, för att förstå hur en framtida förändring kommer att påverka hela stadsdelens karaktär. Det är något som vi har lärt oss av vårt arbete och som vi kommer att ta med oss i vår framtida yrkesroll som landskapsarkitekter.

UPPLEVELSER AV LANDSKAP

Som vi tolkat citatet från skriften *Landskap åt alla* på sidan 9 hänger landskap samman med ens personliga upplevelser och känslor, oavsett om de är positiva eller negativa. Det är viktigt att det finns utrymme för olika typer av landskap i våra städer och att alla har rätt till sina egna upplevelser. Som framtida landskapsarkitekter måste vi kunna beskriva och förmedla landskap och därmed indirekt våra upplevelser. Det har vi tränat på i samband med detta arbete, vi har kommunicerat våra upplevelser både med varandra och till läsaren av detta arbete. Vi har även insett att en plats upplevelsevärden kan vara något svårgreppbart och personligt. Våra upplevelser och tolkningar av platsen är bara ett svar av oändligt många på hur den upplevs och kan förändras med gestaltning. Snarare är det våra metoder och vägen fram till vårt resultat som är det intressanta och viktiga med detta arbete, vad vår process har genererat för slags tankar och funderingar kring ett grönt mellanrum. Vi hoppas att andra med detta arbete kan inspireras av att undersöka en plats med fokus på sina egna upplevelse och att ta sig tid att lära känna och uppleva en plats. Det kan leda till en större kreativ frihet och en annan typ av förståelse av en plats. Det är något som vi anser är viktigt för att uppnå en lyckad gestaltning som landskapsarkitekt. Den här typen angreppssätt och våra metoder kan användas för

att undersöka platser som anses behöva en mer omsorgsfull gestaltning, exempelvis på platser där det är viktigt att bevara befintliga kvaliteter.

De gröna mellanrummen är viktiga platser för att uppleva natur i vardagen. Vi har fått en större förståelse för hur ett sådant område kan upplevas och problematiken kring deras värde och bevarande. Eftersom gröna mellanrum sällan fyller en tydlig funktion i stadsstrukturen är deras värden svårsmätbara. Vårt mål med arbetet har varit att uppmärksamma de bostadsnära gröna mellanrummen. Detta arbete bidrar till debatten om deras framtid och till insikten att upplevelsen av de gröna mellanrummen är en viktig del för förståelsen av deras värde.

VIDAREUTVECKLING

För att ta projektet vidare vore det intressant att låta fler personer undersöka området med samma metoder som vi använt. Som landskapsarkitekter är vi skolade att se och undersöka platser på ett visst sätt, något som är svårt att komma ifrån även om vi har försökt att använda metoder som fokuserar på våra personliga upplevelser i detta arbete. För att få en bredare bild av hur mellanrummet upplevs skulle andra människors upplevelser av området som har en annan typ av bakgrund och kompetens än oss vara intressant. Exempelvis vore det relevant att se hur människor som bor nära och besöker platsen regelbundet upplever den. Synen på natur skiljer sig också åt beroende på bakgrund och kultur. I och med att Sverige är ett mångkulturellt land är det viktigt att inse att alla inte delar den västerländska syn på natur som vi har och som detta arbete har utgått ifrån. Exempelvis så menar Boverket att personer som inte har vuxit upp med den svenska naturen kan uppleva den som främmande och obehaglig (Boverket 2010, s. 42). Då Gottsunda är ett mångkulturellt område så vore det intressant att undersöka de boendes upplevelser av det gröna mellanrummet.

Som vi nämnt i våra ställningstaganden så är upplevelsen av trygghet en annan intressant aspekt värd att undersöka. Platsstudien *mörkerskisser* gav en förståelse för att gröna miljöer ofta upplevs otrygga när det är mörkt. Det vore intressant att undersöka hur tryggheten i gröna miljöer skulle kunna förbättras utan att tappa den naturlika grönskans positiva karaktärer.

I vårt arbete har vi valt att gestalta med tillägg för att tydliggöra platsens karaktär. En annan ingång hade kunnat vara att gestalta genom förvaltning. Med förvaltning skulle tydliggörandet av platsens karaktär kunnat göras mer subtilt. Bara genom att öka skötselgraden så skulle den omhändertagna känslan troligtvis öka i området.

Förvaltning av ett grönområde behövs för att bibehålla dess upplevelsevärden. Förvaltning skulle också kunna vara ett verktyg för att öka tryggheten genom exempelvis gallring. Det är dock svårt att dra en gräns för hur mycket platsen kan förändras med förvaltning utan att dess ursprungliga karaktär försvinner. Det är något som vi anser relevant och intressant att undersöka vidare för den här typen av grönområden.

REFERENSER

Bell, S. (2008). *Elements of visual design in the landscape*. 2. uppl. London: Routledge

Berg, P. G. (2009) Fyra nyanser av grönt. Den uthålliga stadens fraktala grönstruktur. I: Hedfors, P. (red.), *Urban naturmark i landskapet - en syntes genom landskapsarkitektur*. Uppsala: Sveriges Lantbruksuniversitet, ss. 339-354
Tillgänglig: https://pub.epsilon.slu.se/9431/1/hedfors_p_130214.pdf [2018-04-10]

Birgerstam, P. (2000). *Skapande handling - om idéernas födelse*. Lund: Studentlitteratur

Birgerstam, P. & Nord, L. (1997). *Skissandet som didaktiskt fenomen*. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.

Björk, C., Nordling, L. & Reppen. L. (2012). *Så byggdes staden*. 3. uppl. Stockholm: AB Svensk Byggtjänst

Boverket (2007a). *Bostadsnära natur, inspiration & vägledning*. Karlskrona: Boverket.
Tillgänglig: https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2007/bostadsnara_natur.pdf [2018-01-31]

Boverket (2007b). *Landskapets upplevelsevärden - vilka är de och var finns de?* Karlskrona: Boverket.
Tillgänglig: <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2007/landskapets-upplevelsevarden/> [2018-06-05]

Boverket (2010). *Plats för trygghet - inspiration för stadsutveckling*. Karlskrona: Boverket.
Tillgänglig: https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2010/plats_for_trygghet.pdf [2018-02-06]

Boverket (2012). *Grönstruktur i landets kommuner*. Karlskrona: Boverket. (Rapport, 2012:13)
Tillgänglig: <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2012/gronstruktur-i-landets-kommuner.pdf> [2018-02-02]

Boverket (2016). *Reviderad prognos över behovet av nya bostäder till 2025*. Karlskrona: Boverket. (Rapport, 2016:18)
Tillgänglig: <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/reviderad-prognos-over-behovet-av-nya-bostader-till-2025.pdf> [2018-01-31]

Carmona, M., Tiesdell, S. & Heath T. (2010). *Public places - urban spaces: the dimensions of urban design*. 2. uppl. Oxford: Architectural Press

Cullen, G. (1971). *The concise townscape*. Oxford: Architectural Press.

Dee, C. (2001) *Form and fabric in landscape architecture: A visual introduction*. London: Spon Press

Kaplan, R., Kaplan, S. & Ryan, R.L. (1998). *With people in mind: Design and management of the everyday nature*. Washington D.C: Island Press

Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge: M.I.T. Press

Nassauer, I. J. (1997). *Placing nature: Culture and Landscape Ecology*. I: Thomson, I. (red.), Rethinking landscape: a critical reader. New York: Routledge, ss. 196-198.

Naturvårdsverket (2017). *Hållbar stadsutveckling*.
Tillgänglig: <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Hallbara-stader/> [2018-01-30]

Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli

Riksantikvarieämbetet (2012). *Landskap åt alla*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
Tillgänglig: <http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/357/9789172096486.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [2018-04-09]

Statistiska centralbyrån (2017). *Befolkningen i tätort ökade med 120 000*.
Tillgänglig: <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/miljo/markanvandning/tatorter-arealer-befolkning/pong/statistiknyhet/befolkning-i-tatort/> [2018-01-30]

Uppsala kommun (2006). *Gottsundabornas gemensamma rum*. Uppsala: Uppsala kommun

Uppsala kommun (2013). *Strukturöversikt Gottsunda och Valsätra*. Uppsala: Uppsala kommun.
Tillgänglig: <https://www.uppsala.se/contentassets/971cfc32d1484576bb6d0d43e559dae9/ks-arende-9-del1.pdf> [2018-04-10]

Uppsala kommun (2017). *Översiktsplan 2016 för Uppsala kommun. Del A Huvudhandling*. Uppsala: Uppsala kommun.
Tillgänglig: <https://www.uppsala.se/organisation-och-styrning/publikationer/oversiktsplan-2016/> [2018-04-09]

Uppsala kommun (2018). *Förslag för Gottsundaområdet, planprogram 2018. Samrådshandling 23 april 2018 till 4 juni 2018*. Uppsala: Uppsala kommun.
Tillgänglig: <https://bygg.uppsala.se/samhallsbyggnad-utveckling/detaljplanering/avslutade-samrad-eller-granskning-2018/planprogram-for-gottsunda/> [2018-06-11]

Wingren, C., Alsanius, B., Karlén, H. & Lindström, V. (2015) *Urbana nyanser av grönt - om grönskans roll i en förtätad klimatsmart stad*. Alnarp: Movium.
Tillgänglig: http://www.movium.slu.se/system/files/news/11703/files/urbana_nyanser_av_gront_del-1.pdf